

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาคำว่า เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

1. ความสำคัญ ความหมาย และคุณค่าของศิลปศึกษา
2. หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)
 - 2.1 การพัฒนาและการปรับปรุงหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)
 - 2.2 การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)
 - 2.3 การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นทักษะกระบวนการ
3. หลักสูตรศิลปศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)
4. การสอนวิชาศิลปะกับชีวิต
 - 4.1 การสอนวิชาศิลปะกับชีวิตโดยการบูรณาการ
 - 4.2 การสอนวิชาศิลปะกับชีวิตโดยเน้นทักษะกระบวนการ
5. การวัดและประเมินผลวิชาศิลปะกับชีวิต
6. สภาพและปัญหาการสอนศิลปะกับชีวิต
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความสำคัญ ความหมายและคุณค่าของศิลปศึกษา

ในปัจจุบันนักการศึกษาและบุคคลทั่วไป เริ่มให้ความสนใจต่อวิชาศิลปศึกษามากขึ้น เพราะต่างเชื่อว่าศิลปะสามารถเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นได้ (วานิดา อินสอนลา, 2530: 81) และเชื่อว่าศิลปะสามารถทำให้เด็กนักเรียนมีจิตใจที่ละเอียดละไมและเป็นผลทำให้เกิดกิริยามารยาทที่งดงาม และเมื่อสภาพจิตใจอยู่ในสภาพที่เป็นปกติมีความงดงาม ก็สามารถเล่าเรียนหรือกระทำการใดสิ่งหนึ่งให้ลุล่วงไปได้ เพราะจิตใจเป็นศูนย์รวมของชีวิต สามารถสั่งการให้เกิดการกระทำใด ๆ ในสิ่งที่เป็นได้ทั้งทางบวกและทางลบ (ไพโรจน์ สโมสร, 2529: 78)

วิชาศิลปศึกษาจึงมีความสำคัญ ในอันที่จะสร้างเสริมพฤติกรรมอันดีงาม และพัฒนาการด้านต่าง ๆ ให้แก่ผู้เรียนได้ไม่แพ้กิจกรรมการเรียนการสอนในวิชาอื่น ๆ ที่จัดขึ้นในหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียน ด้วยเหตุผลนี้นักการศึกษาส่วนมากจึงเริ่มเชื่อว่าการศึกษาบรมในเรื่องศิลปะนับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของสังคมที่จำเป็นต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียน (ฉลอง จันทมาลา, 2530: 3) เกี่ยวกับเรื่องนี้ นิรมล ตีรณสาร สวัสดิบุตร (2525: 34) ได้ให้ทัศนะว่าศิลปศึกษาเป็นวิชาที่จำเป็นต้องบรรจุไว้ในหลักสูตร เพราะเป็นวิชาที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่สำคัญ ๆ หลายประการ และการเรียนรู้เหล่านั้นจะช่วยให้ผู้เรียนเติบโตเป็นผู้มีความสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุขและเจริญก้าวหน้า

สุระ ความพงษ์ (2535: 6-12) กล่าวว่า ศิลปะเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่สำคัญสำหรับมนุษย์ เป็นสิ่งที่ช่วยบรรเทาความดี ความงาม ให้เห็นออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาจึงจัดให้มีการเรียนการสอนด้านศิลปะด้วย ซึ่งเรียกว่า "ศิลปะศึกษา" ทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา หรืออุดมศึกษาซึ่งผู้เรียน ถ้าเข้าถึงศิลปะแล้วก็จะจับเรื่องราวต่าง ๆ ได้โดยง่าย เพราะโลกทัศน์ของศิลปะเป็นการแสดงออกที่สร้างสรรค์และจินตนาการที่ลึกซึ้งมีคุณค่าต่อจิตใจของมนุษยชาติ จากความสำคัญดังกล่าวหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้บรรจุวิชาศิลปศึกษาไว้เป็นวิชาบังคับแก่นักเรียนทุกคนต้องเรียน ซึ่งมีอยู่ 6 รายวิชาโดยปรับขยายให้เรียนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 และเปลี่ยนชื่อรายวิชาใหม่ว่า "ศิลปะกับชีวิต" มีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนเกิดความชื่นชมเห็นคุณค่าแห่งความสวยงาม มีสุนทรียศาสตร์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เห็นธรรมชาติและศิลปะว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต สามารถใช้ศิลปะพัฒนาจิตใจ บุคลิกภาพและรสนิยมของตน ตลอดจนปฏิบัติงานศิลปะได้ตามความถนัด ความสามารถ และความสนใจของตนเอง สามารถนำศิลปะมาผสมกลมกลืนให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

ความหมายของศิลปศึกษา

ศิลปศึกษาเป็นคำที่ใช้เรียกกระบวนการจัดการเรียน การสอนทางศิลปะให้แก่นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ให้ได้มีโอกาสแสดงออกทางศิลปะตามความถนัด และบุคลิกภาวะของแต่ละคน โดยมีได้มุ่งหวังให้นักเรียนเป็นศิลปินโดยตรง ซึ่งมีนักวิชาการ และนักศึกษาด้านศิลปะได้ให้ความหมายของศิลปศึกษาไว้ดังนี้

เวิร์น พิชญ์ไพบลีย์ (2520: 163) ได้ให้ความหมายศิลปศึกษาว่า ศิลปศึกษาเป็นวิชาสามัญที่ช่วยส่งเสริมให้เด็กได้พัฒนาในด้านต่าง ๆ โดยให้เด็กได้ทำกิจกรรม มีโอกาสสร้างสรรค์ แก้ปัญหา และได้สัมผัสกับสภาพความเป็นจริง เพื่อเด็กจะได้มีประสบการณ์ในด้านสุนทรียภาพ และการสร้างสรรค์ การสร้างสรรค์และเทคนิคของการทำงานจะเป็นการช่วยให้เด็กได้เจริญในด้านอารมณ์ สังคม สติปัญญาและความคล่องแคล่วในการใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้สัมพันธ์กับความคิด และการแสดงออก

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2529: 40-41) ได้ให้ความหมายของศิลปศึกษาว่า เป็นการให้การศึกษาด้านศิลปะกับเด็ก มุ่งเน้นการเสริมสร้างศิลปะนิสัยให้เกิดกับผู้เรียนรวมถึงการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ประสบการณ์ทางศิลปะ มีความคิดที่ดีต่อศิลปะเพื่อพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นบุคคลที่มีคุณค่าแก่สังคมมากขึ้น

เลิศ อานันทนนะ (2529: 216) กล่าวว่าศิลปศึกษา หมายถึง วิชาที่จัดการเรียนการสอนชั้นภายในโรงเรียนและสถานศึกษา เพื่อส่งเสริมให้เด็กทุกเพศ ทุกวัย และทุกระดับความสามารถได้มีโอกาสแสดงออกอย่างเสรี (Free Expression) ตามความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Creative Thinking) ความคิดจินตนาการ (Imagination) ตามความสนใจและความถนัดทางธรรมชาติของเด็กแต่ละคน

สุลักษณ์ ศรีบุรี (2535: 1) ได้กล่าวถึงวิชาศิลปศึกษาในระดับมัธยมศึกษาว่า ศิลปศึกษาเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรมัธยมศึกษาที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีพัฒนาการในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาเช่นเดียวกับวิชาสามัญทั่วไป แต่ด้วยลักษณะธรรมชาติของวิชา จึงมีส่วนสำคัญในการปลูกฝังและสร้างสมประสบการณ์การเรียนรู้ ให้ผู้เรียนเป็นคนช่างสังเกต ละเอียดอ่อน มีความไวต่อการรับรู้สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวได้มีโอกาสสำรวจ ทดลองปฏิบัติในกิจกรรมที่หลากหลาย มีอิสระในการคิดสร้างสรรค์จินตนาการได้วิพากษ์วิจารณ์ชิ้นงานศิลปะทั้งของตนเองและของผู้อื่น

สังคม ทองมี (2533: 18) ได้กล่าวว่า ศิลปศึกษา หมายถึง วิชาที่จัดการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างกำลังนิสัยที่ดีให้แก่เด็ก โดยให้เด็กได้แสดงออกซึ่งความสามารถทางด้านความคิดริเริ่ม และสร้างสรรค์ที่ได้รับจากประสบการณ์ภายนอก และเกิดจากจินตนาการอย่างอิสระของนักเรียน ตลอดจนรู้จักคุณค่าทางศิลปะ เพื่อช่วยให้มีพัฒนาการทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา และความคิดสร้างสรรค์ มีความสุขในชีวิตและเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ

จากความหมายที่กล่าวมา อาจสรุปได้ว่า ศิลปะศึกษา หมายถึง วิชาศิลปะในหลักสูตรการศึกษาที่จัดกิจกรรมการเรียนการสอนขึ้นอย่างเหมาะสมกับวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียนในแต่ละระดับ เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดพัฒนาการทั้งทางบุคลิกภาพ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา รู้จักที่จะแสดงออกซึ่งความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และจินตนาการได้อย่างเสรี ตามความสนใจและความถนัดของแต่ละบุคคล ตลอดจนเกิดศิลปะนิสัยที่ดี ในอันที่จะสามารถนำศิลปะมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ในชีวิตประจำวันทั้งต่อตนเองและสังคม

คุณค่าของศิลปะศึกษา

จากหลักฐานทางวัตถุที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ เราสามารถเข้าใจและยอมรับได้ว่าศิลปะเป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีความผูกพัน และจำเป็นต่อชีวิตประจำวันของคนทุกคน ศิลปะสามารถแทรกซึมอยู่ในกิจกรรมทุกอย่างในทุกระดับและทุกสถานที่ (ฉลอง จันทรมาลา, 2530: 4) ศิลปะศึกษาจึงเป็นวิชาหนึ่งที่มีแนวทางการให้การศึกษาด้านศิลปะแก่ผู้เรียนนับตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับอุดมศึกษา โดยส่งเสริมผู้เรียนให้มีความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ มีความชื่นชมและเห็นคุณค่าในศิลปวัฒนธรรมของชาติ ช่วยพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณค่าทั้งของตนเอง สังคม และประเทศชาติ

มีนักวิชาการและนักการศึกษาทางศิลปะ ได้ให้ทัศนะในเรื่องความสำคัญและคุณค่าของวิชาศิลปะศึกษาในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

วีรัตน์ พิชญ์ไพบูลย์ (2516: 23-25) ได้กล่าวว่า ศิลปะสามารถช่วยส่งเสริมพัฒนาการของบุคคลให้เกิดคุณค่าของสังคมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ศิลปะมีคุณค่าส่งเสริมการเตรียมพื้นฐานในการเรียนวิชาชีพ วิชาศิลปะศึกษาและศิลปะปฏิบัติ มีขอบข่ายกว้างขวาง ครอบคลุมถึงวิชาชีพหลายแขนงซึ่งจัดขึ้นในหลักสูตร เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสสำรวจตรวจสอบความถนัด ความสนใจ และความสามารถของตัวเอง เพื่อจะได้เลือกเรียนวิชาชีพได้อย่างถูกต้อง

2. ศิลปะมีคุณค่าส่งเสริมประสบการณ์ในการดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบัน กิจกรรมศิลปะมีส่วนส่งเสริมให้เด็กได้แก้ปัญหาเกี่ยวกับการทำงาน เพื่อสามารถเตรียมตัวอยู่ในสังคมปัจจุบันอย่างมีความสุขฝึกฝนให้เด็กทำงาน ร่วมงานและประสานงานกับผู้อื่นได้

3. ศิลปะมีคุณค่าส่งเสริมความงามเป็นระเบียบของบ้านเมืองและสิ่งแวดล้อม วิชาศิลปศึกษามีส่วนส่งเสริมให้เด็กเจริญเติบโตทางสุนทรียภาพและการรับรู้ เด็กที่มีความเจริญเติบโตทางด้านนี้จะได้รับการปลูกฝังนิสัยที่เป็นระเบียบในการทำงานและรักสวยรักงาม ช่วยปรับปรุงบ้านช่องและสิ่งแวดล้อมให้สวยงาม เป็นระเบียบดีขึ้นอยู่เสมอ

4. ศิลปะมีคุณค่าส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ วิชาศิลปศึกษามีกิจกรรมหลายชนิดที่เด็กสามารถใช้ทำเป็นงานอดิเรกได้ การใช้เวลาว่างในการทำงานอดิเรกย่อมเป็นผลดีต่อสังคม เด็กจะได้ทำงานที่ตนสนใจทำให้เกิดความเพลิดเพลินและเป็นสุขในการทำงานนั้น

5. ศิลปะมีคุณค่าส่งเสริมสุขภาพทางจิตและบุคลิกภาพ การสร้างสรรค์งานศิลปะช่วยให้ได้แสดงออกทางอารมณ์ ความคิดคำนึง และสติปัญญา ความสำเร็จในการทำงานจะช่วยให้เกิดความสบายใจ มีความสุขและเกิดความภาคภูมิใจ ซึ่งจะช่วยให้เด็กมีสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ และมีความมั่นใจในตัวเอง อันเป็นผลต่อบุคลิกภาพที่ดี

ประสาร มาลากุล ณ อุษงสา (2523: 37-39) ได้กล่าวถึงบทบาทสำคัญของศิลปะซึ่งอาจสรุปได้ว่า วิชาศิลปะสามารถให้คุณค่าแก่ผู้เรียนในแง่ต่าง ๆ 2 ประการ คือ

1. คุณค่าของศิลปะในแง่ของการส่งเสริมพัฒนาการ คือการส่งเสริมความเจริญงอกงามทางด้านร่างกาย คือ ช่วยสนองความต้องการตามธรรมชาติของเด็กในการเคลื่อนไหว ผักกการใช้กล้ามเนื้อ มือ สายตา และอวัยวะต่าง ๆ ให้ทำงานประสานกันอย่างคล่องแคล่ว ทางด้านสติปัญญาสามารถส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ได้ด้วยการศึกษาฝึกปฏิบัติให้มีประสบการณ์ในการสำรวจ ค้นคว้าทดลอง สร้างสรรค์ แก้ปัญหาเกี่ยวกับงานและวัสดุานาชนิด ซึ่งมีขอบข่ายกว้างขวาง และแตกต่างจากกิจกรรมการเรียนทางด้านอื่น ๆ ทางด้านสังคม ศิลปะช่วยให้เด็กได้มีโอกาสทำงานร่วมกับคนอื่น ๆ ทั้งในบ้าน โรงเรียน และชุมชน ซึ่งเป็นการฝึกนิสัยและทักษะทางด้านสังคม ในการอยู่ร่วมกันและเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ รวมทั้งเกิดทัศนคติที่ดีต่อการมีชีวิตอยู่ในสังคมประชาธิปไตย ทางด้านอารมณ์ ศิลปะช่วยสนองความต้องการในการแสดงออกและการสร้างสรรค์ ทำให้เด็กเกิดความพึงพอใจ มีอารมณ์แจ่มใส เบิกบาน การแสดงออกอย่างเสรียอมทำให้เด็กมีอารมณ์มั่นคง และเกิดความมั่นใจในตัวเอง อันเป็นพื้นฐานของความกล้าที่จะเผชิญปัญหาและการหาทางแก้ปัญหา

2. คุณค่าของศิลปะในแง่ของการบำบัดปัญหา ศิลปะอาจทำหน้าที่บำบัดได้อย่างน้อยใน 3 ลักษณะ คือ

ก. ศิลปะเป็นทางระบายอารมณ์ที่เคร่งเครียด เช่น ความโกรธ ความกลัว ความวิตกกังวล ความทุกข์ ซึ่งเชื่อว่าการระบายอารมณ์ด้วยวิธีการทางศิลปะจะเป็นทางออกอย่างหนึ่งที่ดีที่สุด เพราะนอกจากได้ผ่อนคลายอารมณ์แล้ว ยังมีผลทางด้านสุนทรียภาพและการสร้างสรรค์ด้วย

ข. ศิลปะช่วยจัดความค้อย เช่น เด็กที่ขาดความรู้สึกรับผิดชอบ ความซลาดาย ความพิการ หรือการค้อยความสามารถบางอย่าง อาจใช้ศิลปะช่วยในการแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเมื่อผลงานของเขาได้รับความสนใจจากเพื่อนหรือครู ก็ย่อมจะรู้สึกว่าตัวมีความสำคัญและกล้าแสดงตัวได้มากขึ้น

ค. ศิลปะช่วยทำความเข้าใจกับปัญหาและความต้องการของเด็กได้ กิจกรรมศิลปะเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่ ครู นักจิตวิทยา นักบำบัดทางจิต ใช้เพื่อให้เด็กแสดงออกถึงความรู้สึก ความต้องการ และปัญหาที่แท้จริงของเขา ซึ่งมักปิดบังซ่อนเร้นไว้ภายใน ผลงานศิลปะอาจแสดงถึง Inner self ของเขาได้มากกว่าลักษณะท่าที อากัปกิริยาภายนอกของเด็กเสียอีก ศิลปะในทางบำบัดจึงมีคุณค่าในฐานะเป็นวิธีแห่งการผ่อนคลายอารมณ์และการแสดงความต้องการที่ลึกซึ้งในใจของเด็ก

เกษร ชิตะจาวี (2530: 7-9) ได้ให้ทัศนะว่า ศิลปศึกษามีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาและสร้างสรรค์ความเจริญเติบโตในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ 7 ด้านด้วยกัน คือ

1. พัฒนาการทางสติปัญญา (Intellectual Growth) ช่วยฝึกปัญญาให้เจริญงอกงามเป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่น สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ในการทำงาน ตลอดจนรู้จักปรับปรุงผลงานให้ดีขึ้นอย่างมีคุณภาพ
2. พัฒนาการทางอารมณ์ (Emotional Growth) สามารถสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับความรู้สึกที่ต้องการแสดงออก รู้จักสร้างจินตนาการในผลงาน มีสุนทรียะในการทำงาน และมีทัศนคติที่ดีต่องานศิลปะทั่วไป
3. พัฒนาการทางสังคม (Social Growth) ศิลปะจัดเป็นสื่อกลางของมหาชน ที่ช่วยโองความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อคนที่ต้องอยู่ร่วมกัน เสริมสร้างความเข้าใจและรับผิดชอบร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นด้วยใจสุจริตธรรม
4. พัฒนาการทางกาย (Physical Growth) การสร้างสรรค์งานทุกชนิด จำเป็นต้องใช้กำลังกล้ามเนื้อบางส่วนของการ่างกายในการทำงานให้ได้ตามแบบที่กำหนด การต้องบังคับมือและกล้ามเนื้อจึงมีส่วนในการพัฒนาร่างกายให้แข็งแรงและคล่องตัวในการทำงาน

5. พัฒนาการรับรู้ (Perceptual Growth) การทำงานที่ใช้ความสามารถและความถนัดของตนเองด้วยการออกแบบ และค้นคิดหาวิธีการสร้างงานแปลก ๆ ใหม่ ๆ ให้ดีขึ้น ทันสมัยขึ้น การค้นคิด และการสังเกตเพื่อหาทางแก้ไขปรับปรุง จะเป็นการช่วยพัฒนาการรับรู้ได้เป็นอย่างดี

6. พัฒนาการทางสุนทรียภาพ (Aesthetic Growth) ช่วยให้ผู้สามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ อย่างสวยงามและจำแนกความงามได้อย่างละเอียดอ่อน ลึกซึ้งกินใจ สามารถแสดงออกให้ผู้อื่นรับรู้และ เกิดอารมณ์คล้อยตามได้ด้วยวิธีการต่าง ๆ

7. พัฒนาการสร้างสรรค์ (Creative Growth) ศิลปินมีความคิดที่เป็นอิสระในการสร้างสรรค์งาน ดังนั้นจึงรู้จักปรับปรุงผลงานอยู่เสมอ สามารถพลิกแพลงหาวิธีการที่แปลกใหม่ทั้งรูปแบบและวัสดุ ในการก่อสร้าง ตลอดจนการนำไปใช้อย่างถูกต้อง เหมาะสม ก่อให้เกิดความคิดที่แปลกใหม่แก่ผู้พบเห็น

สุลักษณ์ ศรีบุรี (2535: 1-2) ได้กล่าวถึงคุณค่าของวิชาศิลปศึกษา ซึ่งอาจสรุปได้ว่า ศิลปศึกษามีส่วนสร้างเสริมให้ผู้เรียนได้มีพัฒนาการทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ซึ่งจาก มวลประสบการณ์ที่นักเรียนจะได้รับจากการเรียนศิลปศึกษา จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านการรับรู้ (Perceptual Growth) สร้างสรรค์ (Creative Growth) และความงาม (Aesthetic Growth) ควบคู่กับพัฒนาการด้านอื่น ๆ เพื่อมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นบุคคลที่สมบูรณ์แบบ เพียบพร้อมทั้งความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน มีเจตคติและค่านิยมที่ดีในอันที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ตามเอกัตภาพ นอกจากนี้ สุลักษณ์ ศรีบุรี ยังได้กล่าวถึงวิชาศิลปศึกษาที่จัดขึ้นในโรงเรียนว่ามีเป้าหมายสำคัญ เพื่อปลูกฝัง ผู้เรียนในด้านต่างๆ ได้แก่

1. เชิงศิลป์ (artistic goal) คือ การเรียนศิลปะเพื่อเข้าถึงเนื้อหาที่แก่นสาระ หรือ ธรรมชาติของวิชาศิลปะ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ ได้มีโอกาสสำรวจ ทดลอง และหาประสบการณ์ในเรื่องที่เกี่ยวกับองค์ประกอบศิลป์และความงาม

2. การรับรู้ (perceptual goal) คือ การเรียนศิลปะเพื่อมวลประสบการณ์การรับรู้ที่ได้ จากประสาทสัมผัส เน้นการฝึกการมอง การสังเกต การใช้โสตประสาท การได้ยิน ได้ฟัง และการใช้ ประสาทสัมผัสต่างๆ ทำงานประสานสัมพันธ์ร่วมกัน

3. สติปัญญา (intellectual goal) คือ การส่งเสริมให้ใช้ความคิดจินตนาการและแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างมีระบบ เพื่อพัฒนาความคิดของตนเอง และระดมความคิดเห็นแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น เป็นกลุ่มอันนำไปสู่การค้นพบรูปแบบเอกลักษณ์เฉพาะตัว

4. ทักษะในการใช้เครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ (manipulative goal) คือ การสร้างเสริมประสบการณ์ให้สามารถใช้เครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานทางศิลปะได้อย่างคล่องแคล่ว

5. การแสดงออก (expressive goal) เป็นการแสดงออกถึงความคิดจินตนาการ ความรู้สึกที่อยู่ภายใน โดยใช้กิจกรรมศิลปะเป็นสื่อ การแสดงออกทางศิลปะจะช่วยผ่อนคลายอารมณ์เคร่งเครียดที่ค้างค้ำอยู่ภายใน ช่วยสื่อสารความรู้สึกนึกคิดที่เป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปร่างหรือสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมที่เข้าใจได้ ช่วยให้เกิดความสบายใจ เพลิดเพลิน อันนำไปสู่พัฒนาการทางอารมณ์และสังคมได้อย่างต่อเนื่อง

6. การสร้างสรรค์ (creative goal) เป็นการสร้างสรรค์ที่เป็นลักษณะแบบอย่างเฉพาะตัวทั้งด้านความคิด จินตนาการ การคลี่คลาย แก้ปัญหา ตลอดจนรูปแบบการทำงานและการเลือกใช้วัสดุ ชนิดต่าง ๆ

7. ความชื่นชม (art appreciation goal) เป็นการนำความรู้ ความเข้าใจที่เกี่ยวกับศิลปะ องค์ประกอบศิลป์ และความงามไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างเหมาะสม บังเกิดความชื่นชม และเห็นคุณค่า

ไทเลอร์ (Tyler, 1975 แปลโดย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2534:46-47) ได้กล่าวถึงคุณค่าของการเรียนวิชาศิลปะ ในฐานที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในด้านที่เป็นความรู้สามัญที่สมควรบรรจุไว้เป็นจุดประสงค์ของการศึกษา ซึ่งได้เสนอแนะไว้ 5 ประการด้วยกัน คือ

1. วิชาศิลปะช่วยขยายขอบเขตการรับรู้ของผู้เรียน ช่วยให้ผู้เรียนสามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจนขึ้น

2. ศิลปะสามารถเป็นสื่อที่ทำให้ความคิดและความรู้สึกกระจ่างออกมาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการเขียนหรือคำพูด ซึ่งถือว่าเป็นภารกิจที่สำคัญยิ่งของศิลปะที่มีต่อการศึกษา

3. ศิลปะทำให้คนมีความสมบูรณ์ขึ้น การได้สร้างผลงานศิลปะสามารถช่วยให้ได้ผ่อนคลายความเครียดต่าง ๆ ทางอารมณ์

4. ศิลปะช่วยพัฒนาความสนใจและค่านิยมต่าง ๆ ของเขาชนได้ การแสดงออกทางศิลปะในรูปแบบต่าง ๆ ถือว่าเป็นพื้นฐานที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดความสนใจ และช่วยพัฒนาความเข้าใจในศิลปะและความปรารถนาที่จะให้เกิดค่านิยมที่ดีต่อศิลปะนั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่วิชาศิลปะมีบทบาทสำคัญต่อการศึกษา

5. วิชาศิลปะเป็นวิชาที่ช่วยพัฒนาความสามารถทางเทคนิคและกระบวนการทำงานได้

โลเวนเฟลด์ (Lowenfeld, 1982: 33, 54) ได้กล่าวถึงคุณค่าทางศิลปะว่าผลงานทางศิลปะของเด็ก สามารถบอกให้เราทราบถึงความรู้สึกนึกคิดและประสบการณ์พื้นฐานของเด็ก การที่เด็กได้แสดงออกทางศิลปะอย่างอิสระ นับเป็นสิ่งที่สำคัญในการพัฒนากระบวนการทางความคิดการรับรู้ อารมณ์ สังคม และความคิดสร้างสรรค์ ในการวาดภาพของเด็ก ไม่เพียงแต่เป็นการขีดเขียนหรือระบายสีเท่านั้น หากแต่เป็นการสะท้อนให้รู้ถึงความรู้สึก ความสามารถทางสติปัญญา ทางร่างกาย ทางความคิดสร้างสรรค์ และเป็นการพัฒนาสุนทรียภาพทางสังคมของเด็กแต่ละคนด้วย

รีด (Read, 1951: 18, 48, 260-261) กล่าวถึงคุณค่าของศิลปะไว้ว่า การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะเป็นความพยายามที่จะสร้างสรรค์รูปลักษณ์ความพึงพอใจขึ้นมา เพื่อให้เกิดคุณค่าในรูปลักษณะที่บริสุทธิ์ และคุณค่าในเชิงจิตวิทยา คือ คุณค่าที่เกิดจากอารมณ์ร่วมและความสนใจในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ ซึ่งอารมณ์ความรู้สึกเหล่านั้นเกิดขึ้นมาจากจิตใต้สำนึกของมนุษย์ ทั้งยังรวมถึงคุณค่าทางด้านปรัชญาที่เกิดขึ้นมาจากแนวความคิดที่กว้างไกล และลึกซึ้งถึงอัจฉริยภาพของศิลปิน สำหรับคุณค่าที่พบในงานศิลปะที่แท้จริงนั้น มิใช่มีเพียงเพื่อความตื่นเต้น ทางอารมณ์เท่านั้น แต่จะยังเกิดความสงบสุข การผ่อนคลาย และความสงบใจ นอกจากนี้ผลงานทางศิลปะยังช่วย ให้เกิดสำนึกในเรื่องของจังหวะ ความกลมกลืน เอกภาพ ซึ่งคุณสมบัติทางกายภาพเหล่านี้ จะช่วยลอบโอบประสาทการรับรู้ของ มนุษย์ด้วย

จากความสำเร็จและคุณค่าของวิชาศิลปะศึกษาที่กล่าวมานั้น พบว่าวิชาศิลปะศึกษาจะมุ่งเน้นคุณค่าให้เกิดกับผู้เรียน โดยสรุปได้ 4 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ

1. **คุณค่าทางการพัฒนาจิตใจ** คือ การพัฒนาศิลปะนิสัยและระสนิยมที่พึงมีต่อศิลปะ มีความรักและชื่นชมต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกิดความซาบซึ้งและเห็นคุณค่าในความงาม นอกจากนี้ การได้รับระบายความคับข้องใจออกด้วยวิธีการทางศิลปะจะช่วยผ่อนคลายอารมณ์ จิตใจ และช่วยพัฒนาสุขภาพจิตให้สมบูรณ์ขึ้น รวมถึงการช่วยพัฒนาสุนทรียภาพและการสร้างสรรค์ในบุคคลด้วย
2. **คุณค่าทางการพัฒนาบุคลิกภาพ** คือ การแสดงออกด้วยการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การได้แสดงออกอย่างเสรีตามความถนัด ความสนใจและความสามารถของตน รวมถึงการได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินในการปฏิบัติกิจกรรมของศิลปะ ซึ่งผลังในการแสดงออกและการคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน จะสามารถพัฒนาไปสู่ความเชื่อมั่นในตัวเอง ช่วยพัฒนาบุคคลให้คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น อันเป็นผลต่อบุคลิกภาพที่ดี

3. **คุณค่าทางการพัฒนาสังคม** คือ การได้ปฏิบัติกิจกรรมทางศิลปะร่วมกัน การได้ร่วมคิดสร้างสรรค์ แก้ปัญหา วิพากษ์วิจารณ์ จะมีผลนำไปสู่การพัฒนาพฤติกรรมที่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกัน รักความสันติสุขเป็นผู้มีวินัย อันส่งผลไปสู่การดำรงชีวิตในสังคมอย่างเป็นสุข และเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของชาติในอนาคต

4. **คุณค่าทางการพัฒนาสติปัญญา** คือ การที่ผู้เรียนได้ฝึกการแสดงออกซึ่งความคิดสร้างสรรค์อย่างเสรีในการปฏิบัติกิจกรรมทางศิลปะ รู้จักคิดแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการทำงานอย่างมีระบบ รู้จักสำรวจ ค้นคว้า ทดลอง สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ประสบการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความอยากรู้อยากเห็น และกระตือรือร้นที่จะพัฒนาความคิดเพื่อค้นหาและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่แปลกใหม่ต่อไป

2. หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

โกวิท ประวาลพุกษ์ (2534ก: คำนำ) กล่าวถึงจุดหมายในการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรครั้งนี้ เพื่อมุ่งให้หลักสูตรเป็นต้นนำในการจัดการเรียนสอนที่เน้นการปลูกฝังให้ผู้เรียนมีนิสัยในการปฏิบัติ โดยผ่านการคิดอย่างมีระบบ มีการวางแผน มีการตรวจสอบและปรับปรุงการปฏิบัติและผลการปฏิบัติให้ดีขึ้นอยู่เสมอ ในการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุผลดังกล่าว ผู้เรียนต้องได้รับการฝึกให้ได้ลงมือปฏิบัติจริง อย่างเป็นขั้นตอนและเป็นระบบจนเกิดทักษะกระบวนการจนเป็นนิสัย

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) จึงเป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นกระบวนการทางด้านความคิดและการปฏิบัติ ในโครงสร้างได้ลดจำนวนคาบวิชาบังคับและเพิ่มจำนวนคาบของวิชาเลือกเสรีให้มากขึ้น เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนวิชาสามัญและวิชาอาชีพได้อย่างกว้างขวาง มีคาบเวลาสำหรับให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมอิสระอันจะนำไปสู่การค้นพบความสามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเองได้อย่างแท้จริง (กรมวิชาการ, 2533ก: คำนำ)

จุดหมายของหลักสูตร

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้กำหนดจุดหมาย 8 ข้อ อันเป็นคุณลักษณะที่มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาคุณภาพชีวิตและการศึกษาต่อ ให้สามารถเลือกแนวทางที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคม ตามบทบาทและหน้าที่ของคนในฐานะพลเมืองดี ตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มี

พระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะเลือกและตัดสินใจประกอบสัมมาชีพ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มีนิสัยในการปรับปรุงงาน ตนเองและสังคม เสริมสร้างอนามัยชุมชนและครองชีวิตโดยคำนึงถึงประโยชน์ต่อสังคม

ในการจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้ จึงมีจุดมุ่งหมายที่มุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้ (กรมวิชาการ, 2533ก: 1)

1. มีความรู้และทักษะในวิชาสามัญและทันต่อความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่าง ๆ
2. สามารถปฏิบัติตนในการรักษาและเสริมสร้างสุขภาพอนามัยของตนเองและชุมชน
3. สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และเลือกแนวทางแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับข้อจำกัดต่าง ๆ
4. มีความภูมิใจในความเป็นไทย สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข เต็มใจช่วยเหลือผู้อื่นตามความสามารถของตน
5. มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถสร้างและปรับปรุงแนวทางปฏิบัติที่จะทำให้เกิดความเจริญแก่ตนเองและชุมชน
6. มีทัศนคติที่ต่อสัมมาชีพทุกชนิด มีนิสัยรักการทำงาน และมีความสามารถในการเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับความถนัดและความสนใจของตนเอง
7. มีทักษะพื้นฐานในการประกอบสัมมาชีพ มีความสามารถในการจัดการ และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
8. เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในชุมชน สามารถเสนอแนวทางพัฒนาชุมชน ภูมิใจในการปฏิบัติงานตามบทบาทและหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของชุมชน ตลอดจนอนุรักษ์และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนของตน

จากจุดหมายของหลักสูตรทั้ง 8 ข้อ จะพบว่าหลักสูตรมุ่งหวังที่จะพัฒนาผู้เรียนใน 3 ประการ คือ (กรมวิชาการ, 2533ข: 1, 2536: 3)

1. พัฒนาค้น คือ พัฒนาสติปัญญาให้เจริญงอกงาม เพื่อเป็นพื้นฐานในการรับความรู้ต่อไปโดยไม่หยุดยั้งและการนำความรู้ไปใช้
2. พัฒนาสังคม คือ พัฒนาลักษณะนิสัยอันดีงาม เพื่อความเป็นพลเมืองดีของประเทศไทย

3. พัฒนาอาชีพ คือ พัฒนาคณะลักษณะที่จำเป็นสำหรับการประกอบอาชีพ ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตสืบไป

จุดสำคัญในการปรับปรุงหลักสูตร

1. ลดและกระชั้นจุดหมายของหลักสูตรให้ชัดเจนต่อเนื่องกันตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย
2. ปรับเนื้อหาสาระของวิชาการต่าง ๆ ไม่ให้มีมากเกินไปจนความจำเป็น และซ้ำซ้อนกัน
3. การเขียนคำอธิบายรายวิชาต่างๆ มีสาระสำคัญ 3 ตอน คือ แนวทางการจัดกระบวนการเรียนการสอน เนื้อหาสาระ และวัตถุประสงค์ที่มุ่งหวัง
4. ปรับปรุงโครงสร้างของหลักสูตร ลดวิชาและเนื้อหาสาระในส่วนที่เป็นวิชาบังคับแก่นที่นักเรียนทุกคนต้องเรียนเหมือนกันทั่วประเทศลง ให้มีวิชาเลือกและเลือกเสรีมากขึ้น
5. เปิดโอกาสและส่งเสริมให้ท้องถิ่น คือ โรงเรียน กลุ่มโรงเรียน จังหวัด และเขตการศึกษา กรมต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถสร้างหลักสูตรรายวิชาต่าง ๆ ตามโครงสร้างวิชาบังคับเลือกและเลือกเสรี ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการจัดการศึกษาให้สอดคล้อง และเกื้อกูลต่อชีวิตจริง สภาพเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละท้องถิ่น และส่งเสริมตามถนัด ความสามารถ ตามความต้องการของนักเรียน รวมทั้งความเป็นเลิศทางวิชาการและอาชีพ (พะยอม แก้วกำเนิด, 2533 : 8-9)

โครงสร้างของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

1. วิชาบังคับ จำนวน 57 หน่วยการเรียนรู้ ได้แก่รายวิชาดังต่อไปนี้
 - 1.1 วิชาบังคับแก่น จำนวน 39 หน่วยการเรียนรู้

ภาษาไทย	12	หน่วยการเรียนรู้
วิทยาศาสตร์	9	หน่วยการเรียนรู้
คณิตศาสตร์	6	หน่วยการเรียนรู้
สังคมศึกษา	6	หน่วยการเรียนรู้
พลานามัย	3	หน่วยการเรียนรู้
ศิลปศึกษา	3	หน่วยการเรียนรู้

1.2 วิชาบังคับเลือก จำนวน 18 หน่วยการเรียน

สังคมศึกษา	6	หน่วยการเรียน
พลานามัย	6	หน่วยการเรียน
การงาน	6	หน่วยการเรียน

2. วิชาเลือกเสรี จำนวน 33 หน่วยการเรียน ให้เลือกจากรายวิชาในกลุ่มวิชาต่าง ๆ ต่อไปนี้

2.1 กลุ่มวิชาภาษา

ภาษาไทย

ภาษาต่างประเทศ

2.2 กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์ - คณิตศาสตร์

วิทยาศาสตร์

คณิตศาสตร์

2.3 กลุ่มวิชาสังคมศึกษา

2.4 กลุ่มวิชาพัฒนาบุคลิกภาพ

พลานามัย

ศิลปศึกษา

2.5 กลุ่มวิชาการทำงานและอาชีพ

3. กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมต่อไปนี้

3.1 กิจกรรมตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดกิจกรรมในสถานศึกษา
สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ คือ กิจกรรมลูกเสือ - เนตรนารี หรือยุวกาชาด หรือผู้บำเพ็ญประโยชน์
จำนวน 1 คาบ ต่อสัปดาห์ต่อภาค และกิจกรรมอื่น ๆ อีก 1 คาบ ต่อสัปดาห์ต่อภาคเรียน

3.2 กิจกรรมแนะแนว หรือกิจกรรมแก้ปัญหา หรือกิจกรรมพัฒนาการเรียนการสอน
จำนวน 1 คาบ ต่อสัปดาห์ต่อภาค

3.3 กิจกรรมอิสระของผู้เรียน จำนวน 2 คาบ ต่อสัปดาห์ต่อภาค

2.1 การพัฒนาและการปรับปรุงหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

การพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตร

ในการพัฒนาหลักสูตร มีความหมายอยู่ใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกหมายถึง การทำหลักสูตรให้ดีขึ้น และอีกลักษณะหนึ่งหมายถึง การทำหลักสูตรขึ้นมาใหม่ การพัฒนาหลักสูตร จึงเป็นการสร้าง การเปลี่ยนแปลง หรือการปรับปรุงแผนประสบการณ์เรียนรู้ทั้งหลาย ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรนั้น มีสิ่งหลักต้นที่สำคัญ คือ เศรษฐกิจ การเมือง การสังคม และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นแรงผลักดันให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป (สุทธศักดิ์ ธีมแสน, 2535: 25)

สุจริต เพียรชอบ (2523:25) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตรซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ไม่รู้จบ เป็นสิ่งที่จะต้องกระทำอยู่เสมอ เมื่อมีการนำหลักสูตรไปดำเนินการใช้ (Implementation) ภายใต้งบเงื่อนไขของการจัดสื่อการเรียน วิธีสอน การวัดผลประเมินผลที่เหมาะสม และติดตามประเมินผลหลักสูตรทั้งในเชิงระยะสั้น ระหว่างที่หลักสูตรกำลังดำเนินการใช้ (Formative Evaluation) และในเชิงระยะยาว เมื่อหลักสูตรได้ใช้ตามกำหนดแล้ว (Summative Evaluation) เพื่อที่จะได้ข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพของกระบวนการใช้หลักสูตรว่า จะเป็นไปตามที่คาดหวังไว้หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคในการใช้หลักสูตรอย่างไร มีอะไรที่ควรจะต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมเพื่อให้การใช้หลักสูตรสัมฤทธิ์ผล หรือควรที่จะต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรอย่างไร โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพ และเหตุการณ์ที่เป็นอยู่ เพราะฉะนั้นการพัฒนาหลักสูตรจึงเป็นสิ่งที่ต้องทำอยู่เสมอ เพื่อให้หลักสูตรเหมาะสมและทันสมัยตลอดเวลา

ดังนั้น ในการพัฒนาปรับปรุงหลักสูตรจำเป็นต้องคำนึงถึงส่วนสำคัญ 2 ประการ คือ (สุทธศักดิ์ ธีมแสน, 2535:25)

1. ส่วนดี เป็นส่วนหนึ่งที่ต้องคงไว้หรือรักษาเอาไว้
2. ส่วนบกพร่อง เป็นส่วนที่ต้องปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 ก็เช่นเดียวกัน ได้เริ่มประกาศใช้ในโรงเรียนมัธยมศึกษาทั่วประเทศ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2521 ตลอดมาจนถึงปีการศึกษา 2533 ซึ่งตลอดเวลาดังกล่าว สภาพเศรษฐกิจ สังคม และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว กรมวิชาการในฐานะหน่วยงานที่รับผิดชอบงานด้านพัฒนาหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษา จึงได้ดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรอย่างเต็มรูปแบบ เพื่อให้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งในปัจจุบัน และอนาคต โดยมีการปรับปรุงหลักสูตรโดยสรุปดังนี้

การปรับปรุงหลักสูตรมัธยมศึกษาปัจจุบัน

จากการติดตามการใช้หลักสูตรและผลการวิจัยของหน่วยงานต่าง ๆ เกี่ยวกับหลักสูตรมัธยมศึกษา กรมวิชาการได้ข้อมูลที่น่าสนใจ และสมควรได้รับการพิจารณา เพื่อพัฒนาหลักสูตรให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ด้วยความเห็นชอบของกรมวิชาการ จึงได้จัดให้มีการสัมมนาในระดับชาติ เรื่องหลักสูตรมัธยมศึกษาขึ้น โดยเชิญผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้แก่ ครูผู้สอน ศึกษานิเทศก์ นักพัฒนาหลักสูตร ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาวิชา ผู้บริหารการศึกษา เข้าร่วมสัมมนา ระหว่าง วันที่ 3-7 สิงหาคม 2530 ที่โรงแรมเอเซีย เมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี ผลการสัมมนาพอสรุปได้ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2531:107-117)

จุดหมายของหลักสูตร

พบว่ายังเขียนไว้ไม่เป็นระบบ ไม่รวมจุดหมายประเภทเดียวกันไว้ในกลุ่มเดียวกันและการทบทวนจุดหมายของหลักสูตร โดยเน้นคุณลักษณะของเยาวชนที่สังคมไทยในอนาคตต้องการ

หลักการของหลักสูตร

พบว่าหลักการของหลักสูตรเขียนไว้ไม่ชัดเจน ควรกำหนดหลักการให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป และการกำหนดหลักการของหลักสูตรเกี่ยวกับเรื่องการทำงานทำให้ชัดเจน

โครงสร้างของหลักสูตร

ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เลือกเรียนตามความถนัด ความสนใจควรเป็นโครงสร้างที่ยืดหยุ่นเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม ในวิชาบังคับตามโครงสร้างนั้น ควรเน้นเรื่องการใช้ภาษา โดยเฉพาะภาษาไทย และวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่

ในส่วนโครงสร้างของวิชาศิลปศึกษานั้น ไม่ควรเป็นวิชาบังคับแค่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และ การทบทวนเกี่ยวกับวิชาพื้นฐานอาชีพให้มีประโยชน์ จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและตรงกับความต้องการของ ผู้เรียนมากขึ้น

เนื้อหา

พบว่าหลักสูตรพหุสาขามบรรจุเนื้อหาไว้มากเกินไป เป็นการยึดยึดความรู้ให้แก่ผู้เรียน เนื้อหา ในส่วนที่เกิน และเพิ่มส่วนที่ขาดเพื่อให้สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน

ในส่วนเนื้อหาของวิชาศิลปศึกษา ควรมีการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตร โดยทบทวนจุดประสงค์ของ หลักสูตรวิชาศิลปศึกษาทุกระดับให้มีความสอดคล้องกัน มุ่งสร้างผู้เรียนให้เป็นผู้บริโภคศิลปะที่ดีไม่ใช่ผู้มุ่งผลิต ศิลปิน การสอนศิลปะต้องสอนหรือเน้นให้เด็กเกิดความคิดสร้างสรรค์ ด้านโครงสร้างของหลักสูตรควรให้ วิชาศิลปศึกษาเป็นวิชาบังคับสำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ด้วย

เอกสารหลักสูตร

พบว่าเอกสารหลักสูตร อันได้แก่ หลักสูตร คู่มือครู คู่มือการสอน และหนังสือเรียนที่ กระทรวงศึกษาธิการจัดทำให้แก่โรงเรียนต่าง ๆ มีไม่เพียงพอ ที่พิมพ์จำหน่ายก็ไม่แพร่หลาย จึงทำให้ ไม่ถึงมือครู สำหรับหนังสือเรียนนั้นมีเนื้อหามากเกินไป ไม่ได้สัดส่วนกับตามเวลาที่กำหนดให้และการสอน ตามเนื้อหาในหนังสือนั้น ทำให้เกิดปัญหาเรื่องเวลาไม่พอ

การจัดการเรียนการสอน

พบว่าครูส่วนใหญ่จะสอนโดยเน้นเนื้อหาที่มีอยู่ในหนังสือมากกว่าการสอนโดยเน้นทักษะ กระบวนการและการปฏิบัติ ไม่ได้คำนึงถึงการเรียนการสอนที่ให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง ไม่มีการส่งเสริม และสนับสนุนการเรียนรู้จากสื่อมวลชนต่าง ๆ การเรียนรู้ตามอัธยาศัย การสะสมความรู้ที่ละเอียดละน้อย ซึ่งวิธีการเรียนรู้ดังกล่าวจะมีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ที่สมบูรณ์และทันสมัยอยู่เสมอ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ร่วมมือกับกรมการศึกษาสภาผู้แทนราษฎรได้ จัดสัมมนาเรื่องแนวทางการปฏิบัติรูปการศึกษาไทย ระหว่างวันที่ 7-8 กันยายน 2530 ณ รัฐสภา โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อที่จะหาแนวทางในการปฏิรูปการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ และสังคมของ ประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป มีผลสรุปเกี่ยวกับด้านมัธยมศึกษาดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2531: 1-3)

1. การจัดเนื้อหาของหลักสูตรแยกเป็นรายวิชาให้ขาดการผสมผสานกลมกลืนกันของเนื้อหา สาระในการพัฒนาเด็กทั้งการพัฒนาร่างกาย สมอง และจิตใจ

2. ในการนำหลักสูตรไปใช้ มีปัญหาคือ ครูไม่เข้าใจหลักสูตรอย่างแท้จริง การสอนของครูมุ่งเน้นเนื้อหามากกว่าการพัฒนาคน และขาดการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ในการจัดการเรียนการสอน รวมทั้งขาดการสนับสนุนในด้านวิชาการในเรื่องต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด หนังสือ และอุปกรณ์การเรียนการสอน ทั้งยังมีปัญหาในเรื่องที่นักเรียนไม่ค่อยเห็นความสำคัญของวิชาการที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง

จากแนวคิดดังกล่าว กรมวิชาการจึงได้ดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย ขึ้นในปีการศึกษา 2533 โดยกระทรวงศึกษาธิการเห็นชอบให้ทดลองใช้หลักสูตร ฉบับปรับปรุงในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร จำนวน 550 โรงเรียน หลังจากนั้นจึงจะประกาศใช้ทั่วประเทศ ในปีการศึกษา 2534 โดยมีหลักการในการปรับปรุงหลักสูตร ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2531: 1-9)

หลักการในการปรับปรุงหลักสูตร

1. กำหนดใช้หลักสูตรเป็นตัวนำให้เห็นการเรียนการสอน มุ่งเน้นกระบวนการทางด้านความคิดและการปฏิบัติ โดยได้เพิ่มแนวดำเนินการในหลักสูตรเพื่อให้เป็นแนวทางของการที่จะจัดการศึกษาให้ประสบความสำเร็จตามจุดหมาย

2. กำหนดเป้าหมายของหลักสูตรแต่ละระดับไว้อย่างชัดเจน เช่น

ระดับประถมศึกษา เน้นการพัฒนาตนเองและรู้ทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เน้นการแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมกับตนในการทำประโยชน์แก่สังคม

ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เน้นการลงมือทำประโยชน์ให้กับสังคมตามความสามารถของตน

ในส่วนของจุดหมาย หลักสูตรให้แสดงให้เห็นภาพรวมกว้าง ๆ และจุดหมายเฉพาะที่จะต้องปลูกฝังให้เรียนมีคุณลักษณะอย่างชัดเจน

สำหรับจุดประสงค์ของกลุ่มประสบการณ์/กลุ่มวิชา กำหนดจุดเน้นในการพัฒนาผู้เรียนไว้ 4 ประการ คือ ด้านความรู้ ค่านิยม ทักษะ และการจัดการ มวลประสบการณ์แต่ละกลุ่มประสบการณ์ในระดับประถมศึกษา จะแสดงจุดเน้นให้เห็นชัดเจนว่า มุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะบูรณาการให้เห็นว่าจะจัดกระบวนการเรียนการสอนอย่างไรก็ตาม เนื้อหาที่กำหนดไว้จึงจะบรรลุตามจุดประสงค์

3. เพื่อให้บรรลุตามจุดหมายอย่างแท้จริง จึงได้การปรับ-ลดเนื้อหาสาระให้มีคุณประโยชน์ที่แท้จริงต่อการพัฒนาชีวิต เศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน คัดส่วนที่ซ้ำซ้อนและยุ่งยากเกินระดับและวัยของนักเรียนออกไป ราชวิชาแกนบังคับในบางกลุ่มวิชาได้จัดในรูปของการบูรณาการ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการที่ว่าเพื่อชีวิตและสังคม

4. การส่งเสริมให้หน่วยงาน เขตการศึกษา จังหวัด โรงเรียน ครู อาจารย์ และผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร โดยเฉพาะในวิชาบังคับเลือกและวิชาเลือกเสรี โดยกรมวิชาการจะจัดการอบรมให้ทราบแนวทางของวิธีการจัดกิจกรรม การจัดทำบทเรียน การจัดทำหนังสือเรียน ทั้งนี้กรมวิชาการจะพิจารณาก่อน แล้วเสนอกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อขออนุมัติใช้

5. การปรับโครงสร้างของหลักสูตรแต่ละระดับ ให้มีความยืดหยุ่นสามารถนำไปใช้ได้ตามนโยบายของการพัฒนา และในพื้นที่ต่าง ๆ ตามเป้าหมายของการพัฒนาตลอดจนความต้องการของแต่ละท้องถิ่นดังนี้

5.1 ปรับโครงสร้างกลุ่มประสบการณ์พิเศษในชั้น ป. 5-6 ให้ว่าด้วยกิจกรรมตามความสนใจ โดยเปิดโอกาสให้โรงเรียนอาจเลือกจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความรู้และทักษะในกลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4 หรือ เลือกจัดกิจกรรมอื่น ๆ ตามความสนใจของผู้เรียน ทั้งนี้อาจเลือกจัดหลาย ๆ กิจกรรมก็ได้

5.2 ปรับโครงสร้างหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น ให้มีความหลากหลายในการจัดรายวิชาให้มากขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เลือกวิชาสามัญ และวิชาอาชีพอย่างกว้างขวาง โดยลดวิชาบังคับให้เหลือลงและเพิ่มวิชาเลือกเสรีให้มากขึ้น มีชั่วโมงให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมอิสระอันจะนำไปสู่การค้นพบความสามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเองโดยวิชาบังคับและวิชาเลือกเสรี มีจุดเน้นแตกต่างกัน ดังนี้

วิชาบังคับแกน	เป็นวิชาที่สอดคล้องกับชีวิตและสังคม
วิชาบังคับเลือก	เป็นวิชาที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น
วิชาเลือกเสรี	เป็นวิชาที่นักเรียนเลือกตามความสนใจ

5.3 โครงสร้างของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย วิชาบังคับและวิชาเลือกเสรี มีจุดเน้นหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น แต่วิชาบังคับจะลดน้อยลงเพื่อเปิดโอกาสให้มีความหลากหลายในการจัดมากขึ้น นักเรียนมีโอกาสเลือกเรียนรายวิชาต่าง ๆ อย่างเสรีมากขึ้นได้ทำกิจกรรมอิสระ อันจะนำไปสู่การพัฒนาความสามารถ บุคลิกภาพของตนเอง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2531:1-9)

2.2 การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

จากการสังเคราะห์การใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 ได้สรุปปัญหาเกี่ยวกับการกำหนดจุดประสงค์การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการประเมินไว้ว่า "จุดประสงค์ของหลักสูตรหมวดวิชา รายวิชา ยังไม่ชัดเจนไม่ครอบคลุมพฤติกรรมทุกด้านของผู้เรียน ขาดแก่การกำหนดจุดประสงค์เฉพาะ กระบวนการเรียนการสอนล้าสมัย ขาดการฝึกปฏิบัติไม่นำไปสู่พฤติกรรมที่พึงประสงค์ครบถ้วนและขาดการแนะนำที่มีคุณภาพ ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนสามารถเรียนตามเอ็กติภาพได้ การวัดผลประเมินผลยังใช้วิธีการไม่เหมาะสมเน้นการวัดความจำมากกว่าการวัดพัฒนาการทุกด้าน" ซึ่งเป็นข้อมูลบ่งชี้ให้ทราบถึงการนำหลักสูตรไปใช้ใน ช่วงเวลา 10 ปีกว่านั้น ยังไม่เกิดสัมฤทธิ์ผลตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร กระทรวงศึกษาธิการจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตรขึ้น

หลักสูตรมัธยมศึกษาฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 เน้นแนวดำเนินการอยู่ 3 ประการ คือ

1. ให้ท้องถิ่นมีโอกาสปรับปรุงการเรียนให้เหมาะสมกับความต้องการของท้องถิ่น
2. จัดกิจกรรมการสอนให้เป็นกระบวนการ
3. ให้นักเรียนได้เรียนตามความสนใจ ความถนัดและความสามารถ

จุดเน้นของหลักสูตรในข้อที่ 2 จัดกิจกรรมการสอนที่เป็นกระบวนการนั้น จัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเกิดทักษะในกระบวนการต่าง ๆ เพื่อที่จะนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคมโดยการเน้นการฝึกปฏิบัติจริงดังนั้น ผู้สอนจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากการสอนที่เน้น

ความรู้ด้านเนื้อหาวิชาต่าง ๆ เพียงอย่างเดียวนำมาเป็นการสอน โดยผสมผสานให้ความรู้กับการให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงอันเป็นแนวทางที่จะทำให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์การเรียนรู้ครบถ้วนตามจุดหมายของหลักสูตร โดยอาศัยประสบการณ์เป็นหลัก เพราะประสบการณ์เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ การเรียนรู้จึงเป็น

กระบวนการซึ่งมีขั้นตอนเหมือนกับวิธีการแก้ปัญหาหรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ อาจเรียกว่า เป็นวิธีการแห่งปัญญา (Intellectual Method)

แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นเนื้อหาสาระ กลับให้ความสำคัญกับกระบวนการศึกษาหาความรู้มากกว่า ผู้สอนจึงต้องจัดกิจกรรมการสอนให้ผู้เรียนมีโอกาสดำเนินกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ วิธีการสอนจึงมีความสำคัญและต้องกำหนดขั้นตอนเพื่อให้ผู้เรียนผ่านประสบการณ์ที่ละขั้นอย่างต่อเนื่องจนเกิดทักษะและสามารถนำไปใช้ได้ ได้แก่ กระบวนการคิด กระบวนการแก้ปัญหา กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ กระบวนการฝึกปฏิบัติ กระบวนการพัฒนาค่านิยม กระบวนการกลุ่ม กระบวนการเข้าสังคม กระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการเสนอรายงาน เป็นต้น ดังนั้น การกำหนดจุดประสงค์ การเรียนรู้หรือพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของผู้เรียน จึงมีความสัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ใช้ชื่อว่า "ทักษะกระบวนการ" (ยุทธศักดิ์ สัมแสน, 2535: 109-110)

ความหมายของทักษะกระบวนการ

วัลลภ กันททรัพย์ (2534: 12, 17-18) ได้เสนอความหมายและความเข้าใจเกี่ยวกับ "ทักษะกระบวนการ" ว่า ทักษะกระบวนการไม่ใช่วิธีการสอนหรือขั้นตอนการสอน แต่เป็นขั้นตอนของการดำเนินการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีขั้นตอนซึ่งวางไว้อย่างเป็นลำดับตั้งแต่ต้นจนแล้วเสร็จตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ และเป็นสิ่งที่เราคาดหวังว่าจะติดอยู่ในตัวผู้เรียน อันเป็นผลมาจากการได้ทำบ่อย ๆ ใช้บ่อย ๆ จนกลายเป็นนิสัยเป็นการทำงานของผู้เรียนตลอดไป

ขั้นตอนดังกล่าวเป็นขั้นตอนที่มีผู้เสนอไว้ ได้มีการทดลองใช้แล้วและแสดงว่าเป็นขั้นตอนที่ช่วยให้การดำเนินการมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่ความสำเร็จตามจุดประสงค์ และเป้าหมายได้ โดยใช้เวลาและทรัพยากรน้อยที่สุด

นอกจากนี้ วัลลภ กันททรัพย์ ยังได้อธิบายเพิ่มเติมถึงทักษะกระบวนการว่า ทักษะกระบวนการเป็นชื่อเฉพาะ อันหมายถึงกระบวนการปฏิบัติ หรือกระบวนการทำงานที่ครบขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มแรกจนงานแล้วเสร็จ เรียกว่าครบวงจรของการทำงาน คือ ทำงานเสร็จ 1 ชิ้น ก็ถือว่าครบวงจรของการทำงาน

1 ชั้น และทักษะกระบวนการนั้น ถือเป็นกระบวนการหลัก หรือกระบวนการแม่บทของกระบวนการอื่น ๆ และผู้คิดได้นำกระบวนการทั้งหมดที่มีอยู่มาประมวลหาตัวร่วมขึ้นมา แล้วสร้างข้อเสนอนั้นขึ้นมา ทักษะ-กระบวนการจึงเป็นข้อสรุปของกระบวนการทั้งหลายจากชั้นที่ 1 ถึงชั้นที่ 9 เป็นกระบวนการที่ต้องทำงาน จึงจะเห็นได้ เพราะว่าเป็นการทำงานครบวงจร และไม่จำเป็นต้องครบ 9 ชั้นก็ได้ แต่ต้องครบวงจรของการทำงานนั้นก็คือ ตั้งแต่เริ่มต้นจนแล้วเสร็จ ทำงานเสร็จงานเรียบร้อยตามจุดประสงค์ มีประสิทธิภาพและคุณภาพน่าพอใจ

สงบ ลักษณะ (2534ข, 2534: 27-28) ผู้อำนวยการกองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ กล่าวว่า โดยปกติกระบวนการ จะหมายถึง การดำเนินงานเป็นขั้นตอนนำไปสู่ผลที่ต้องการ ซึ่งในการใช้หลักสูตรฉบับปรับปรุง ได้กล่าวถึง กระบวนการใน 2 ลักษณะ คือ

1. จัดกิจกรรมให้เป็นกระบวนการ ซึ่งหมายถึงการมีขั้นตอนต่าง ๆ ให้เด็กได้แสดงออกหรือปฏิบัติโดยใช้ร่างกาย ความคิด การพูดในการเรียนเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ คือ ได้ความรู้หลังจากทำกิจกรรม
2. พยายามให้เด็กเกิดความสามารถเชิงกระบวนการ ซึ่งหมายถึง การปลูกฝังให้เด็กมีความสามารถในการปฏิบัติเป็นขั้นตอนติดตัวไปใช้ในชีวิตจริง ดังคำกล่าวที่ว่าแทนที่จะให้อาหารเมื่อคนหิว แต่เราควรสอนให้เขารู้วิธีการหาอาหารปรุงอาหารมาบำบัดความหิวจะดีกว่า

ทักษะกระบวนการ 9 ชั้น

วัลลภ กันทรพย์ (2534: 19) ได้กล่าวถึงทักษะกระบวนการ 9 ชั้นว่า เป็นกระบวนการหลัก หรือกระบวนการแม่บทของกระบวนการอื่น ๆ และเกิดจากการนำกระบวนการต่าง ๆ ที่มีอยู่มาประมวลหาตัวร่วม และถือว่าทักษะกระบวนการ 9 ชั้น เป็นข้อสรุปที่ครบวงจรของกระบวนการต่าง ๆ เหล่านั้นซึ่งหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2534: 59-61) ได้กำหนดการสอนโดยเน้นทักษะกระบวนการแบ่งเป็น 9 ขั้นตอน ดังนี้

1. ตระหนักในปัญหาและความจำเป็น

เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนได้รับประสบการณ์จากสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของ คน ผลงาน หรือข้อมูลอะไรก็ตามแล้วยอมรับสิ่งเร้านั้นเป็นอะไร มีลักษณะสำคัญอย่างไร เกิดปัญหาหรือไม่ มีความจำเป็นต่อตนเองหรือต่อสังคมหรือไม่ แล้วพร้อมที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้น ผลการเรียนรู้ในขั้นนี้จะเกิดจากการได้สังเกต ได้ประสบกับสิ่งเร้าโดยผ่านประสาทสัมผัสต่าง ๆ ด้วยตนเอง

2. คิดวิเคราะห์วิจารณ์

เป็นขั้นตอนในการตอบสนองต่อสิ่งเรานั้น โดยแสดงความสามารถในการใช้สมอง ใช้ความคิดในด้านต่าง ๆ เพื่อบ่งบอกถึงความเป็นมา ความสำคัญ ความสัมพันธ์ ตลอดจนดึงเอาความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ออกมาใช้แก้ปัญหา อาจได้จากการระดมสมองหรือการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม

3. สร้างทางเลือกอย่างหลากหลาย

เป็นความสามารถในการนำหลักการ กฎเกณฑ์และวิธีการต่าง ๆ ของสิ่งที่ได้เรียนรู้มา ผสมผสานเป็นเรื่องราวเดียวกัน แล้วใช้แก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้หลาย ๆ ทาง เพื่อประกอบการตัดสินใจ

4. ประเมินและเลือกทางเลือก

เป็นความสามารถในการพิจารณาตัดสินใจเลือกที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไปที่สอดคล้องกับเกณฑ์แนวทางที่ตัดสินใจนั้นมีความเป็นไปได้เหมาะสมกับความสามารถและข้อจำกัดต่าง ๆ หรือไม่

5. กำหนดและลำดับขั้นตอนการปฏิบัติ

เป็นความสามารถในการวางแผนปฏิบัติตามแนวทางที่ได้เลือก โดยกำหนดวัตถุประสงค์ วิธิตำเนินงาน กิจกรรม จัดลำดับกิจกรรมตั้งแต่การเตรียมการ การดำเนินงานและประเมินผลงานให้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันอย่างสมเหตุสมผลและมีความเป็นไปได้

6. ปฏิบัติด้วยความซื่อสัตย์

เป็นความสามารถในการลงมือปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ล่วงหน้าอย่างครบถ้วนด้วยการยอมรับและยินดีที่จะลงมือกระทำตามแผนงานแม้จะพบอุปสรรคก็ไม่ย่อท้อเต็มใจที่จะปฏิบัติงานให้ประสบผลสำเร็จ

7. ประเมินระหว่างปฏิบัติ

เป็นความสามารถในการติดตามตรวจสอบว่าการปฏิบัติงานบรรลุวัตถุประสงค์ของงานหรือไม่มีปัญหาและอุปสรรคหรือไม่ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงและพัฒนางานไปสู่ผลสำเร็จ

8. ปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่เสมอ

เป็นความสามารถในการวางแผนที่จะปฏิบัติงานเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอจนงานนั้นบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์

9. ประเมินรวมเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ

เป็นความสามารถในการพิจารณาตัดสินผลการปฏิบัติงานว่าบรรลุสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ภายหลังจากที่ได้ปฏิบัติงานเสร็จ เรียบร้อยตามแผนและสร้างความภาคภูมิใจในผลงานของตนเอง

ข้อที่ครูมีข้อควรเข้าใจเกี่ยวกับทักษะกระบวนการ คือ

1. ทักษะกระบวนการไม่ใช่วิธีสอนหรือขั้นตอนในการสอน
2. ทักษะกระบวนการเป็นชื่อเฉพาะ หมายความว่า เป็นกระบวนการปฏิบัติหรือกระบวนการทำงานที่ครบขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มแรกจนงานแล้วเสร็จ
3. ขั้นตอนในการทำงานไม่จำเป็นต้องครบ 9 ขั้น ก็ได้ แต่ต้องครบวงจรในการทำงาน คือ ทำงานให้เสร็จเรียบร้อยตามจุดประสงค์ มีประสิทธิภาพและคุณภาพน่าพอใจ และเงื่อนไขสำคัญข้อหนึ่ง คือ การที่จะทำงานได้นั้นจะต้องมีจุดเริ่มต้นในการทำงานหรือภาระงานเกิดขึ้นก่อน

2.3 การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นทักษะกระบวนการ

ในการกล่าวถึงการสอนที่เน้นกระบวนการในขั้นนี้ จะอ้างถึงทักษะกระบวนการเป็นสำคัญและแนวทางการนำเสนอแนะ ก็สามารถนำไปใช้กับการสอนที่ใช้กระบวนการอื่น ๆ ได้เช่นกัน ซึ่งในความจริงแล้ว ครูก็ควรจะสอนกระบวนการอื่น ๆ ที่เห็นว่าสำคัญ มีประโยชน์แก่ผู้เรียน และสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ในการเรียนนั้นได้ ทั้งนี้เพราะถือว่าทักษะกระบวนการเป็นข้อสรุปที่ครบวงจรของกระบวนการต่าง ๆ โดยมีความหมายที่สำคัญในการจัดการเรียนการสอน 2 ประการ คือ (วัลลภ กันทรวิทย์, 2534: 19-20, 36)

1. กระบวนการต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้ว ทั้งกระบวนการทั่ว ๆ ไป หรือกระบวนการที่ใช้เน้นเป็นพิเศษในบางวิชา เช่น กระบวนการคิดแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ หรือกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ยังคงมีอยู่เช่นเดิม การนำเสนอทักษะกระบวนการมิได้หมายถึง การยกเลิกหรือปฏิเสธกระบวนการอื่น ๆ ในการนำไปใช้หรือการสอนแต่อย่างใด

2. กระบวนการทุกชนิดที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ หรือเป็นส่วนหนึ่งของการลงมือทำงานนั้นสามารถนำมาเปรียบเทียบให้เห็นว่า อยู่ในขั้นตอนบ้างของทักษะกระบวนการได้ทั้งสิ้น และส่วนใหญ่จะอยู่ในขั้นต้น ๆ ของทักษะกระบวนการ 9 ขั้น ยกเว้นส่วนใหญ่จะไม่มีขั้นตอนที่ 1 คือ ตระหนักในปัญหาและความจำเป็น และกระบวนการส่วนใหญ่จะเป็นทางด้านความรู้ความคิดอย่างเฉียบ แต่ทักษะกระบวนการจะมีทั้งความรู้ ความคิด เจตคติ และการลงมือปฏิบัติ ซึ่งจะนำไปสู่ความเจริญงอกงามทั้ง 3 ด้าน คือ พุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย (ความรู้-ความคิด จริยธรรม คุณธรรมและค่านิยม ความคล่องแคล่วทางกาย)

สงบ ลักษณะ (2534ข: 28-29) ได้กล่าวถึง เป้าหมายของการจัดการเรียนการสอนที่ใช้กระบวนการก็คือ การสอนที่ครูหลีกเลี่ยงการเป็นผู้บอกความรู้แก่เด็กโดยตรง แต่จะจัดให้เด็กได้ทำกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ อย่างเหมาะสมกับจุดประสงค์การเรียนรู้ เหมาะสมกับธรรมชาติและวัยของเด็ก เหมาะสมกับลักษณะเนื้อหาวิชา และเหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนและชีวิตจริง

แหล่งของกระบวนการที่ครูจะนำมาใช้จัดกิจกรรม อาจดัดแปลงมาจากกระบวนการประเภทต่าง ๆ เช่น

1. กระบวนการเรียนรู้ตามหลักจิตวิทยา เช่น กระบวนการสร้างความคิดรวบยอด กระบวนการเรียนรู้ความคิดของ Gagne, Bruner, Ausbel, Bloom กระบวนการปรับปรุงพฤติกรรมของ Skinner กระบวนการสังคมของ Bandura กระบวนการเรียนรู้ภาคปฏิบัติของ Simson กระบวนการเรียนรู้เจตคติค่านิยมของ Simon เป็นต้น
2. กระบวนการของศาสตร์ต่าง ๆ เช่น กระบวนการเรียนภาษา กระบวนการเรียนคณิตศาสตร์ ทักษะกระบวนการวิทยาศาสตร์ กระบวนการเรียนสังคมศึกษา กระบวนการทางวิชาชีพ กระบวนการทางศิลปะ ดนตรี นาฏศิลป์ พลศึกษา เป็นต้น
3. ทักษะกระบวนการ 9 ประการตามแนวการใช้หลักสูตรฉบับปรับปรุง ซึ่งจะพัฒนาคุณสมบัติประจำตัวนักเรียนในด้าน การคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ปฏิบัติเป็น และมีเจตคติที่ดีต่อการคิดการปฏิบัติ

กระบวนการมีมาจาก 3 แหล่งข้างต้น ในการวางแผนจัดการเรียนการสอน จะต้องหล่อหลอมสังเคราะห์หรือบูรณาการหรือเลือกสรรนำมาดัดแปลงใช้ให้สอดคล้องกับ

- ธรรมชาติของวิชานั้น
- ลักษณะความพร้อมของเด็ก
- จิตวิทยาการเรียนรู้
- จุดประสงค์การเรียนรู้ที่วิเคราะห์จากหลักสูตร

วัลลภ กันทพันธ์ (2534: 43-44) กล่าวถึง การนำทักษะกระบวนการ หรือกระบวนการอื่นใดไปใช้สอนได้นั้นครูผู้สอนต้องคำนึงถึงลำดับขั้นค่อนข้างกว้าง ๆ ดังนี้

1. ครูรู้และเข้าใจ รวมทั้งใช้กระบวนการนั้นอยู่แล้ว นี่เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จำเป็นต้องมี เพราะมิฉะนั้นครูจะไปสอนผู้เรียนให้ใช้ไม่ได้

2. ครูนำผู้เรียนผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการที่ละขั้น ๆ จะผู้เรียนเข้าใจอย่างครบถ้วน สำหรับผู้เรียนเด็ก ๆ อาจขยับขั้นตอนให้เหลือน้อยตามความเหมาะสมกับภาระงาน หรือสถานการณ์
3. ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในการทำงานเป็นกระบวนการ
4. ผู้เรียนนำกระบวนการนั้นไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ได้
5. ผู้เรียนคิดนิสสัยในการใช้กระบวนการนั้นในชีวิตจริง

ข้อ 1. เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นข้อสำคัญในการสอนที่เน้นกระบวนการ ข้อ 2 และ 3 เป็นจุดประสงค์ระหว่างทาง หรือเป็นความสำเร็จระหว่างทางที่จะต้องทำให้ได้ ข้อ 4 และ 5 เป็นจุดหมายปลายทางที่เราคาดหวังให้เกิดขึ้นในการสอนทักษะกระบวนการแก่ผู้เรียน ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่าทักษะกระบวนการไม่ใช่วิธีสอน หรือขั้นตอนการสอน ดังนั้น การที่ครูจะสามารถนำผู้เรียนให้เกิดความสำเร็จตามข้อ(2)-(5) ได้ นั้น เป็นเรื่องของเทคนิควิธีสอนที่ครูอาจเลือกใช้ได้อย่างหลากหลาย

อย่างไรก็ตามถ้าครูทำได้สำเร็จครบ 5 ข้อนี้ ก็จะประสบความสำเร็จในการสอนให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็นได้

วิธีสอนทักษะกระบวนการ

ทักษะกระบวนการไม่ใช่วิธีสอน แต่เป็นกระบวนการทำงานที่ต้องการให้คิดตัวผู้เรียนนำไปใช้ในชีวิตจริงได้ ดังนั้นในการสอนครูควรเลือกใช้วิธีสอนที่พิจารณาเห็นว่าเหมาะสมกับพื้นฐานความพร้อมของผู้เรียน สอดคล้องกับเวลาและข้อจำกัดอื่น ๆ เช่น ในการสอนที่มีจุดประสงค์การเรียนรู้ว่า "ให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักในปัญหา และความจำเป็นของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ" ครูอาจเลือกใช้วิธีบอกผู้เรียนตรง ๆ ว่ามีความจำเป็นอะไรบ้าง ที่จะต้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้หรือทรัพยากรธรรมชาติมีคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติ และประชาชนอย่างไรบ้าง เราจึงเห็นควรจะบำรุงรักษาไว้ หรือครูอาจใช้วิธีตั้งประเด็นคำถามต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่คำตอบเหล่านี้ แล้วมอบหมายให้ผู้เรียนไปศึกษาค้นคว้าหาคำตอบเอาเองจากห้องสมุดแล้วนำมาสรุปหรืออภิปรายหาข้อสรุปในห้องหรือในกลุ่มหรืออาจให้ไปขอสัมภาษณ์ผู้รู้/ผู้มีชื่อเสียงในด้านนี้ในชุมชน หรือจัดวิทยากรมาบรรยาย หรือถ้ามีเวลาพอ ครูอาจจัดทัศนศึกษานำผู้เรียนไปคู่สถานที่จริงที่มีทรัพยากรธรรมชาติ และสถานที่ที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายไปแล้ว เพื่อชี้ให้เห็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น หรือครูจะใช้เทคนิควิธีสอนใดที่ต่างไปจากนี้ หรือจะใช้วิธีผสมผสานก็ได้ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักในปัญหาและความจำเป็นในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริง

ในการสอนชั้นตอนที่เกี่ยวกับการวางแผนทำงาน (ชั้นตอนที่ 5 การกำหนดและลำดับขั้นตอนการปฏิบัติ) ถ้าจุดประสงค์การเรียนรู้กำหนดให้ผู้เรียนรู้จักการวางแผนการทำงาน ครูอาจเลือกให้ผู้เรียนวางแผนการทำงานเป็นรายคน หรือทำงานเป็นกลุ่ม ซึ่งในการทำงานเป็นกลุ่มก็อาจจะมีทั้งการร่วมปรึกษาหารือพร้อม ๆ กัน หรือการแบ่งงานกันทำหรืออาจให้เป็นการอภิปรายกำหนดแผนโดยผู้เรียนทั้งชั้นซึ่งผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น และรับฟังความคิดของผู้อื่นโดยครูคอยให้ความช่วยเหลือซึ่งวิธีนี้จะเป็นการสอนชั้นตอนของทักษะกระบวนการควบคู่ไปกับการสอนกระบวนการกลุ่มด้วย

ถ้าเป็นการสอนการใช้ทักษะกระบวนการเต็มรูป (ครบ 9 ชั้น) ในกรณีที่มีจุดประสงค์การเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง เช่น การทำโครงการปลูกพืช หรือเลี้ยงสัตว์ในรายวิชาอาชีพ หรือการจัดกิจกรรมจัดบอร์ด หรือจัดห้องแสดงนิทรรศการในรายวิชาสังคมศึกษา หรือการปฏิบัติงานในโครงการประดิษฐ์วงจรไฟฟ้า หรือประดิษฐ์อุปกรณ์วิทยาศาสตร์ในรายวิชาวิทยาศาสตร์ ครูก็สามารถเลือกวิธีสอนได้หลากหลาย ให้เหมาะสมกับขั้นตอนการทำงาน หรือลักษณะของภาระงานและยังสามารถสอดแทรกกระบวนการอื่นที่จำเป็นและเกี่ยวข้องเข้าไปได้อีกด้วย เช่น กระบวนการกลุ่ม กระบวนการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ กระบวนการวิเคราะห์ปัญหา หรือกระบวนการวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้ เพื่อช่วยให้การเรียนรู้ในเรื่องที่กำหนดในบทเรียนเกิดขึ้น และผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้จริง อย่างไรก็ตามการนำทักษะกระบวนการไปสอนให้ผู้เรียนได้รู้และนำไปใช้ได้ นั้น เป็นการให้ผู้เรียนรับรู้ "ทักษะกระบวนการ" ในลักษณะเป็นเครื่องมือทำงาน ไม่ใช่ในลักษณะของเรื่องที่จะให้เรียนรู้แบบเนื้อหา

การสอดแทรกทักษะกระบวนการในการสอน

วัลลภ กันทรพิชัย (2534:38-48) กล่าวว่า จังหวะในการสอนที่จะสอดแทรกทักษะกระบวนการเข้าไปมี 2 ลักษณะดังต่อไปนี้

ลักษณะที่ 1 ถ้าเป็นบทเรียนที่เกี่ยวกับการทำงาน หรือภาคปฏิบัติควรสอนให้ครบขั้นตอนในบทเรียนนั้นและให้ผ่านทีละขั้นตอน โดยให้กำหนดภาระงานได้ และทำให้ครบวงจรแต่ควรสอนทีละขั้นและให้ผ่านทีละขั้นตอน ขั้นตอนจะมี 9 หรือ 8 หรือ 7 แล้วแต่ความซับซ้อนของงานกับวัยหรือระดับของผู้เรียนไม่จำเป็นจะต้องมีครบ 9 ขั้นตอนเสมอไปแต่ต้องครบวงจรการทำงาน บางครั้งครูอาจจะตรวจสอบบางขั้นตอนเองโดยเด็กอาจจะไม่รู้ตัวก็ได้ เช่น ปฏิบัติงานด้วยความชื่นชม ถ้าเป็นเด็กเล็ก ๆ เราก็ให้เด็กปฏิบัติงานเฉย ๆ แต่เราสังเกตว่าเด็กชื่นชมหรือไม่ เราสร้างบรรยากาศโดยเด็กอาจจะไม่รู้ตัวว่าต้องปฏิบัติด้วยความชื่นชม แต่เมื่อเด็กซึมซับแจ่มใสในการทำงาน เราก็สรุปได้ว่าเขาปฏิบัติด้วยความชื่นชม

ลักษณะที่ 2 ถ้าบทเรียนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานไม่ครบวงจรการทำงานควรนำกระบวนการย้อนมาแทรกใส่ในบทเรียนนั้น แล้วนำเด็กผ่านขั้นตอนทั้งหมดในบทเรียนต่อ ๆ ไป เช่น เรื่อง การรักษาสีแวคปลอม เราก็อาจมีบทเรียนที่ให้เด็กตระหนักว่า "สีแวคปลอมมีความสำคัญต้องรักษา" โดย ใช้กระบวนการสร้างความตระหนักในบทเรียนต่อไปก็จะเป็นการสอนเรื่อง "วิธีการรักษาสภาพแวคปลอม" อาจลดลงมาเป็นการทำเป็นตัวอย่างในแวคสีแวคปลอมที่ผู้เรียนในฐานะนักเรียนพอจะทำได้ดังนั้น ขึ้นต่อ ๆ ไปที่เกี่ยวกับการติดตามปรับปรุง ก็อาจไม่ได้ลงมือทำจริง เป็นเพียงการชี้แนะให้ผู้เรียนรู้เข้าใจและเห็น ตัวอย่างเท่านั้น ด้วยลักษณะการสอนแบบไม่เป็นภาระงานต่อเนื่องแต่เน้นทักษะกระบวนการเช่นแนวนี้ ครู จึงอาจนำมาสอนให้ถึงขั้นละเอียดเฉพาะบางขั้นตอน แต่ปลูกฝังให้ผู้เรียนเข้าใจความต่อเนื่องของขั้นตอน และเกิดความคิดหรือยอมรับแนวทางที่ควรทำตามขั้นตอนทั้งหมดนั้น

อีกแนวหนึ่งที่เราทำได้ ในกรณีข้อ (2) นี้ก็คือ ครูนำกระบวนการอื่น ๆ ที่มีอยู่ในวิชานั้น ๆ มา สอนตามขั้นตอนต่าง ๆ ให้ครบ แต่ครูควรตรวจสอบว่าเมื่อเทียบกับทักษะกระบวนการแล้ว ผู้เรียนไปถึงขั้น ไหนแล้วหากทางเติมให้ครบในบทเรียนต่อ ๆ ไป

เมื่อสอนจนครบขั้นตอนแล้ว อย่าลืมหมั่นทบทวนว่าผู้เรียนผ่านขั้นตอนต่าง ๆ มาอย่างไร ให้เขา รับรู้ขั้นตอนไปด้วย ตรงนี้เรียกว่าให้รู้เทคนิค รู้กลวิธี เพราะฉะนั้นต้องหมั่นทบทวน เช่นถ้าว่าเห็นใหม่ ขึ้น ตอนที่ 3 ทำอย่างนี้ ขั้นตอนที่ 2 ผ่านมาตรงนั้นตรงนี้ใช้ใหม่ หรือ หมั่นถามซ้ำกับผู้เรียนเสมอว่า ควรจะ ทำอะไรก่อน อะไรหลัง หรือทำเป็นขั้นตอนอย่างไร ทุกครั้งที่เขาจะเริ่มทำงาน ครูควรย้ำ เน้น ทบทวน ให้ผู้เรียนได้รับรู้ ระลึกถึงขั้นตอนต่าง ๆ ได้เสมอ ในการสอนบทเรียนต่อ ๆ ไปด้วยการใช้คำถามนำให้ ผู้เรียนนึกถึงขั้นตอนที่ควรจะทำต่อไปเสมอ ๆ ทั้งนี้เนื่องจากในเวลาที่ใช้ขั้นตอนต่าง ๆ ของทักษะ กระบวนการ บางขั้นตอนอาจมองไม่เห็นเด่นชัดในบางภาระงานจะต้องอาศัยการย้ำเน้นอยู่เสมอเพื่อให้ ผู้เรียนระลึกได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในการสอนที่เน้นทักษะกระบวนการนั้นครูควรสอนให้ผู้เรียนเพิ่มพูนความ สามารถไปตามลำดับดังนี้

- 1) สอนให้ทำตามขั้นตอนแต่ละขั้นตอนได้ หรือผ่านแต่ละขั้นตอนได้
- 2) รับรู้ขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนถึงขั้นสุดท้าย เข้าใจความต่อเนื่องสัมพันธ์กันตั้งแต่ต้นจนจบ ครบ วงจร ซึ่งหมายถึงกับ ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในทักษะกระบวนการที่ครบวงจร
- 3) นำไปใช้ในชีวิตจริงได้ หรือประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้

การจัดทำแผนการสอนที่เน้นทักษะกระบวนการ

ในการส่งเสริมให้มีการจัดทำแผนการสอนที่สอดคล้องกับจุดเน้นและแนวการใช้หลักสูตรฉบับปรับปรุงนั้น กรมวิชาการได้ให้ข้อเสนอแนะว่า แผนการสอนที่ดีควรมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่เข้าลักษณะ 4 ประการต่อไปนี้ (กรมวิชาการ, 2534: 44-45)

ลักษณะแผนการสอนที่ดี

1. เป็นแผนการสอนที่มีกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนเป็นผู้ได้ลงมือปฏิบัติให้มากที่สุด โดยครูเป็นเพียงผู้คอยชี้แนะส่งเสริม หรือกระตุ้นให้กิจกรรมที่ผู้เรียนดำเนินการเป็นไปตามความมุ่งหมาย
2. เป็นแผนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเป็นผู้ค้นพบคำตอบหรือทำสำเร็จด้วยตนเอง โดยครูพยายามลดบทบาทจากผู้บอกคำตอบมาเป็นผู้คอยกระตุ้นด้วยคำถามหรือปัญหา ให้ผู้เรียนคิดแก้หรือหาแนวทางไปสู่ความสำเร็จในการทำกิจกรรมเอง
3. เป็นแผนการสอนที่เน้นทักษะกระบวนการ มุ่งให้ผู้เรียนรับรู้ และนำกระบวนการไปใช้จริง
4. เป็นแผนการสอนที่ส่งเสริมการใช้วัสดุอุปกรณ์ที่สามารถจัดหาได้ในท้องถิ่น หลีกเลี่ยงการใช้วัสดุอุปกรณ์สำเร็จราคาสูง

หากแผนการสอนที่ครูจัดทำมีลักษณะดังกล่าวนี้ ก็เป็นที่คาดหวังว่าการเรียนการสอนตามหลักสูตรฉบับปรับปรุงจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ นำผู้เรียนไปสู่ความสำเร็จตามจุดหมายของหลักสูตร

สำหรับการสอนที่เน้นทักษะกระบวนการนั้น เนื่องจากทักษะกระบวนการเป็นกระบวนการทำงานที่จะใช้ในการทำงานได้ทุกเรื่องและใช้ในลักษณะของ "เครื่องมือ" ดังนั้นในการสอนก็สามารถจะแทรกการสอนหรือการใช้กระบวนการเข้าไปได้ทุกบทเรียน ทุกเรื่องที่กำหนดในหลักสูตร มิใช่แยกมาทำการสอนเรื่องทักษะกระบวนการโดยเฉพาะ เป็นอีกบทเรียนหนึ่งต่างหาก ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ การจัดทำแผนการสอนที่จะแทรกทักษะกระบวนการเข้าไปจึงควรมีในทุกบทเรียน และเป็นการจัดทำแผนการสอนตามปกติครูนั่นเองทั้งสิ้นโดยลำดับขั้นตอนหลักของการเตรียมและจัดการสอนดังนี้

ลำดับขั้นของการเตรียมและจัดการสอน

- 1) ศึกษาหลักสูตร ตั้งแต่หลักการ จุดหมาย โครงสร้างและส่วนประกอบอื่น ๆ ลงไปจนถึงรายวิชาที่จะจัดทำแผนการสอนเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ของหลักสูตรกับรายวิชาที่จะสอน
- 2) วิเคราะห์จุดประสงค์ของรายวิชา แล้วกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ และสาระสำคัญของเนื้อหาในแต่ละบทเรียนที่จะสอน

3) กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ในแต่ละบทเรียน ตลอดจนกำหนดสื่อและวัสดุอุปกรณ์การสอน และแนวทางการวัดและประเมินผล

- 4) จัดทำเอกสารแผนการสอน แล้วนำแผนการสอนนั้นไปใช้สอน
- 5) ทำการวัดผลและประเมินผล
- 6) ทำการสอนซ่อมเสริม

ทักษะกระบวนการควรจะถูกแยกเข้าไปในแผนการสอนที่เตรียมโดยแทรกเข้าไปในการจัดทำ 2 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 ในช่วงของการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ ให้พยายามกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ที่เน้นการใช้ทักษะกระบวนการด้วย ถ้าเป็นไปได้ในรายวิชาหนึ่ง ๆ ควรมีจุดประสงค์ที่เน้นการให้ลงมือปฏิบัติจริง และสามารถนำทักษะกระบวนการครบขั้นตอนรวมอยู่ด้วย จะมีมากหรือน้อยข้อก็ให้ขึ้นกับว่ารายวิชานั้น ๆ เน้นการปฏิบัติมากน้อยเพียงใด ส่วนจุดประสงค์ข้ออื่น ๆ ก็ควรให้มีโอกาสใช้ทักษะกระบวนการตามขั้นตอนต่าง ๆ กระจายกันให้ครบใน 1 รายวิชา

ช่วงที่ 2 เมื่อได้จุดประสงค์การเรียนรู้ที่เน้นทักษะกระบวนการดังกล่าวแล้ว ในขั้นของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ จะสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ได้ 2 ลักษณะ คือ

1) ถ้าเป็นบทเรียนที่เกี่ยวกับการทำงานหรือภาคปฏิบัติซึ่งจะได้ที่จุดประสงค์การเรียนรู้และสาระสำคัญของเนื้อหาของบทเรียน เราก็สามารถกำหนดภาระงานให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติจริงได้ เมื่อกำหนดภาระงานได้ก็สามารถนำทักษะกระบวนการครบวงจรได้ ลักษณะการใช้ทักษะกระบวนการในกรณีนี้เป็นการสอดแทรกครบทุกขั้นตอน ในแผนการสอนจึงควรมีกิจกรรมการเรียนรู้ให้ครบวงจรของทักษะกระบวนการ แต่จะจำแนกจนครบ 9 ขั้น หรือรวมบางขั้นตอนเข้าด้วยกันในการสอนให้เหลือน้อยกว่านั้นก็ย่อมทำได้ตามความเหมาะสมกับผู้เรียนและเวลา กับลักษณะของภาระงานที่กำหนดบทเรียน เช่นนี้อาจมีมากในรายวิชาที่เป็นภาคปฏิบัติ เช่น วิชาอาชีพหรืออาจมีไม่มากนักในรายวิชาภาษาหรือสังคมศึกษา และอาจมีน้อยในรายวิชาคณิตศาสตร์

(2) ถ้าบทเรียนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการทำงาน ไม่อาจกำหนดภาระงานได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ไม่ใช้บทเรียนภาคปฏิบัติก็ไม่จำเป็นต้องใช้ทักษะกระบวนการให้ครบวงจร ในกรณีนี้จะใช้วิธีแทรกทักษะกระบวนการบางขั้นตอนเข้าไปให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ในบทเรียนนั้น ทั้งนี้ผู้จัดทำแผนการสอนควรจะได้ตรวจสอบให้มั่นใจได้ว่าในรายวิชาหนึ่ง ๆ ผู้เรียนได้ผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ของทักษะกระบวนการในบทเรียนต่าง ๆ รวมแล้วครบทุกขั้นตอน เพื่อที่จะให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ในทักษะกระบวนการ

การครบทุกขั้นตอนนี้เอง (วิลลิก กัทธีย์, 2534: 38-48)

โดยสรุปแล้ว การนำทักษะกระบวนการเข้าไปสอดแทรกในแผนการสอนนั้นมิได้ทำให้แนวทางการจัดทำแผนการสอนต้องเปลี่ยนขั้นตอนหรือกระบวนการไปจากแนวปฏิบัติที่ควรจะเป็น แต่จะเป็นการเพิ่มคุณภาพและประสิทธิภาพของแผนการสอนนั้นให้สูงขึ้น

จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า ในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการนั้นครูผู้สอนควรจะพิจารณาถึงพื้นฐานความพร้อมของผู้เรียน ตลอดจนเงื่อนไขอื่น ๆ ในการสอนด้วย เช่น วัสดุอุปกรณ์ สถานที่ และโอกาส แล้วควรเลือกใช้วิธีสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนโดยผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ของทักษะกระบวนการตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดในบทเรียนนั้น ๆ รวมถึงการได้จัดทำแผนการสอน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือที่จะบังคับให้การเรียนการสอนเป็นไปตามวัตถุประสงค์ โดยเฉพาะการจัดทำแผนการสอนโดยสอดแทรกทักษะกระบวนการให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจนครบทุกขั้นตอนของทักษะกระบวนการ ในแต่ละคาบหรือกิจกรรมหรือรายวิชา ทั้งนี้ครูผู้สอนควรมีวิธีการสอนที่หลากหลาย และควรคำนึงถึงความเป็นจริงว่าไม่มีวิธีสอนใดจะเหมาะสมที่สุดที่ใช้ได้ในทุกเรื่องและทุกสถานการณ์ แต่ครูควรพยายามเลือกใช้วิธีสอนที่เหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียนให้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม เมื่อสอนจบรายวิชาแล้ว ไม่ว่าจะสอนตามทักษะกระบวนการตลอดเวลาหรือสอดแทรกด้วยกระบวนการอื่น ๆ ครูควรจะได้ปลุกฝังให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์อันเป็นเป้าหมายของการใช้ทักษะกระบวนการดังต่อไปนี้

คุณลักษณะผู้เรียนที่พึงประสงค์ของการสอนที่เน้นทักษะกระบวนการ

- 1) เป็นผู้ทำงานโดยคำนึงถึงความจำเป็นหรือประโยชน์หรือคุณค่าของงานที่มีต่อส่วนรวมก่อนลงมือทำ
- 2) เป็นผู้มีใจเปิดกว้าง รับฟังความคิดและวิธีการที่หลากหลาย พร้อมจะพิจารณาข้อเสนอแนะจากผู้อื่นเสมอ แม้ว่าตนเองจะยังไม่เห็นด้วย และไม่ยึดมั่นถือมั่นกับวิธีการเดิมหรือแนวความคิดเดิมจนเปลี่ยนแปลงไม่ได้

- 3) เป็นผู้ที่ตัดสินใจเลือกปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง หลังจากได้รับฟังแนวความคิดต่าง ๆ โดยพิจารณาเลือกอย่างมีเหตุผลไม่ลำเอียง
- 4) เป็นผู้ที่กำหนดหรือวางแผนการทำงานล่วงหน้าก่อนลงมือปฏิบัติจริงทุกครั้ง
- 5) เป็นผู้ที่คอยติดตามตรวจสอบผลการทำงานเป็นระยะ ๆ พร้อมทั้งปรับปรุงการทำงานของคนที่ดีขึ้นกว่าเดิมอยู่เสมอ
- 6) เป็นผู้ที่มีความพอใจในการทำงาน และปฏิบัติงานของตนทุกครั้งด้วยความเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอ

นอกจากนี้อาจกล่าวสรุปถึงบทบาทของครูในการจัดการเรียนการสอนโดยเน้นทักษะกระบวนการได้ว่าจะต้องเป็นผู้ทำทาส ชั่วๆ ชี้นำและให้กำลังใจ ครูอาจชี้นำด้วยคำถามให้นักเรียนหาข้อมูล เสนอแนะแหล่งข้อมูล และนักเรียนต้องหาข้อมูลเหล่านั้น สะกัดข้อมูลเหล่านั้นออกมาเอง ด้วยกระบวนการดังกล่าวครูจึงต้องได้รับการฝึกฝนอย่างเหมาะสม มิฉะนั้นแล้วคุณภาพที่พึงปรารถนาที่จะไม่เกิดขึ้น และก็กลับไปเป็นการจำความรู้อย่างเดิม ดังนั้น เมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงภาพรวมของการให้การศึกษา นำเอาผลที่เกิดจากการเรียนในแต่ละวิชา แต่ละวิทยาการมาจัดรวมเป็นแก่นของความรู้เป็นทักษะกระบวนการแล้ว บทบาทของครูก็จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมกลายมาเป็นผู้นำ การนำที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาไปในทางที่หลักสูตรมุ่งหวัง

บทบาทของครูในการสอนที่เน้นกระบวนการ

1. ชี้นำให้นักเรียนเน้นและมุ่งมั่นในจุดมุ่งหมายและเป้าหมาย
2. ถามนำให้นักเรียนวิเคราะห์สรุปเป็นหลักการ
3. ชั่วๆ ให้ทำแนวทางอย่างหลากหลาย
4. กระตุ้นชี้นำให้นักเรียนเลือกแนวทางที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมมากกว่าบุคคล
5. ถามนำให้นักเรียนสร้างภาพและลำดับของงาน
6. ชั่วๆ ให้กำลังใจระหว่างปฏิบัติ
7. ชี้นำ ถามนำให้นักเรียนประเมินงาน
8. กระตุ้น ชั่วๆ ให้นักเรียนทำดีขึ้นกว่าเดิม
9. กระตุ้นชั่วๆ ให้นักเรียนภาคภูมิใจในผลงาน

(โกวิท ประวาลพฤษ์, 2534: 36-37)

3. หลักสูตรศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

ในการปรับปรุงหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นดังกล่าว ศิลปศึกษาซึ่งเป็นวิชาพื้นฐานวิชาหนึ่งที่ถูกกำหนดไว้ในหลักสูตร ก็ได้มีการปรับปรุงทั้งจุดประสงค์ โครงสร้างและคำอธิบายรายวิชาเพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตรที่ปรับปรุงใหม่เช่นกัน โดยกรมวิชาการซึ่งรับผิดชอบงานด้านพัฒนาหลักสูตร ได้กำหนดสาระสำคัญการจัดการเรียนการสอน และแนวดำเนินการ ของการปรับปรุงหลักสูตรศิลปศึกษา ไว้ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2533:69-71)

1. สาระสำคัญในการปรับปรุงหลักสูตรศิลปศึกษา

1.1 จุดประสงค์ของหลักสูตร

กรมวิชาการได้ให้แนวคิดในการกำหนดจุดประสงค์ของวิชาศิลปศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นไว้ว่า ให้นักเรียนมีประสบการณ์พื้นฐานรวมทั้งเรียนรู้ทักษะประสบการณ์เพื่อความเป็นเลิศด้วย ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น จะพัฒนาให้เป็นวิชาบังคับร่วม คือ เป็นวิชาที่ว่าด้วย General Education เป็นวิชาพื้นฐานที่ทุกคนต้องเรียนได้ เช่น คณิตศาสตร์ก็เป็นคณิตศาสตร์พื้นฐาน ศิลปะก็เป็นศิลปะพื้นฐาน เป็นศิลปะเพื่อชีวิต ให้เพียงเข้าใจศิลปะไม่ว่าจะเป็นดนตรี นาฏศิลป์ ฯลฯ ไม่เอาความเป็นเลิศ แต่ในขณะที่เดียวกันก็จะส่งเสริมความเป็นเลิศด้วยใครเก่งทางไหน ก็เลือกวิชาเลือกเสรีได้ (พะยอมแก้วกำเนิด, 2533:2-9)

วิชาศิลปศึกษาได้มีการปรับปรุงจุดประสงค์รายวิชา เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการ จุดประสงค์ และโครงสร้างของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ดังต่อไปนี้ คือ ได้จัดรวมวิชาทัศนศิลปศึกษาและดนตรีศึกษาเป็นหน่วยเดียวกัน และใช้ชื่อว่า ศิลปะกับชีวิต โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ทางศิลปะในด้านทัศนศิลป์ ดนตรีและนาฏศิลป์ขึ้นพื้นฐานได้ตามความถนัดของผู้เรียนแต่ละคน เกิดความรักความชื่นชมของศิลปะในท้องถิ่น และมีความต้องการที่จะศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับศิลปะในสาขาที่ผู้เรียนมีความถนัดต่อไป

จุดประสงค์วิชาศิลปศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

1. เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจพื้นฐานด้านศิลปะ
2. เพื่อให้เห็นคุณค่าของศิลปะ มีความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมไทย และรู้จักรักษาเพื่อเป็น

มรดกสืบทอดต่อไป

3. เพื่อให้สามารถใช้ศิลปะพัฒนาจิตใจ บุคลิกภาพ และระสนิยม
4. เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานศิลปะได้ตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเอง

1.2 โครงสร้าง

โครงสร้างของหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ฉบับปรับปรุง กำหนดให้วิชาศิลปศึกษา เป็นทั้งวิชาบังคับแกนและวิชาเลือกเสรี วิชาบังคับแกนกำหนดให้เรียน จำนวน 1 คาบต่อสัปดาห์ต่อภาค ตลอด 3 ปี รวม 6 รายวิชา

วิชาเลือกเสรี

ผู้สนใจวิชาศิลปศึกษาสามารถเลือกเรียนได้ โดยเลือกจากวิชาเลือกเสรีที่กำหนดไว้ในหลักสูตร หรือรายวิชาท้องถิ่นที่กำหนดขึ้นเองตามกระทรวงศึกษาธิการกำหนด นอกเหนือจากที่มีในกลุ่มวิชาเลือกเสรี ในหลักสูตร

ในรายวิชาเลือกเสรี หลักสูตรได้ลดและกระชับรายวิชาเพื่อจัดความซ้ำซ้อนในเนื้อหาวิชาเลือกเสรีในกลุ่มทัศนศิลป์ ประกอบด้วย 19 รายวิชา อันครอบคลุมเนื้อหาด้าน จิตรกรรมประติมากรรม การแกะสลัก ภาพพิมพ์ การออกแบบ ศิลปะไทย ศิลปะพื้นบ้าน และศิลปะการตกแต่ง (กรมวิชาการ, 2533: 28)

วิชาบังคับแกน

ในรายวิชาบังคับแกน ได้เปลี่ยนจากรายวิชาทัศนศิลปศึกษา ซึ่งเป็นรายวิชาบังคับในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-2 ใช้เวลาเรียน 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค (0.5 หน่วยการเรียนรู้) เป็นรายวิชาศิลปะกับชีวิต ซึ่งเป็นรายวิชาบังคับแกนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 รวม 6 วิชา ใช้เวลาเรียน 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค (0.5 หน่วยการเรียนรู้) (กรมวิชาการ, 2533: 73) ในรายวิชาบังคับแกนนี้ นอกจากมีการปรับปรุงคาบเวลาเรียนแล้ว ยังเปลี่ยนวิชาจากเดิมซึ่งเคยแบ่งไว้ชัดเจนว่า วิชาบังคับมีทัศนศึกษาและดนตรีศึกษา เป็นวิชาศิลปะกับชีวิตซึ่งเนื้อหายังคงความหมายรวมถึงทัศนศึกษาและดนตรีศึกษาเช่นเดิม

รายวิชาบังคับแกนวิชาศิลปศึกษาที่กำหนดไว้ ได้แก่

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

ศ 101 ศิลปะกับชีวิต 1 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค 0.5 หน่วยการเรียนรู้

ศ 102 ศิลปะกับชีวิต 2 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค 0.5 หน่วยการเรียนรู้

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

ศ 203 ศิลปะกับชีวิต 3 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค 0.5 หน่วยการเรียนรู้

ศ 204 ศิลปะกับชีวิต 4 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค 0.5 หน่วยการเรียนรู้

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

ศ 305 ศิลปะกับชีวิต 5 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค 0.5 หน่วยการเรียนรู้

ศ 306 ศิลปะกับชีวิต 6 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค 0.5 หน่วยการเรียนรู้

1.3 คำอธิบายรายวิชา

ในคำอธิบายรายวิชา ซึ่งหมายถึง เนื้อหาวิชาที่ต้องเรียน ได้ปรับปรุงโดยลดเนื้อหาลง เน้นการปฏิบัติให้สอดคล้องกับคาบเวลาที่กำหนด คำอธิบายรายวิชาในวิชาบังคับแกน ได้เขียนเนื้อหาด้านทัศนศึกษาและดนตรีศึกษารวมกัน แต่ละรายวิชาจะระบุจุดประสงค์ที่เป็นจุดเน้นและจุดประสงค์ที่เป็นผลที่จะให้บังเกิดแก่จุดประสงค์

คำอธิบายรายวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรศิลปศึกษา

วิชาบังคับแกน

ศ 101 ศิลปะกับชีวิต 1 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค 0.5 หน่วยการเรียนรู้

จุดประสงค์รายวิชา คือ เพื่อให้มีความรู้พื้นฐาน ความเข้าใจ ชื่นชม และเห็นคุณค่าของศิลปะ
นั้น ๆ

คำอธิบายรายวิชา ศึกษาและฝึกปฏิบัติงานศิลปะด้านทัศนศิลป์ ในเรื่องการเขียนรูปและปั้นรูปตามแบบหรือของจริง โดยเน้นการสังเกตรูปร่าง รูปทรง ขนาด สี และสัดส่วน ด้านขับร้องดนตรีนาฏศิลป์ ในเรื่องการขับร้องเพลงร่าวง เพลงพื้นบ้าน เพลงประกอบการฟ้อนรำ และเพลงอื่น ๆ โดยสามารถฟังและทำจังหวะให้เข้ากับเพลงและฟ้อนรำอย่างง่าย ๆ เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานความเข้าใจ ชื่นชมและเห็นคุณค่าของศิลปะนั้น ๆ

ศ 102 ศิลปะกับชีวิต 2 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค 0.5 หน่วยการเรียนรู้

จุดประสงค์รายวิชา คือ เพื่อให้มีความรู้พื้นฐาน ความเข้าใจ ชื่นชมและคุณค่าของศิลปะนั้น ๆ

คำอธิบายรายวิชา ศึกษาและฝึกปฏิบัติงานศิลปะด้านทัศนศิลป์ ในเรื่องการเขียนรูปและการปั้นรูปเป็นทิวทัศน์หรือเรื่องราวการดำรงชีวิตและอื่น ๆ ตามความสนใจ ความสามารถ ความถนัด ประสบการณ์ ความคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการของแต่ละคน ด้านขับร้องดนตรีนาฏศิลป์ในเรื่องการขับร้องเพลงไทย เพลงไทยสากล เพลงพื้นบ้าน เพลงประกอบการฟ้อนรำและเพลงอื่น ๆ โดยใช้โน้ตขั้นพื้นฐานประกอบ และการฟ้อนรำที่มีแบบแผนอย่างง่าย ๆ

ศ 203 ศิลปะกับชีวิต 3 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค 0.5 หน่วยการเรียนรู้

จุดประสงค์รายวิชา เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานศิลปะและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความงาม ความหมาย และคุณค่าได้ตามวัตถุประสงค์

คำอธิบายรายวิชา ศึกษาและปฏิบัติงานศิลปะด้านทัศนศิลป์ ในเรื่องจิตรกรรม และหรือ ประติมากรรม ตามความสนใจ ความสามารถ ความถนัด ประสบการณ์ ความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของแต่ละคน ด้านขับร้องดนตรีนาฏศิลป์ ในเรื่องการขับร้องเพลงไทย เพลงสากล เพลงพื้นเมือง เพลงประกอบการฟ้อนรำ เพลงประสานเสียงอย่างง่าย โดยใช้โน้ตขั้นพื้นฐานประกอบการขับร้องและบรรเลง และการฟ้อนรำที่มีแบบแผนอย่างง่าย ๆ

ศ 204 ศิลปะกับชีวิต 4 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค 0.5 หน่วยการเรียนรู้

จุดประสงค์รายวิชา คือ เพื่อให้สามารถแสดงออกทางศิลปะได้ตามวัตถุประสงค์

คำอธิบายรายวิชา ศึกษาและฝึกปฏิบัติงานศิลปะด้านทัศนศิลป์ ในเรื่องงานออกแบบเบื้องต้น ด้านขับร้องดนตรีนาฏศิลป์ ในเรื่องการขับร้องเพลงไทย เพลงไทยสากล เพลงประกอบการฟ้อนรำ เพลงประสานเสียง ปณศษฐ์ทำอย่างง่าย ๆ สำหรับใช้ประกอบเพลง และ/หรือการปฏิบัติเครื่องดนตรีอย่างง่าย ๆ ตามความถนัด

ศ 305 ศิลปะกับชีวิต 5 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค 0.5 หน่วยการเรียนรู้

จุดประสงค์รายวิชา คือ เพื่อให้สามารถนำความรู้ และความเข้าใจทางศิลปะมาปรับใช้อย่างเหมาะสม มีรสนิยม เกิดความงามและกลมกลืนกับชีวิตประจำวัน

คำอธิบายรายวิชา ศึกษาและฝึกปฏิบัติงานศิลปะด้านทัศนศิลป์ ในเรื่องการนำความรู้ทางทัศนศิลป์มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ด้านขับร้องดนตรีนาฏศิลป์ ในเรื่องการขับร้อง การบรรเลงดนตรี การฟ้อนรำ และการฟังเพลงในโอกาสต่าง ๆ

ศ 306 ศิลปะกับชีวิต 6 1 คาบ/สัปดาห์/ภาค 0.5 หน่วยการเรียนรู้

จุดประสงค์รายวิชา คือ เพื่อให้สามารถใช้ศิลปะให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

คำอธิบายรายวิชา ศึกษาและฝึกปฏิบัติงานศิลปะด้านทัศนศิลป์ ในเรื่องการนำความรู้ ความสามารถทางทัศนศิลป์มาใช้ให้เกิดประโยชน์ ด้านขับร้องดนตรีและนาฏศิลป์ ในเรื่องการปฏิบัติเครื่องดนตรีตามลำพังหรือรวมวง การฟ้อนรำแบบมาตรฐาน ำพื้นเมือง การแสดงที่เป็นศิลปะของท้องถิ่น

2. กระบวนการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนที่พึงประสงค์ของวิชาศิลปศึกษา โดยเฉพาะวิชาบังคับแกน ซึ่งนักเรียนทุกคนต้องเรียนนั้นเน้นที่การจัดกิจกรรม การได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมศิลปะ โดยไม่เน้นเนื้อหาวิชาการ จัดกระบวนการเรียนการสอนที่ต้องการให้ผู้เรียนได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินมีความปีติ ผ่อนคลายให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อวิชาศิลปะในเบื้องต้น กิจกรรมทั้งด้านศิลปศึกษาและดนตรีศึกษา ทุกคนสามารถปฏิบัติได้เป็นพื้นฐานอย่างง่าย ๆ สำหรับผู้ที่สนใจต้องการได้รับความรู้และทักษะที่เข้มข้นก็สามารถเลือกเรียนจากวิชาเลือกเสรี ในคาบเวลาเรียนของวิชาเลือกเสรี ซึ่งกำหนดไว้ในโครงสร้างของหลักสูตรแล้ว

3. แนวการสอน

แนวการสอนเป็นเอกสารหลักสูตรที่เป็นต้นแบบสำหรับการจัดทำกำหนดการสอนและแผน-การสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งรูปแบบของแนวการสอน ได้กำหนดหัวข้อต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. สาระสำคัญ
2. จุดประสงค์การเรียนรู้
3. กิจกรรมการเรียนการสอน
4. สื่อและอุปกรณ์
5. การประเมินผล
6. กิจกรรมและเสนอแนะเพิ่มเติม

ในข้อกิจกรรมการเรียนการสอนนั้น ผู้สอนมีอิสระในการคิดกิจกรรมต่าง ๆ ที่แปลกออกไปแล้วแต่เทคนิคของแต่ละบุคคล โดยขอให้ยึดจุดประสงค์เป็นสำคัญ

ในข้อกิจกรรมเสนอแนะเพิ่มเติม อาจเสนอแนะให้รวมกลุ่มผู้เรียนที่สนใจมาทำกิจกรรมร่วมกันนอกเวลา เช่น หลังเลิกเรียนในแต่ละวันหรือวันหยุด เช่น อาจเขียนภาพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เป็นต้น

ผลต่อเนื่องจากการทำกิจกรรมเสริมนี้ คือ การนำผลงานของนักเรียนมาจัดนิทรรศการ จัดประกวดหรือส่งประกวด หากได้รับผลเป็นที่น่าชื่นชมแล้วก็จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจแก่ผู้เรียนอีกมากมาย

4. การสอนวิชาศิลปะกับชีวิต

จากแนวทางการกำหนดจุดประสงค์วิชาศิลปศึกษาและจุดประสงค์รายวิชาบังคับแกนศิลปะกับชีวิต พบว่าหลักสูตรได้มุ่งพัฒนาที่ตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ การจัดการเรียนการสอนเน้นถึงผลที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองของผู้เรียนอย่างสมบูรณ์ อันนำมาซึ่งการพัฒนาบุคลิกภาพที่ดี ทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม มิได้มุ่งเพื่อนำไปประกอบอาชีพหรือมีความเป็นเลิศทางทักษะในสาขาวิชา หากพิจารณาถึงสาระสำคัญในจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชาบังคับแกนศิลปะกับชีวิต จะเห็นว่าเป็นการเรียนเพื่อปูพื้นฐานให้เพียงเข้าใจศิลปะ ในเรื่องสุนทรียศาสตร์และการสร้างสรรค์เกิดความตระหนักในคุณค่าของศิลปะ เกิดทัศนคติที่ดีต่อการเรียนศิลปะ ตลอดจนเกิดความชื่นชมซาบซึ้งในความงาม โดยผ่านศิลปะในแขนงต่างๆ ไปสู่ความชื่นชมในศิลปะโดยส่วนรวม อันนำไปสู่ขั้นที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้อย่างเห็นคุณค่าและเหมาะสมในสภาพการณ์ต่างๆ เพื่อให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ นั่นคือการผนวกศิลปะให้มีความสัมพันธ์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน (กรมวิชาการ, 2535: 1-3, 6-7; ประเทศ สุขสภิตย์, 2535: 40; สลักษณ์ ศรีบุรี, 2535: 5)

จากจุดประสงค์ของหลักสูตรที่มุ่งเน้นที่ตัวผู้เรียน ซึ่งเป็นลักษณะของการศึกษาตามแบบพัฒนาการ (Progressive Education) หรือการศึกษาที่ยึดตัวผู้เรียนเป็นศูนย์กลางนั้น หลักสูตรจึงกำหนดให้มีแนวทางการจัดการเรียนการสอนที่เป็นกระบวนการทางการคิดและการปฏิบัติในการศึกษา กล่าวคือเป็นกระบวนการทางการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนสามารถใช้ประสบการณ์จากทักษะกระบวนการไปแสวงหาความรู้ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปอย่างเป็นระบบ และไม่รู้จบ (สาโรจน์ บัวศรี, 2528: 7-10; สลักษณ์ ศรีบุรี, 2535: 10; ประเทศ สุขสภิตย์, 2535: 58) จากแนวคิดดังกล่าว หลักสูตรศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) จึงถือเป็นแนวปฏิบัติในการจัดกระบวนการเรียนการสอนทั้งในรายวิชาบังคับแกนศิลปะกับชีวิตและวิชาเลือกเสรี ดังนั้นการจัดการเรียนการสอน โดยเน้นกระบวนการในวิชาศิลปะกับชีวิตจึงเน้นที่การจัดกิจกรรมการได้ลงมือปฏิบัติโดยไม่เน้นเนื้อหาวิชาการ จัดกระบวนการเรียนการสอนที่ต้องการให้ผู้เรียนได้รับความสนุกสนาน เพลิดเพลิน มีความปิติ มั่นคลาย ให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อวิชาศิลปะในเบื้องต้นแรก กิจกรรมทั้งด้านศิลปศึกษาและดนตรีศึกษา ทุกคนสามารถปฏิบัติได้เป็นพื้นฐานอย่างง่าย ๆ จนเกิดทักษะในกระบวนการต่าง ๆ ในกิจกรรมที่ปฏิบัติ และสามารถนำไปใช้ใน

ชีวิตประจำวันได้ (กรมวิชาการ, 2533: 69-71) และนอกจากรายวิชาศิลปะกับชีวิตจะต้องมีการจัดการเรียนการสอนโดยเน้นทักษะกระบวนการแล้ว ครูผู้สอนยังจะต้องบูรณาการการสอนภายในวิชาศิลปะกับชีวิตอีกคือ การผนวกทัศนศิลป์ ดนตรี และนาฏศิลป์ เข้าด้วยกันภายใต้รากฐานของศาสตร์อันเดียวกัน (กรมสามัญฯ, ม.ป.ป.: 56) นั่นคือ การสอนวิชาศิลปะกับชีวิตโดยการบูรณาการและต้องเน้นให้ผู้เรียนเกิดทักษะกระบวนการตามแนวปฏิบัติของหลักสูตร

4.1 การสอนวิชาศิลปะกับชีวิตโดยการบูรณาการ

ประพันธ์ บุญเลิศ (2535: 1) และกรมสามัญศึกษา (ม.ป.ป.: 56) กล่าวว่า วิชาศิลปะกับชีวิต คือ สำคัญศึกษาที่เป็นพื้นฐานชีวิตของปวงชนชาวไทย มุ่งเน้นในการพัฒนาบุคลิกภาพของเยาวชนที่อยู่ในระบบและนอกระบบโรงเรียน เพราะศิลปะมีความสัมพันธ์กับชีวิต สังคม และวัฒนธรรม ดังนั้นลักษณะการสอนวิชาศิลปะกับชีวิตตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) จึงเป็นวิชาที่เน้นการสอนโดยเน้นการบูรณาการศิลปะในด้าน ทัศนศิลป์ ดนตรีขับร้อง และนาฏศิลป์ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นวิชาพื้นฐานของชีวิตทางด้านศิลปะ มิใช่วิชาเฉพาะหรือวิชาอาชีพทางศิลปะ เยาวชนจะสามารถนำความรู้ความเข้าใจไปใช้ในการพัฒนาตน พัฒนาสังคม และพัฒนาอาชีพได้

สำหรับการจัดการเรียนการสอนโดยการบูรณาการนั้น ได้มีนักวิชาการให้ข้อคิดเห็นและความหมายของการบูรณาการดังนี้

ความหมายของการบูรณาการ

เปลื้อง ณ นคร (2521: 24-25) ได้กล่าวถึงการบูรณาการ (Integration) หมายถึง การจัดการเรียนการสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ให้มีวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องร่วมอยู่ด้วย หรือถ้าเป็นหลักสูตรบูรณาการ(Integration - course of study) ก็คือ หลักสูตรที่จัดกิจกรรมหรือวิชาต่าง ๆ ที่เรียนให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ทุก ๆ วันของนักเรียน การบูรณาการในเรื่องนี้จะเน้นทางจัดกิจกรรมวิชาต่าง ๆ ไม่ได้เรียนเพื่อจำอย่างแต่ก่อน ไม่มีแบบฝึกหัดทดสอบความจำ แต่ให้กิจกรรมคือทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตจริง ๆ ไม่ใช่เรื่องสมมุติ ต้องเป็นประสบการณ์จริงของนักเรียน

สาริธ บัศวรี (2521: 3-5) ได้เปรียบเทียบว่า บูรณาการคล้ายคลึงกับความสมดุลย์ในทางวิทยาศาสตร์ แต่ในทางการศึกษาใช้คำว่า บูรณาการ ซึ่งมีความหมายในทำนองเดียวกันนั่นเองคือความสมดุลย์ในชีวิต

กาญจนา คุณารักษ์ (2522: 18-23) ได้ให้ความคิดเห็นที่สอดคล้องกับสาริธ บัศวรี ว่าการบูรณาการ หมายถึง ขบวนการหรือการปฏิบัติเกี่ยวกับการเรียนรู้ในการที่จะรวบรวมวิชาต่าง ๆ ที่แตกต่างกันเข้าด้วยกัน แล้วนำมารายงานผลหรือแสดงออกในเชิงที่เป็นกิจกรรม หรือโครงการเดียวกันในอันที่จะรวบรวมความคิด มโนภาพ ความรู้ เจตคติ ทักษะ และประสบการณ์ในการแก้ปัญหา เพื่อให้ชีวิตมีความสมดุลย์นั่นเอง

เช่นเดียวกับ บราวน์ (Brown, 1974: 3) กล่าวว่า บูรณาการ คือ ความสอดคล้องกันของการเรียนรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบทางจิตพิสัย (affective domain) และพุทธิพิสัย (cognitive domain) ของแต่ละบุคคลและกลุ่ม ซึ่งบางทีอาจเรียกว่า การศึกษาเพื่อความเป็นมนุษยชาติ (humanistic education) หรือ การศึกษาที่สมบูรณ (confluent education)

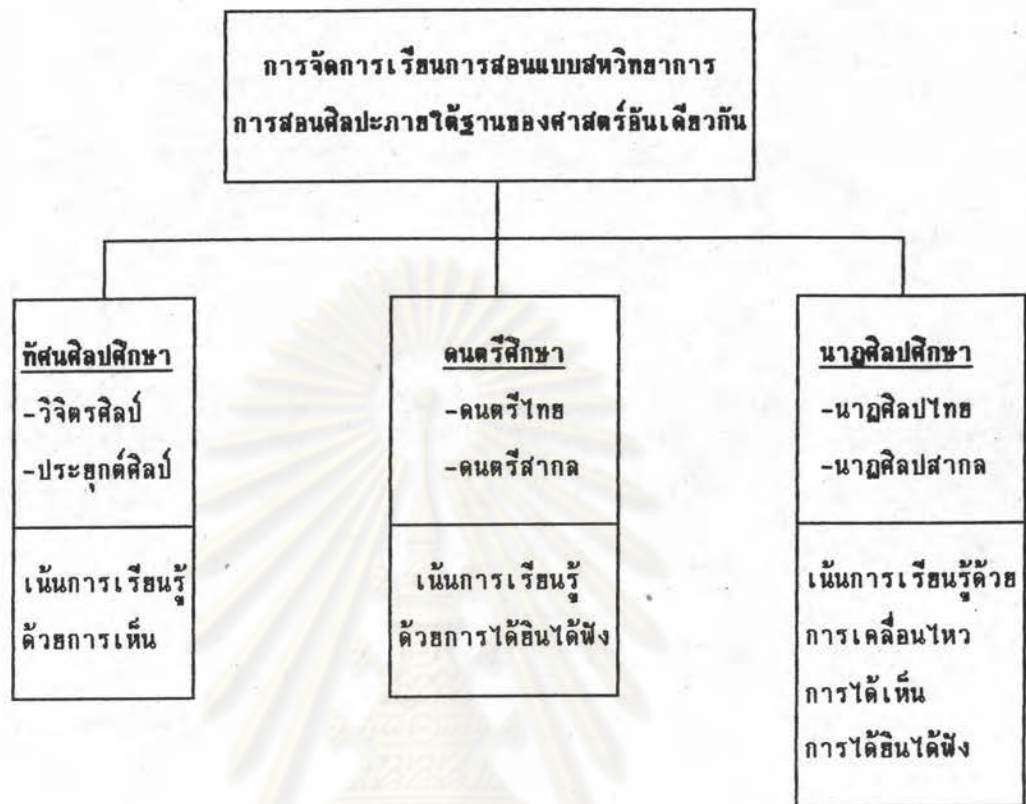
จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า การสอนโดยบูรณาการตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) คือ การรวมวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกันให้มีความสอดคล้องกันของการเรียนรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบทางจิตพิสัยและพุทธิพิสัย หรือกระบวนการ หรือการปฏิบัติโดยจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เรียน ให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์จริง ซึ่งประสบการณ์ในที่นี้คือทักษะกระบวนการที่ผู้เรียนจะนำติดตัวไปใช้ในชีวิตได้

แนวการสอนวิชาศิลปะกับชีวิตโดยการบูรณาการ

การจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิต 1-6 นอกจากจะเป็นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นทักษะกระบวนการตามแนวปฏิบัติของหลักสูตรใหม่แล้ว หลักสูตรยังได้กำหนดให้เน้นการบูรณาการในรายวิชาทัศนศิลป์ศึกษาและดนตรีศึกษา (ดนตรี-นาฏศิลป์) จากหลักสูตรเดิมเข้าด้วยกันให้เป็นแนวคิดของศิลปศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตอีกประการหนึ่ง

สลักชัย ศรีบุรี (2535: 9-11) ได้ให้แนวคิดในการสอนวิชาศิลปะกับชีวิตโดยการบูรณาการว่า อาจทำได้หลายระดับ ทั้งที่เป็นการบูรณาการในตัวของวิชาเอง เช่น การนำเศษวัสดุเหลือใช้มาประดิษฐ์ เป็นของใช้ที่สวยงาม ซึ่งถือเป็นการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันในตัวของศิลปะเอง แต่ถ้าผู้เรียนมีความเข้าใจในองค์ประกอบศิลป์ ในเรื่องหลักของสุนทรียศาสตร์ที่ว่าด้วยความงาม เมื่อไปเที่ยวป่าเขา หรือน้ำตกเกิดความรู้สึกซาบซึ้ง ประทับใจในความงามอันบริสุทธิ์สมบูรณ์แบบตามธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้น อันนี้ถือว่าการนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงประจักษ์ เป็นการบูรณาการทัศนศิลป์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ถ้าหากในขณะที่กำลังชื่นชมกับความงามของทัศนียภาพ แล้วเกิดผสมผสานด้วยเสียงดนตรีที่มีท่วงทำนองที่เหมาะสมจะทำให้ธรรมชาติงดงามสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น ก็ถือเป็นการบูรณาการทัศนศิลป์และดนตรีเข้ากับสภาพชีวิต เป็นการบูรณาการในระดับที่สูงขึ้นไปอีก ดังนั้น ในการบูรณาการวิชาศิลปะกับชีวิต จึงควรได้ กำหนดทิศทางของจุดประสงค์ไว้ว่า ในการสอนที่ต่อเนื่องตั้งแต่ศิลปะกับชีวิต 1-6 ผู้เรียนควรจะได้มีโอกาสเรียนรู้และสร้างประสบการณ์ทางศิลปะจนสามารถนำความรู้ ประสบการณ์ไปบูรณาการใน สภาพที่เป็นจริง ได้ในระดับต่าง ๆ อย่างไร ทั้งในการบูรณาการเฉพาะด้านทัศนศิลป์กับดนตรีกับชีวิต และ นาฏศิลป์กับชีวิต และในการบูรณาการศิลปะทั้ง 3 สาขาเข้ากับชีวิตประจำวัน รวมทั้งการบูรณาการที่เกิด ประโยชน์ต่อตนเอง ต่อสังคม และต่อส่วนรวม แต่อย่างไรก็ตามก็ต้องไม่ลืมธรรมชาติของวิชาศิลปะด้วย เช่นกัน เป้าหมายปลายทางที่แท้จริงของการเรียนศิลปะในโรงเรียนก็คือ การเรียนศิลปะเพื่อพัฒนาศิลปะ เอง (Art for the Art Sake) เพื่อเข้าถึงแก่นสาร สาระ สุนทรียภาพ สุนทรียศาสตร์ ที่เป็น คุณลักษณะภายในของศิลปะอย่างแท้จริง เพื่อการนำศิลปะไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงอย่างมีคุณค่า (Art for the functional Life)

แนวการบูรณาการวิชาศิลปะกับชีวิต จึงเป็นการสอนโดยยึดพื้นฐานความรู้ทางศิลปะภายใต้ฐาน ของศาสตร์อื่นเคียงกัน คือการจัดการเรียนการสอนแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary of Art) ดังนี้ (กรมสามัญศึกษา, ม.ป.ป.: 56)

จากแนวคิดนี้จึงมีการกำหนดให้ศาสตร์ทั้ง 3 สาขา มีเป้าหมายไปสู่จุดเดียวกันคือ เรื่องของสุนทรียศาสตร์ อันเกี่ยวข้องกับความงาม ความชื่นชม ช่างซึ่งในคุณค่าของศิลปะที่สัมพันธ์กับชีวิต ทั้งนี้จากความเชื่อว่างค์ประกอบแห่งสุนทรียศาสตร์ น่าจะมีความคิดรวบยอดและหลักการแบบเดียวกัน (โกวิท ประवालพฤกษ์, 2535: 3)

นอกจากนี้ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (ม.ป.ป.: 57) ยังได้กล่าวถึงลักษณะของการเรียนรู้ที่มุ่งให้เกิดขึ้นในวิชาศิลปะกับชีวิตโดยการบูรณาการ ดังนี้

การเรียนรู้เชิงปริมาตร (Qualitation Inteligenc)

- โดยเกิดความรู้ผ่านการคิด อ่าน จำ เข้าใจ สนทนา บรรยาย อภิปราย
- วัดได้จาก ความคิด ความจำ ความเข้าใจ

การเรียนรู้เชิงคุณค่า (Qualitative Knowledge)

- โดยเกิดความรู้ผ่านการสำนึก ว่าลึก ความคุ้นเคย ความซาบซึ้ง
- วัดได้จากการแสดงออก

การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ (Performative Knowledge)

- โดยเกิดความรู้ผ่านการคิดประดิษฐ์สร้างสรรค์ กระบวนการ และกรรมวิธี
- วัดได้จาก ผลงานหรือผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้น

สำหรับในส่วนของการจัดบุคลากร เพื่อสอนวิชาศิลปะกับชีวิตโดยการบูรณาการ หน่วยงานศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา ได้เสนอแนะแนวทางการจัดบุคลากรเข้าสอนวิชาศิลปะกับชีวิตไว้ 3 ลักษณะดังนี้

1. จัดการสอนแบบกระบวนการกลุ่ม โดยมีบุคลากรร่วมกันสอน 3 คน คือ ครูทัศนศิลป์ ครูดนตรี ครูนาฏศิลป์ ในแต่ละห้องเรียน
2. จัดการสอนแบบหมุนฐานการเรียน โดยมีบุคลากร 3 คน คือ ครูทัศนศิลป์ ครูดนตรี ครูนาฏศิลป์ อยู่ในแต่ละห้องเรียน ทั้งนี้โดยแบ่งกลุ่มผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละไม่น้อยกว่า 15 คน แล้วสลับฐานเรียน เรียนกันไปจนครบทุกฐาน
3. จัดบุคลากรสอนแบบบูรณาการ โดยให้บุคลากรหนึ่งคนรับผิดชอบ 3 สาขาวิชา คือ ทัศนศิลป์ ดนตรี และนาฏศิลป์

นอกจากนี้ สุลักษณ์ ศรีบุรี (2535: 5, 8) ได้เสนอแนะว่า ในการจัดบุคลากรเพื่อสอนวิชาศิลปะกับชีวิตตั้งแต่ 1 ถึง 6 ควรจะเป็นบุคลากรคนเดียวกัน แล้วรับช่วงต่อเนื่องไปตลอด หรือควรประสานความร่วมมือกันของบุคลากรแต่ละคนในลักษณะทีม (Team Teaching) โดยมีการประชุมเพื่อวางแผนการสอน จัดทำและเลือกใช้สื่อที่เหมาะสมร่วมกัน โดยวางแผนว่า ในส่วนไหนควรแยกเนื้อหาอิสระตามธรรมชาติของวิชา และในส่วนไหนควรผสมผสานในการนำไปใช้

4.2 การสอนวิชาศิลปะกับชีวิตโดยเน้นทักษะกระบวนการ

สุลักษณ์ ศรีบุรี (2535: 10) กล่าวว่า การนำ "ทักษะกระบวนการ" ไปใช้ในการสอนวิชาศิลปะกับชีวิต จะเป็นการพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียนในลักษณะ "Self-Actualized" หรือ "ปลดระหนกด้วยตนเอง" จะปลูกฝังให้ผู้เรียนรู้จักวางแผนอย่างเป็นระบบ ได้ทดลอง ปฏิบัติ และค้นพบด้วยตนเองได้

ตรวจสอบความรู้ด้วยวิธีการเชิงประจักษ์ สามารถสรุปความรู้และนำไปใช้ได้อย่างแท้จริง อันเป็นแนวคิดของการศึกษาแบบพัฒนานิยม (Progressivism) คือ ผู้เรียนสามารถใช้ประสบการณ์จากทักษะกระบวนการ ไปแสวงหาความรู้ใหม่ที่กว้างขึ้น ลึกซึ้งขึ้นได้ต่อ ๆ ไป อันจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ที่เปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปอย่างเป็นระบบ และไม่รู้จบ

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (ม.ป.ป.: 13-16) กล่าวถึงการสอนวิชาศิลปะกับชีวิต โดยเน้นกระบวนการว่า เป็นการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง โดยใช้กระบวนการต่าง ๆ ตามธรรมชาติและจุดประสงค์ของรายวิชา พร้อมทั้งได้เสนอตัวอย่างกระบวนการต่าง ๆ และทักษะกระบวนการอื่นถือว่าเป็นภาพรวมหรือเป็นแม่บทของกระบวนการทั้งหลาย ที่จะสามารถนำมาใช้สอนวิชาศิลปะกับชีวิต ดังนี้

<p>1. กระบวนการสร้างความตระหนัก
(กระบวนการแสวงหาความรู้)</p> <p>(1) สังเกต</p> <p>(2) วิเคราะห์ความจำเป็น</p> <p>(3) สรุป</p> <p>(4) เสริมแรง</p>	<p>3. กระบวนการปฏิบัติ
(กระบวนการฝึกทักษะ/
กระบวนการทำงาน)</p> <p>(1) สังเกต/รับรู้</p> <p>(2) ทำตามแบบ</p> <p>(3) ทำเองโดยไม่มีแบบ</p> <p>(4) ฝึกจนชำนาญ</p> <p>(5) เสริมแรง</p>
2. กระบวนการเรียนรู้ความเข้าใจ (1) สังเกต/ตระหนัก (2) วางแผนปฏิบัติ (3) ลงมือปฏิบัติ (4) พัฒนาการรู้ความเข้าใจ (5) สรุป	4. กระบวนการสร้างความถนัด (1) สังเกต (2) วิจารณ์ (3) สรุป 5. กระบวนการสร้างเจตคติ (1) ศึกษาให้เข้าใจสิ่งที่พบเห็น (2) รายงานตามความเข้าใจ (3) ร่วมกันปฏิบัติ (4) สรุปเป็นความคิดรวบยอด

6. กระบวนการจัดการ
- (1) วางแผน
 - (2) กำหนดขั้นตอน
 - (3) แบ่งงาน
 - (4) ปฏิบัติงาน
 - (5) ติดตามพัฒนา
 - (6) สรุปประเมินผล
7. กระบวนการกลุ่ม
- (1) ระดมความคิด
 - (2) กำหนดขั้นตอน
 - (3) แบ่งงาน
 - (4) ลงมือปฏิบัติ
 - (5) รับฟังการวิจารณ์
 - (6) ความสามัคคี
8. กระบวนการแก้ปัญหา
- (1) สังเกต
 - (2) วิเคราะห์
 - (3) สร้างทางเลือก
 - (4) เก็บข้อมูลประเมินทางเลือก
 - (5) สรุป
9. กระบวนการศึกษาค้นคว้า
- (1) กำหนดเรื่องราวที่ศึกษา
 - (2) รู้แหล่งที่จะศึกษาหาข้อมูล
 - (3) ศึกษาข้อมูล
 - (4) บันทึกข้อมูล ประเมินค่าและจัดเก็บ
 - (5) นำข้อมูลมาใช้
10. กระบวนการสร้างค่านิยม
- (1) สังเกต/ตระหนัก
 - (2) ประเมินเชิงเหตุผล
 - (3) กำหนดค่านิยม
 - (4) วางแนวปฏิบัติ
 - (5) ปฏิบัติด้วยความชื่นชม
11. กระบวนการสร้างความคิดรวบยอด
- (1) สังเกต
 - (2) จำแนกความแตกต่าง
 - (3) หาลักษณะร่วม
 - (4) ระบุชื่อ/ความคิดรวบยอด
 - (5) ทดสอบและนำไปใช้
12. กระบวนการคิดวิจารณ์
- (1) จำแนกสาเหตุ
 - (2) จัดลำดับความสำคัญ
 - (3) โยงเหตุและผล
 - (4) วิจารณ์
 - (5) สรุป
13. กระบวนการทางวิทยาศาสตร์
- (1) ศึกษาปัญหา
 - (2) ตั้งสมมติฐาน
 - (3) รวบรวมข้อมูล
 - (4) วิเคราะห์ข้อมูล
 - (5) สรุปผล

14. กระบวนการผลิตศาสตร์

- (1) วางแผนขั้นตอน
- (2) ปฏิบัติตามขั้นตอน
- (3) ตรวจสอบขั้นตอน

15. กระบวนการแก้ปัญหาโจทย์

- (1) แปลโจทย์เชิงภาษา
- (2) แปลภาษาไทยเป็นคณิตศาสตร์
- (3) วางแผนขั้นตอนการคิด
- (4) ฝึกและแก้ไข
- (5) เสริมแรง

16. กระบวนการเรียนภาษา

- (1) ศึกษาให้เข้าใจสิ่งที่พบเห็น
- (2) รายงานตามความเข้าใจ
- (3) ร่วมกันปฏิบัติงาน
- (4) สรุปเป็นความคิดรวบยอด

17. ทักษะกระบวนการ 9 ชั้น

- (1) ตระหนักในปัญหาและความจำเป็น
- (2) คิดวิเคราะห์ วิจัย
- (3) สร้างทางเลือกอย่างหลากหลาย
- (4) ประเมินและเลือกทางเลือก
- (5) กำหนดและลำดับขั้นตอนการปฏิบัติ
- (6) ปฏิบัติด้วยความซื่อสัตย์
- (7) ประเมินระหว่างปฏิบัติ
- (8) ปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่เสมอ
- (9) ประเมินผลรวมเพื่อให้เกิดความภูมิใจ

กระบวนการสอนต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น การที่จะเลือกใช้กระบวนการสอนใดบ้างนั้นขึ้นอยู่กับธรรมชาติของรายวิชา และความเหมาะสมกับธรรมชาติและวัยของผู้เรียน เหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมและชีวิตจริง เหมาะสมกับลักษณะเนื้อหาในแต่ละเรื่องแต่ละตอนและกิจกรรมที่ควรจะเป็น ตลอดจนเหมาะสมและสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ของแต่ละเนื้อหานั้น ๆ ซึ่งเป็นหน้าที่ของครูผู้สอนที่จะต้องกำหนดแนวทางวางแผนการสอนอย่างสอดคล้อง ตามจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชาตามที่หลักสูตรกำหนดนั้น แต่เมื่อจัดกิจกรรมการจัดการเรียนการสอนจนครบเนื้อหาหรือรายวิชา หรือหลักสูตรแล้ว ผู้เรียนจะต้องมีนิสัยในการทำงานที่มีระบบครบวงจรใหญ่ ๆ คือ (กรมสามัญศึกษา, ม.ป.ป.: 15 และ วัลลภ กันทรวิชัย, 2534: 20)

1. รู้จักวางแผนและเตรียมการ
2. ดำเนินงานตามแผน
3. ประเมินผลสำเร็จของงาน

ในการวางแผนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิตโดยเน้นทักษะกระบวนการนั้น ส่งบ ลักษณะ (2534ก: 4-5) ได้กำหนดแนวทางวางแผนการสอนไว้ตามขั้นตอน ดังนี้

แนวทางวางแผนการสอน

1. วิเคราะห์หลักสูตร โดยศึกษาจุดหมาย ศึกษาจุดประสงค์ของหมวดวิชา/กลุ่มประสบการณ์ ศึกษาคำอธิบายรายวิชา
 2. กำหนดจุดประสงค์ปลายทางของวิชาที่สอนให้สะท้อนจุดหมายและจุดประสงค์หมวดวิชา/กลุ่มประสบการณ์ และจุดประสงค์ของรายวิชาที่ศึกษาได้จากคำอธิบายรายวิชาและเอกสารอื่น ๆ โดยควรกำหนดให้ครอบคลุมทั้งคุณสมบัติ ความรู้ความคิด การปฏิบัติและจิตพิสัย
 3. กำหนดจุดประสงค์นำทางโดยนำจุดประสงค์ปลายทางมาแตกเป็นจุดประสงค์ย่อย ๆ ทั้งนี้ อาจต้องนำเค้าโครงเนื้อหาวิชามาพิจารณาประกอบด้วยก็ได้ เพื่อให้วางแผนได้ครอบคลุมหลักสูตรตามที่ระบุไว้ในคำอธิบายรายวิชา รวมทั้งควรนำทักษะกระบวนการทั้ง 9 ประการมาตัดแปลงเสริมเข้าไปในจุดประสงค์ย่อย ๆ เหล่านั้นตามความเหมาะสม ทักษะกระบวนการบางข้ออาจถูกนำมาใช้มาก ถ้าเนื้อหาวิชาเอื้ออำนวยบางกระบวนการอาจถูกใช้น้อย แต่เมื่อพิจารณาจุดประสงค์นำทางตลอดทั้งหมดใน 1 วิชาแล้วควรมีโอกาสแทรกทักษะกระบวนการเอาไว้ได้ครบ 9 ประการ
 4. แนวทางการสร้างจุดประสงค์นำทางที่ง่ายวิธีหนึ่ง คือ กำหนดสาระสำคัญของวิชานั้นให้สะท้อนเนื้อหาและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของหลักสูตรวิชานั้น แล้วนำสาระสำคัญนั้น แต่ละสาระมาพิจารณากระบวนการเรียนรู้ และแทรกทักษะกระบวนการเท่าที่จะแทรกได้ เข้าไปในกระบวนการเรียนรู้ แล้วจึงเขียนเป็นจุดประสงค์นำทางหลาย ๆ ข้อ ให้สะท้อนทักษะกระบวนการในจุดประสงค์นำทางเหล่านั้น
 5. วางแผนออกแบบกิจกรรม (วิธีการได้รับประสบการณ์ของเด็ก) ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์นำทางเหล่านั้นซึ่งจะครอบคลุมถึงการใช้สื่อ วัสดุอุปกรณ์การสอนและการวัดผลประเมินผล หัวใจสำคัญของการจัดการเรียนการสอนคือ การออกแบบกิจกรรมให้เด็กได้สังเกต รับรู้ เกิดความคิดรวบยอด ตระหนักในเป้าหมายและประโยชน์ ได้ศึกษาค้นคว้าทดลอง ได้อภิปรายตอบคำถามรายงานหรือแสดงความคิดเห็นได้แก้ปัญหา ได้ปฏิบัติ ฯลฯ ตามกระบวนการที่เหมาะสม โดยใช้แหล่งกระบวนการต่าง ๆ นำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับธรรมชาติของเนื้อหาวิชาและลักษณะของเด็กแต่ละวัย
- ลำดับในการวางแผนการสอนศิลปะกับชีวิตแต่ละรายวิชานั้น ส่วนสำคัญที่สุดก็คือ การวิเคราะห์หลักสูตร จุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชาเพื่อที่จะนำมาเขียนเป็นแผนการสอนซึ่ง ประพันธ์ บุญเลิศ (2535: 1-25) หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา กล่าวว่า การวิเคราะห์หลักสูตร คือ ภาระงานของผู้สอนเพื่อนำไปจัดกระบวนการเรียนการสอนให้บรรลุจุดประสงค์รายวิชา จุดประสงค์กลุ่มวิชา จุดหมาย

และหลักการของหลักสูตร พร้อมกับได้กำหนดโครงสร้างของการวิเคราะห์หลักสูตร เพื่อการเขียนแผนการสอนตามลำดับดังนี้

โครงสร้างการวิเคราะห์หลักสูตร

ก่อนที่จะวิเคราะห์หลักสูตรรายวิชาศิลปะกับชีวิตจะต้องทำความเข้าใจกับสิ่งที่ต้องวิเคราะห์และจุดประสงค์การวิเคราะห์ดังนี้

สิ่งที่ต้องวิเคราะห์	จุดประสงค์การวิเคราะห์
- กิจกรรม เนื้อหา จุดประสงค์	คำอธิบายรายวิชา จะกำหนดกิจกรรม เนื้อหา และจุดประสงค์ตามสภาพลักษณะวิชา การวิเคราะห์ประเด็นนี้ เพื่อ <ul style="list-style-type: none"> - กำหนดกิจกรรมที่จะให้นักเรียนปฏิบัติ - กำหนดขอบข่ายและเนื้อหาที่จะจัดกิจกรรมการเรียนการสอน - กำหนดจุดประสงค์ปลายทางในการเรียนกิจกรรม
- องค์ประกอบของเนื้อหา	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อกำหนดหัวข้อเนื้อหาย่อยให้เกิดความสัมพันธ์ - เพื่อนำหัวข้อย่อยที่กำหนดได้ไปหาความสัมพันธ์ในพฤติกรรม การเรียนรู้ของเยาวชน
- ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ เนื้อหากับพฤติกรรมที่ต้องการ เน้นให้เกิดในตัวผู้เรียน	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อกำหนดแนวทางการนำเยาวชนไปสู่กระบวนการเรียนรู้ ด้านพุทธิพิสัย ทักษะพิสัย จิตพิสัย - เพื่อจัดองค์ประกอบเนื้อหาที่วิเคราะห์กำหนดพฤติกรรมที่ต้องการ เน้นให้เกิดในตัวเยาวชน - เพื่อนำพฤติกรรมที่เน้นไปกำหนดพฤติกรรมการเรียนการสอน คือ จุดประสงค์การเรียนรู้หรือจุดประสงค์ปลายทาง

สิ่งที่ต้องวิเคราะห์	จุดประสงค์การวิเคราะห์
- จุดประสงค์การเรียนรู้หรือ จุดประสงค์ปลายทาง	- เพื่อกำหนดภาพรวมของพฤติกรรมในแต่ละหัวข้อเนื้อหาที่จะ ดำเนินการเรียนการสอนให้เกิดในตัวเขาชนผู้เรียน
- จุดประสงค์นำทางหรือ จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม	- เพื่อขยายจุดประสงค์การเรียนรู้/จุดประสงค์ปลายทางให้มี พฤติกรรมย่อยที่เป็นกระบวนการ/ขั้นตอนที่จะนำไปสู่ปลายทาง พฤติกรรม

ตัวอย่างการวิเคราะห์หลักสูตรวิชาศิลปะกับชีวิต 1 (ศ 101) เพื่อการเขียนแผนการสอน

คำอธิบายรายวิชา ศึกษาและฝึกปฏิบัติงานศิลปะด้านทัศนศิลป์ ในเรื่องการเขียนรูปและปั้นรูปตามแบบหรือของจริง โดยเน้นการสังเกตรูปร่าง รูปทรง ขนาด สี และสัดส่วน ด้านขับร้อง ดนตรีนาฏศิลป์ ในเรื่องการขับร้องเพลงร่ำวง เพลงพื้นบ้าน เพลงประกอบการพ็อนรำ และเพลงอื่น ๆ โดยสามารถฟังและทำจังหวะให้เข้ากับเพลงและพ็อนรำอย่างง่าย ๆ เพื่อให้มีความรู้พื้นฐาน ความเข้าใจ ชื่นชมและเห็นคุณค่าของศิลปะนั้น ๆ

1. การวิเคราะห์กิจกรรม เนื้อหา จุดประสงค์

ให้พิจารณาจากคำอธิบายรายวิชาของหลักสูตรว่า หลักสูตรกำหนดกิจกรรมอะไร เช่น ศึกษาสังเกตหรือฝึกปฏิบัติ ส่วนเนื้อหากำหนดอย่างไร เช่น การเขียนรูป การร้อง การรำ ฯลฯ และในหลักสูตรนั้น ๆ มีจุดประสงค์อย่างไร เช่น เน้นความรู้พื้นฐาน เน้นความสัมพันธ์ หรือเน้นการชื่นชม ให้จำแนกและกำหนดในโครงสร้างต่อไป

กิจกรรม	เนื้อหา	จุดประสงค์
1.1 ศึกษา 1.2 สังเกต 1.3 ฝึกปฏิบัติ	(1) ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการเขียนรูป และ/หรือการปั้นตามแบบหรือของจริง เน้นการสังเกตรูปร่าง รูปทรง ขนาด สีและสัดส่วน (2) ความรู้พื้นฐานด้านขับร้องดนตรี เน้นการฟังและการทำจังหวะให้เข้ากับเพลง (3) ความรู้พื้นฐานด้านนาฏศิลป์ เน้นการพ้อนรำอย่างง่ายๆ (4) ความสัมพันธ์ศิลปะกับชีวิต	1) ความรู้พื้นฐานในศิลปะ 2) ความสัมพันธ์ในศิลปะกับชีวิต 3) ชื่นชม และเห็นคุณค่าของศิลปะ

2. การวิเคราะห์องค์ประกอบเนื้อหา

จากการวิเคราะห์กิจกรรม เนื้อหา และจุดประสงค์ จะมีเนื้อหาที่วิเคราะห์ได้ 4 เนื้อหา (ผู้วิจัยจะขอนำมากล่าวเพียงเนื้อหาในส่วนของทัศนศิลป์เท่านั้น) ให้นำเนืหาดังกล่าวมาวิเคราะห์องค์ประกอบเนื้อหาที่เหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของเยาวชน และกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ในโครงสร้างได้ดังนี้

เนื้อหา	องค์ประกอบเนื้อหา
2.1 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการเขียนรูป และ/หรือการปั้นตามแบบหรือของจริง เน้นการสังเกตรูปร่าง รูปทรง ขนาดสีและสัดส่วน	(1) การเขียนภาพด้วยวิธี ชูต ชิด ลาก ถู (2) การเขียนรูปวัตถุ/สิ่งของ ตามที่พบเห็น (3) การเขียนรูปแสดงขนาด สัดส่วน รูปร่าง รูปทรง และสี (4) การเขียนแสดงขนาดสัดส่วน รูปร่างรูปทรงโดยการสังเกตธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (5) การปั้นแสดงขนาดสัดส่วน รูปทรงง่าย ๆ (6) การปั้นและการตกแต่งด้วยสี

3. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเนื้อหา กับ พฤติกรรม

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเนื้อหาเกี่ยวกับพฤติกรรมตามโครงสร้าง จะเป็นเครื่องชี้ให้ได้ว่าการจัดการเรียนการสอน จะเน้นพฤติกรรมใด มากน้อยเพียงใด เช่น เน้นด้านพุทธิพิสัย ทักษะพิสัย และจิตพิสัย ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิเคราะห์ในประเด็นนี้ก็คือ การดำเนินการเรียนการสอนตรงตามเป้าหมายที่กำหนดได้

วิธีวิเคราะห์ ให้นำหัวข้อองค์ประกอบเนื้อหาเขียนในช่องด้านขวา เช่น การเขียนภาพด้วยวิธีจุด ชัด ลาก ถู ในลำดับต่อไปให้พิจารณาในช่องพฤติกรรมว่า กิจกรรมนี้เราจะเน้นพฤติกรรมอะไร เช่น เน้นความเข้าใจ การนำไปใช้ ทดลอง แก้ปัญหา รับผิดชอบ ให้เขียนเครื่องหมาย / ตรงช่องพฤติกรรมนั้น ๆ โดยกำหนดในโครงสร้างต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พฤติกรรม	พุทธิพิสัย						ทักษะพิสัย			จิตพิสัย			
	ความรู้ ความ จำ	ความ เข้าใจ	การ นำไป ใช้	การ สัง เคราะห์	การ วิ เคราะห์	การ ประ เมิน ค่า	ปฏิบัติ	สร้าง	ทดลอง	แก้ปัญหา	ตระ หนัก	เห็น คุณค่า	รับ ผิด ชอบ
องค์ประกอบเนื้อหา													
3.1 การเขียนภาพด้วยวิธี ขีด ขีด ลาก ถู.....	/	/							/	/			/
3.2 การเขียนรูปวัตถุ/ สิ่งของตามที่พบเห็น.....	/			/					/	/			/
3.3 การเขียนแสดงขนาด สัดส่วน รูปร่าง รูปทรงและสี	/	/	/			/			/	/			/
3.4 การเขียนแสดงขนาด สัดส่วนรูปร่าง โดย การสังเกตธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม.....	/			/		/			/	/			/
3.5 การปั้นแสดงขนาด สัดส่วนรูปทรง อย่าง ง่าย ๆ.....	/	/	/						/	/			/
3.6 การปั้นและตกแต่ง ด้วยสี.....			/		/	/	/		/	/			/

4. การกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้

ให้นำหัวข้อองค์ประกอบเนื้อหาพิจารณาพร้อมกับการกำหนดพฤติกรรมการเรียนรู้ แล้วเขียนเป็นจุดประสงค์การเรียนรู้(จุดประสงค์ปลายทาง) ในแต่ละกิจกรรมให้เห็นปลายทางว่า เมื่อผู้เรียนเรียนแล้ว จะเกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างไร ทั้งนี้ อาจกำหนดโครงสร้าง ดังนี้

องค์ประกอบของเนื้อหา	จุดประสงค์การเรียนรู้(จุดประสงค์ปลายทาง)
4.1 การเขียนภาพด้วยวิธี ชูค ชิด ลาก ถู	(1) เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานและสามารถขีดเขียนเบื้องต้นง่าย ๆ ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ตามแบบและของจริง
4.2 การเขียนรูปวัตถุ/สิ่งของตามที่พบเห็น	(2) มีพื้นฐานและสามารถเขียนรูปวัตถุ/สิ่งของตามที่พบเห็น/ตามที่ประทับใจ
4.3 การเขียนแสดงขนาดสัดส่วน รูปร่าง รูปทรง และสี	(3) ใช้ความรู้พื้นฐานการใช้เส้น เพื่อสร้างสรรค์งานเขียนรูปโดยใช้วัสดุ/สิ่งของ แสดงขนาดสัดส่วน รูปร่าง สี รูปทรง และสร้างเป็นเรื่องราวด้วยความมั่นใจ
4.4 การเขียนแสดงขนาดสัดส่วน รูปร่าง รูปทรง สี โดยการสังเกตธรรมชาติสิ่งแวดล้อม	(4) เขียนรูปแสดงขนาดสัดส่วน รูปร่าง รูปทรง สี โดยใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยความภูมิใจ
4.5 การปั้นแสดงขนาดสัดส่วน รูปทรง อย่างง่าย ๆ	(5) มีความรู้ทั่วไป และสร้างงานปั้นตามรูปแบบที่กำหนดง่าย ๆ ได้
4.6 การปั้นและตกแต่งด้วยสี	(6) ปั้น หรือใช้ผลงานที่ปั้นมาตกแต่งด้วยสีตามแนวคิดและนำไปใช้ประโยชน์ได้

5. การวิเคราะห์จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม(จุดประสงค์นำทาง) เพื่อเขียนแผนการสอน

การจัดการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการ/ทักษะกระบวนการ หลักจากได้วิเคราะห์หลักสูตร เพื่อกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้แล้ว ถือว่า "จุดประสงค์การเรียนรู้" คือปลายทางของการจัดกิจกรรม แต่ละกิจกรรม และกระบวนการสอบจะไปสู่ปลายทางดังกล่าวได้ จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม (จุดประสงค์นำทาง) เป็นความจำเป็นมากที่ต้องวิเคราะห์ เพื่อนำไปใช้ในการสอนตามกระบวนการและขั้นตอนต่อไป ทั้งนี้ อาจเขียนแสดงให้เห็นพฤติกรรมในแต่ละจุดประสงค์ได้ในโครงสร้างต่อไปนี้

จุดประสงค์การเรียนรู้ (จุดประสงค์ปลายทาง)	จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม (จุดประสงค์นำทาง)
(1) เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานและสามารถเขียนภาพเบื้องต้นง่าย ๆ สู่การเรียนรู้ตามแบบและของจริง	1) บอกวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการเขียนเบื้องต้นได้ 2) ใช้อุปกรณ์ง่าย ๆ ได้เหมาะสม 3) ชูต ชีต ลาก กู ระนาบผิวเรียบอย่างอิสระได้ 4) บอกจุดหมายการชูต ชีต ลาก กู ที่สร้างสรรค์ได้ 5) ชี้นำการเขียนรูปแสดงรูปร่าง รูปทรง และสีได้
(2) มีพื้นฐานและสามารถเขียนรูปวัตถุ/สิ่งของตามที่พบเห็นตามที่ประทับใจ	1) บอกวัตถุ/สิ่งของที่ตนเอง/กลุ่มตนเองเขียนได้ 2) บอกวิธีการเขียนตามแนวคิดของตนเองได้ 3) เลือกแนวทางการเขียนตามวิธีการตนเองคิดได้ 4) เขียนรูปวัตถุ/สิ่งของตามขั้นตอนที่กำหนดได้ 5) ปรับปรุงผลงานที่กำลังสร้างสรรค์ได้ 6) บอกสาระ/เรื่องราวที่ตน/กลุ่มตนเองเขียนได้ 7) แสดงความรู้สึกร่วมกับผลงานที่สร้างสรรค์ได้

จุดประสงค์การเรียนรู้ (จุดประสงค์ปลายทาง)	จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม (จุดประสงค์นำทาง)
<p>(3) ใช้ความรู้พื้นฐานการใช้เส้น เพื่อสร้างสรรค์งานเขียนรูป โดยใช้วัสดุ/สิ่งของ แสดง ขนาดสัดส่วน รูปร่าง รูปทรง สีและสร้างเป็น เรื่องราวด้วยความมั่นใจ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) อธิบายเรื่องรูปร่าง รูปทรง ขนาดสัดส่วนและสีได้ 2) พิจารณาเขียนรูปร่างรูปทรง โดยใช้เส้นได้หลายวิธี 3) เลือกวิธีการเขียนรูปตามที่คิดเพื่อสร้างงานได้ 4) กำหนดขั้นตอนการเขียนรูปตามแบบที่เลือกได้ 5) เขียนรูปร่าง รูปทรง ตามวิธีการและขั้นตอนเป็น เรื่องราวได้ 6) ปรับปรุงผลงานที่กำลังสร้างสรรค์ได้อย่างมั่นใจ 7) ประเมินผลรวมงานที่สร้างสรรค์ตามเกณฑ์ที่กำหนดได้ 8) แสดงความรู้สึกที่ได้รับจากการสร้างงานในกิจกรรมนี้ได้
<p>(4) เขียนรูปแสดงขนาดสัดส่วน รูปร่าง รูปทรง สี โดยใช้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยความภูมิใจ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) อธิบาย/อภิปรายการใช้สัดส่วน รูปร่าง รูปทรง ที่ แสดงความแตกต่างได้ 2) บอกหลักการ วิธีการ เขียนแสดงให้เห็นระยะใกล้ ไกลได้ 3) ร่างภาพจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ได้หลายรูปแบบ 4) เลือกแบบที่สร้างสรรค์ เพื่อสร้างงานได้ 5) กำหนดขั้นตอนการสร้างงานตามแบบที่สร้างสรรค์ได้ 6) สร้างงานตามขั้นตอนที่กำหนดได้ 7) ปรับปรุงผลงานระหว่างสร้างงานได้ 8) ประเมินผลสรุปรูปงานที่สร้างสรรค์โดยใช้เกณฑ์ที่กำหนด 9) บอกความรู้สึกที่ได้สร้างงานในกิจกรรมได้

จุดประสงค์การเรียนรู้ (จุดประสงค์ปลายทาง)	จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม (จุดประสงค์นำทาง)
(5) มีความรู้ทั่วไป และสร้างงานปั้นตามรูปแบบที่กำหนดได้	<ol style="list-style-type: none"> 1) บอกความหมายการปั้น และวัสดุที่นำมาใช้ในงานปั้นได้ 2) บอกวิธีการปั้นง่าย ๆ ในหลาย ๆ วิธีได้ 3) เลือกวิธีการปั้นเพื่อสร้างงานได้ 4) กำหนดขั้นตอนที่กำหนดได้ 5) ปั้นตามขั้นตอนที่กำหนดได้ 6) ปรับปรุงงานปั้นที่กำลังสร้างได้อย่างเหมาะสม 7) ร่วมกันประเมินผลที่สร้างสรรค์ได้ 8) บอกสิ่งที่ได้รับจากการสร้างงานปั้นในกิจกรรมนี้ได้
(6) ปั้น หรือใช้ผลงานปั้น มาตกแต่งด้วยสี ตามแนวคิด และนำไปใช้ประโยชน์ได้	<ol style="list-style-type: none"> 1) บอกวัสดุที่นำมาใช้ในการตกแต่งได้ 2) นำผลงานที่สร้างสรรค์/งานปั้นสำเร็จมาหาวิธีตกแต่งด้วยสีหลาย ๆ วิธี 3) เลือกแนวทางตกแต่งด้วยสีได้ 4) กำหนดขั้นตอนในการตกแต่งด้วยสีได้ 5) ตกแต่งด้วยสีบนงานปั้นตามขั้นตอนได้ 6) ปรับปรุงการสร้างงานระหว่างกำลังสร้างงานได้ 7) ร่วมกันประเมินผลงานที่สร้างได้ 8) บอกการนำผลงานไปใช้ได้

แนวทางการเขียนแผนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิต

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (ม.ป.ป. : 25) และประพันธ์ บุญเลิศ (2525 : 1) กล่าวว่าแผนการสอนคือ กิจกรรมการเรียนการสอนรายคาบ ซึ่งจัดเตรียมไว้ล่วงหน้า โดยเขียนขึ้นจากการวิเคราะห์หลักสูตรรายวิชาที่ครูผู้สอนรับผิดชอบ ไม่ได้เขียนจากหนังสือเรียนหรือจากแบบเรียน ซึ่งการเขียนแผนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิตที่ดีควรมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ

1. ให้โอกาสผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองให้มากที่สุด
2. ให้โอกาสผู้เรียนค้นพบคำตอบหรือความสำเร็จด้วยตนเอง
3. เน้นทักษะกระบวนการให้ผู้เรียนได้นำไปใช้จริง
4. ส่งเสริมการใช้วัสดุอุปกรณ์ที่สามารถจัดหาได้ในท้องถิ่น

โดยทั้ง 4 ประการนี้ ครูจะเป็นเพียงผู้ชี้แนะ ส่งเสริม กระตุ้น ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น คำถามหรือปัญหา สื่ออุปกรณ์ กระบวนการต่าง ๆ ให้ผู้เรียนคิดแก้ปัญหา หาแนวทางไปสู่ความสำเร็จด้วยตนเอง

ตัวอย่างการเขียนแผนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิต

โรงเรียน.....

แผนการสอนวิชา ศ 101 ศิลปะกับชีวิต 1

เรื่อง การเขียนภาพด้วยวิธี ชูต ชีด ลาก ภู เวลา 1 คาบเรียน

จุดประสงค์ปลายทาง เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานและสามารถเขียนเบื้องต้นง่าย ๆ ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้อตามแบบและของจริง

- จุดประสงค์นำทาง
- (1) บอกวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเขียนเบื้องต้นได้
 - (2) ใช้อุปกรณ์ง่าย ๆ ได้เหมาะสม
 - (3) ชูต ชีด ลาก ภู บนระนาบผิวเรียบอย่างอิสระได้
 - (4) บอกจุดหมายการชูต ชีด ลาก ภู ที่สร้างสรรค์ได้
 - (5) ชี้นำการเขียนแสดง รูปร่าง รูปทรง และสีได้

สาระสำคัญ การชูต ชีด ลาก ภู อย่างอิสระ จะเป็นสิ่งชี้ให้เห็นพื้นฐานการสร้างสรรครูปร่าง แสดง ขนาด สัดส่วน ในการเขียนภาพด้วยความมั่นใจ

จุดประสงค์นำทาง	กิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการ	สื่อและอุปกรณ์	ประเมินผล
(1) บอกวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเขียนภาพเบื้องต้นได้	<ul style="list-style-type: none"> - ครู นำการอภิปรายเกี่ยวกับการเขียนภาพที่ได้ทดลองมาในระดับประถมศึกษาและนักเรียนร่วมกันเสนอแนะสิ่งที่ตนเคยเขียนมา - ครู สรุปรประเด็นเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเขียนภาพมีอะไรบ้าง เช่น <ul style="list-style-type: none"> - นักเรียนเคยใช้หรือยัง - นักเรียนใช้แล้วผลงานออกมาอย่างไร - นักเรียนสนุกกับการเขียนด้วยวัสดุอุปกรณ์นั้น ๆ หรือไม่ - ครูและนักเรียนร่วมกันสรุป 	<ul style="list-style-type: none"> - สไลด์ - ตัวอย่างวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้เขียนภาพ 	<ul style="list-style-type: none"> - สังเกตพฤติกรรม
(2) ใช้อุปกรณ์ง่าย ๆ ได้เหมาะสม	<ul style="list-style-type: none"> - นักเรียนร่วมกันเสนอแนะวิธีการใช้วัสดุและอุปกรณ์ - ครู สรุป เสนอแนะแนวทางการใช้วัสดุอุปกรณ์ - นักเรียนบันทึกแนวคิดแนวทางการเรียนรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> - ตัวอย่างการใช้วัสดุอุปกรณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - สังเกตพฤติกรรม

จุดประสงค์นำทาง	กิจกรรมการเรียนการสอน ที่เน้นกระบวนการ	สื่อและอุปกรณ์	ประเมินผล
(3) ชูดี ชิด ลาก ภู บน ระนาบผิวเรียบอย่าง อิสระได้	<ul style="list-style-type: none"> - นักเรียนหาแนวทางการชูดี ชิด ลาก ภู อย่างอิสระและเลือกแนวทางใด แนวทางหนึ่ง หรือหลายแนวทางในการเขียน - ระหว่างชูดี ชิด ลาก ภู มีการปรับปรุง งานที่กำลังทำและครูร่วมเสนอแนะ 	<ul style="list-style-type: none"> - ตัวอย่างผลงานการชูดี การลาก การภู - ตัวอย่างชิ้นตอนในการสร้างงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - สังเกตพฤติกรรม - สังเกตการสร้างงานตามขั้นตอน
(4) บอกจุดหมากการชูดี ชิด ลาก ภู ที่สร้างสรรค์ได้	<ul style="list-style-type: none"> - นักเรียนบอกจุดหมากในการชูดี ชิด ลาก ภู โดยการเขียนบรรยายประกอบตามแนวคิด เช่น เขียนแสดงเรื่องอะไร มีสิ่งใดบนศาลาใจ มีสิ่งใดชวนให้น่าให้เขียน มีรู้สึกสนุก สนุกมากน้อยเพียงใด ฯลฯ 	-	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้แบบประเมินผลการสร้างงาน
(5) ชี้นำการเขียนแสดงรูปร่าง รูปทรงได้	<ul style="list-style-type: none"> - นักเรียนร่วมกันอภิปรายในผลงานที่สร้างสรรค์ จะแสดงให้เห็นความแตกต่างของรูปร่างที่เกิดจากการชูดี หรือการชูดี - ครูสรุปแนวคิดเพิ่มเติม - ครูและนักเรียนร่วมกันประเมินผลงานที่สร้างสรรค์ตามเครื่องมือและประเมินที่กำหนด 	<ul style="list-style-type: none"> - ตัวอย่างผลงานการเขียนด้วยเส้นที่ลากแสดงให้เห็นขนาดสัดส่วนรูปร่างที่แตกต่างกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้แบบประเมินผลการสร้างงาน

เครื่องมือวัดและประเมิน

- ก. แบบสังเกตพฤติกรรม ให้ใช้หัวข้อพฤติกรรมต่อไปนี้สังเกตพฤติกรรมระหว่างเรียน
- ความสนใจและตั้งใจ - การมีระเบียบวินัยระหว่างเรียน - ความมั่นใจในอารมณ์
 - การแสดงออกในหมู่คณะ
- ข. แบบประเมินผลงานที่สร้างสรรค์ ให้ใช้หัวข้อต่อไปนี้ประเมินผลงานที่สร้างสรรค์
- ความพร้อมวัสดุอุปกรณ์ - การเลือกแนวทางสร้างงาน - การกำหนดขั้นตอนสร้างงาน
 - การใช้สีเสริมสร้างงาน - ความคิดจินตนาการ - ความสะอาดเรียบร้อย
 - การอธิบายประกอบเหมาะสม - ความรู้สึในการแสดงออก

กิจกรรมเสนอแนะเพิ่มเติม

เสนอแนะให้นักเรียนไปศึกษาเพิ่มเติมในเอกสาร สิ่งพิมพ์ หรือสื่อต่าง ๆ และเสนอแนะหากมีเวลาว่างที่บ้านให้ฝึกเขียนเพิ่มเติม เขียนให้สนุก เขียนให้เกิดความเพลิดเพลิน เขียนด้วยความเต็มใจ

นอกจากนี้ หน่วยศึกษานิตเทศก์ กรมสามัญศึกษา และประพันธ์ บุญเสีศ ยังได้กล่าวถึงประโยชน์ของแผนการสอนดังนี้

- ทำให้เกิดการวางแผนวิธีสอนที่มีความหมายยิ่งขึ้น
- ช่วยให้เกิดความสะดวกในการจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีคุณภาพ
- เป็นผลงานทางวิชาการซึ่งช่วยให้เกิดประโยชน์และความภาคภูมิใจแก่ตนเอง
- สามารถนำไปใช้ในการจัดการสอนแทนที่คั่นแนวทางหนึ่ง
- การบันทึกการสอนที่กำหนดแนวทางการสอนเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิต นอกจากจะต้องจัดการสอนโดยการบูรณาการด้านทัศนศิลป์ ดนตรี และนาฏศิลป์แล้ว ยังต้องจัดการเรียนการสอนโดยสอดคล้องกับทักษะกระบวนการหรือกระบวนการอื่นใดที่เหมาะสมเข้าในบทเรียนหรือกิจกรรมนั้น ๆ ด้วย ซึ่งครูผู้สอนจะเป็นผู้วางแผนการสอน โดยการศึกษาและวิเคราะห์หลักสูตร ศึกษาจุดหมาย จุดประสงค์ของกลุ่มวิชา และจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา เพื่อนำมาดำเนินการจัดทำแผนการสอนเป็นรายคาบตามแนวทางที่หลักสูตรกำหนด ทั้งนี้ครูผู้สอนควรระลึกอยู่เสมอว่า ในแผนการสอนแต่ละเรื่องหรือกิจกรรม ผู้เรียนควรได้

มีโอกาสปฏิบัติด้วยตนเองให้มากที่สุด โดยครูเป็นเพียงผู้ชี้แนะหรือนำกระบวนการต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้นำกระบวนการนั้น ๆ ไปใช้ศึกษาค้นคว้าวิชาการความรู้ต่าง ๆ ด้วยตนเอง จนเกิดประสบการณ์ในการคิดการปฏิบัติ และการแก้ปัญหา และนำไปใช้ในสถานที่ใหม่ ๆ ได้ อย่างไรก็ตามในการปฏิบัติกิจกรรมครูผู้สอนควรถามให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกในการเป็นเจ้าของกิจกรรม โดยให้โอกาสผู้เรียนได้คิดตัดสินใจ และแสดงออกโดยเสรีด้วยตนเองโดยผ่านตามขั้นตอนของกระบวนการต่าง ๆ จะเกิดความชื่นชมและภาคภูมิใจ

5. การวัดและการประเมินผลตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2538)

กรมวิชาการ (2533ค: 16-18) กล่าวว่า การประเมินผลการเรียนเป็นกระบวนการต่อเนื่องของการเรียนการสอน เป็นกลไกที่จะปรับปรุงการเรียนของผู้เรียนให้ดีขึ้นบรรลุตามจุดประสงค์การเรียนรู้อ และใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงการสอนของครูให้ดีขึ้น การวัดและประเมินผลตามหลักสูตร ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 จึงระบุให้นำผลการประเมินมาทำหน้าที่ 2 ประการ คือ

1. เพื่อปรับปรุงการเรียน
2. เพื่อตัดสินผลการเรียน

การประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียน ควรกระทำอย่างต่อเนื่อง เมื่อพบว่าผู้เรียนมีความสามารถไม่ถึงเกณฑ์ หรือมีข้อบกพร่องในเรื่องใดแล้ว จึงทำการสอนซ่อมเสริม เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องแล้ว จึงประเมินผลอีกครั้งหนึ่ง เพราะการปล่อยให้ผู้เรียนไม่ผ่านในจุดประสงค์ที่สำคัญ ย่อมอาจส่งผลให้ผู้เรียนได้ระดับผลการเรียน "0" หรือได้ "ร" ในรายวิชานั้น และยิ่งส่งผลให้เกิดปัญหาในภายหลัง กล่าวคือ เมื่อผู้เรียนเรียนครบตามโครงสร้างของหลักสูตร ผู้เรียนอาจจะไม่มีความรู้เพียงพอตามที่หลักสูตรกำหนด หรือมีคุณสมบัติไม่ครบตามเกณฑ์การจบหลักสูตร

การประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน เป็นการนำผลการประเมินต่าง ๆ ที่ได้กระทำมาตลอดภาคเรียนมาเปลี่ยนให้เป็นระดับผลการเรียน

นอกจากนี้ กรมวิชาการยังได้กำหนดจุดประสงค์และการประเมินผลว่า จะต้องครอบคลุมพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย ทักษะพิสัย และเน้นกระบวนการ

เนื่องจากหลักสูตรมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ที่สุด ดังนั้นการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้จึงต้องกำหนดให้ครอบคลุมพฤติกรรมทั้ง 3 ด้าน นอกจากนั้นหลักสูตรยังเน้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดวางแผน และทำงานอย่างมีกระบวนการ มีระบบระเบียบจึงให้เน้นการประเมินผลตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการด้วย ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการประเมินผล การเรียนรู้ผู้สอนจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับพฤติกรรมที่ได้กำหนดไว้

การวัดผลประเมินผลทักษะกระบวนการ

วัลลภ กันททรัพย์ (2534: 51-57) กล่าวถึง การประเมินทักษะกระบวนการสามารถทำได้ 2 ระดับ คือ ระดับการเรียนการสอน และระดับจุดหมายของหลักสูตร ซึ่งควรมีลักษณะการวัดดังนี้

1. การสอบวัดในระดับการเรียนการสอน เป็นการประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน เพื่อการปรับปรุงหรือการตัดสิน คือประเมินว่าผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และใช้ทักษะกระบวนการได้หรือไม่ การสอบวัดระดับนี้ไม่ควรแยกวัดทักษะกระบวนการโดยเอกเทศ แต่ควรวัดผสมผสานไปกับการสอบวัดตามจุดประสงค์อื่น ๆ กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือไม่มีการแยกการสอบวัดทักษะกระบวนการออกมาเป็นการสอบต่างหากหรือฉบับของข้อสอบต่างหากนั่นเอง ควรแทรกเป็นข้อต่าง ๆ ในข้อสอบทั่วไป ๆ แล้วแต่ว่าจะวัดแทรกในรายวิชาใดหรือเรื่องใด

สำหรับการสอบวัดเพื่อปรับปรุงหรือตัดสินผลการเรียนมีหลักในการพิจารณาดังนี้

1.1 ถ้าเป็นการสอบวัดเพื่อปรับปรุงการเรียน ควรพยายามสอบวัดให้ครบทุกขั้นตอนของทักษะกระบวนการ เพื่อนำจุดบกพร่องไปใช้ปรับปรุงตัวผู้เรียนต่อไป และในขณะเดียวกันก็สอบวัดการเรียนรู้ทั้งกระบวนการในตอนท้าย ๆ ของภาคเรียนด้วย

1.2 ถ้าเป็นการสอบวัดเพื่อตัดสิน ควรสอบวัดตามจุดประสงค์การเรียนรู้ในบทเรียน

2. การสอบวัดในระดับจุดหมายของหลักสูตร เป็นการสอบวัดเพื่อประเมินคุณภาพการจัดการศึกษา การวัดระดับนี้อาจแยกสอบวัดทักษะกระบวนการเป็นข้อสอบ 1 ฉบับต่างหากก็ได้ หรือจะเป็นตอนหนึ่งของข้อสอบฉบับใหญ่ก็ได้ และมีความเป็นไปได้ที่จะมีการสร้างข้อสอบหรือเครื่องมือมาตรฐานขึ้นวัด "ทักษะกระบวนการ" โดยเฉพาะเพื่อประเมินว่าผู้เรียนมีทักษะกระบวนการมากน้อยเพียงใด จัดทำเป็นข้อสอบวัดโดยเฉพาะ เหมือนข้อสอบมาตรฐานอื่น ๆ ก็ได้ เช่น ข้อสอบวัดความสามารถทางภาษา ข้อสอบวัดความเสี่ยสละ ข้อสอบวัดเจตคติในการเรียน ฯลฯ ซึ่งถือเป็นหน้าที่ของนักวิชาการที่จะจัดสร้างเครื่องมือสอบวัดในโอกาสอันควร

สงบ ลักษณะ (2534ฯ 43-44) กล่าวถึงการวัดผลประเมินผลในคุณสมบัติทักษะกระบวนการ ว่า อาจวัดได้ 3 ส่วน คือ

1) ส่วนความรู้ความคิดที่ถูกต้องเหมาะสม

เช่น วิเคราะห์เปรียบเทียบโดยมีข้อมูลประกอบ เป็นเหตุเป็นผล มีเกณฑ์ที่น่าเชื่อถือประกอบการประเมินทางเลือกหรือประเมินผลรวม สามารถหาทางเลือกหรือกำหนดขั้นตอนปฏิบัติได้สอดคล้องกับผลที่ต้องการ เป็นต้น

2) ส่วนการปฏิบัติ

เช่น ปฏิบัติอย่างมีแผน ปฏิบัติเป็นขั้นเป็นตอนครบถ้วนปฏิบัติไปตรวจสอบไปและปรับปรุงไป เป็นต้น

3) ส่วนความรู้สึก

เช่น เห็นโทษ เห็นข้อบกพร่องของสิ่งที่ไม่เหมาะสมเห็นคุณค่าความสำคัญและพอใจที่จะมีเป้าหมายยกระดับการคิดการปฏิบัติให้ดีขึ้น ใจกว้างรับฟังความคิดที่หลากหลาย มีความเป็นระบบระเบียบใช้เหตุผลเสมอ พอใจในผลงานการกระทำที่สำเร็จด้วยตนเอง แสดงความสนใจพอใจในกิจกรรมการเรียน เป็นต้น

ทั้งนี้อาจอาศัยสถานการณ์กิจกรรมการเรียนการสอนเป็นสื่อกลางของการกระตุ้นให้เด็กแสดงพฤติกรรม หรือใช้แบบวัดผลที่สร้างอิงเนื้อหาในกิจกรรมการเรียนการสอน หรือใช้สถานการณ์อิสระจากบทเรียนเป็นกรณีตัวอย่างขงมาสร้างแบบวัดผลให้นักเรียนได้คิดได้วิเคราะห์และตอบคำถามก็ได้

การวัดผลประเมินผลทักษะกระบวนการกับมวลพฤติกรรม

วัลลภ กันทรวิทย์ (2534: 52-58) กล่าวว่า ถ้าพิจารณาขั้นตอน 9 ขั้นของทักษะกระบวนการแล้ว จะเห็นได้ชัดในประเด็นพฤติกรรมว่าขั้นตอนทั้ง 9 คลุมพฤติกรรมทั้งด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าทักษะกระบวนการคลุมพฤติกรรมทั้งด้านความรู้-ความคิด ด้านเจตคติ ค่านิยม และด้านการลงมือปฏิบัติ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ได้ปรากฏอยู่เสมอไปในกระบวนการอื่น ๆ ดังนั้น การนำทักษะกระบวนการมาใช้ในการเรียนการสอน จึงสอดคล้องกับจุดหมายและหลักการของหลักสูตรในประเด็นดังกล่าวนี้

เมื่อทักษะกระบวนการคลุมพฤติกรรมทุกด้านเช่นนี้ ในประเด็นของการวัดทักษะกระบวนการไม่ว่าจะเป็นจุดประสงค์ของการวัดวิธีการและเครื่องมือที่ใช้วัดก็จะต้องสอดคล้องกับพฤติกรรมทั้ง 3 ด้าน

เช่นกัน นั่นหมายความว่า เครื่องมือที่เราใช้วัดทักษะกระบวนการจะมีทั้งประเภทวัดความรู้-ความคิด
วัดคุณลักษณะ เจตคติ ค่านิยม และวัดการปฏิบัติตนเอง

นอกจากนี้ วัลลภ กันทรวิทย์ ยังได้กล่าวถึงการพิจารณาเลือกวิธีวัด และเครื่องมือวัดที่เน้นทักษะ
กระบวนการนั้น ขึ้นแรกควรพิจารณาจุดประสงค์การเรียนรู้ของบทเรียนนั้น ซึ่งอาจจัดแบ่งออกเป็น 2
ลักษณะได้ดังนี้

ถ้าจุดประสงค์การเรียนรู้ระบุให้ผู้เรียนเกิดความสำเร็จในขั้นตอนต้น ๆ ของทักษะกระบวนการ
คือขั้นตอนที่ 1-5 จากการตระหนักในปัญหาและความจำเป็น (ขั้นตอนที่ 1) ไปจนถึงการกำหนดและลำดับ
ขั้นตอนการปฏิบัติ (ขั้นตอนที่ 5) โดยอาจจะระบุครบทั้ง 5 ขั้น หรือเพียงบางขั้นตอน เช่น ให้ผู้เรียน
ตระหนักในปัญหาหรือความจำเป็นจะต้องรักษาความสะอาดของบ้านเรือน หรือให้ผู้เรียนรู้จักการรักษา
สุขภาพอนามัยของตน หรือให้ผู้เรียนรู้วิธีการต่าง ๆ ในการบำรุงรักษาต้นไม้ หรือให้ผู้เรียนรู้จักวิธีถนอม
อาหารประเภทต่าง ๆ ในกรณีจุดประสงค์การเรียนรู้จะระบุเฉพาะขั้นตอนของทักษะกระบวนการตอนต้น ๆ
เช่นนี้ ผู้สอบวัดควรพิจารณาก่อนว่าเป็นพฤติกรรมทางความรู้ ความคิด หรือทางเจตคติ ค่านิยมแล้วเลือก
ใช้วิธีวัดและเครื่องมือวัดให้สอดคล้องกับพฤติกรรมนั้น ๆ อาจใช้วิธีสังเกต สอบถาม ทำให้อุหรือเขียนตอบ
ก็ได้แล้วแต่จะพิจารณาว่าเหมาะสม

ถ้าจุดประสงค์การเรียนรู้ ระบุให้ผู้เรียนปฏิบัติตามได้ แม้ว่าจะไม่ระบุขั้นตอนต้น ๆ หรือขั้นตอน
ท้าย ๆ ของทักษะกระบวนการจนครบถ้วน กล่าวคือ อาจระบุไม่ครอบคลุมทั้ง 9 ขั้นตอน แต่ระบุว่า
ต้องให้ลงมือปฏิบัติ ในกรณีเช่นนี้ ถ้าเป็นการวัดเพื่อปรับปรุงการเรียนรู้ควรวัดให้ครบขั้นตอนของทักษะ
กระบวนการ แต่ถ้าเป็นการวัดเพื่อการตัดสิน ก็ควรวัดเฉพาะขั้นตอนที่ตรงกับจุดประสงค์การเรียนรู้เท่านั้น
และแนวทางการสอบวัดที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ จะหมายถึงกรณีที่ต้องการวัดให้ครบกระบวนการ ซึ่งทั้งนี้หมายถึง
ความว่า ในขั้นตอนของการสอนนั้นได้มีการจัดการงานให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติแล้ว มิฉะนั้นจะไม่ไปด้วยกัน คือ
การสอนที่เน้นกระบวนการ แล้วตามด้วยการสอบที่เน้นกระบวนการ

จะเห็นว่า ตามเจตนารมณ์ของหลักสูตรโดยพิจารณาจากจุดเน้นของหลักสูตร 3 ประการ และ
จุดประสงค์ของหลักสูตรดังที่กล่าวมาแล้ว พบว่า หลักสูตรมีเจตนารมณ์ต้องการให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง
มิใช่ในกระบวนการทางความคิดเพียงอย่างเดียว ดังนั้น ในการนำทักษะกระบวนการเข้าสู่ชั้นเรียน ไม่ว่าจะ
จะเป็นการสอนหรือการสอบควรจะต้องผ่านกิจกรรมหรือภาระงานที่ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง ดังนั้น
การดำเนินการวัดและประเมิน หรือการสอบวัดที่เน้นกระบวนการก็น่าจะเป็นการวัดและประเมิน หรือการ

สอบที่อิงการใช้ทักษะกระบวนการในกิจกรรมหรือภาระงานที่ลงมือปฏิบัติจริงเช่นกัน และในการรวบรวม ข้อมูลก็ควรจะต้องที่กระบวนการทำงานมากกว่า ไม่ใช่ดูที่ผลผลิตของงาน ส่วนวิธีรวบรวมข้อมูลนั้น ควรจะใช้ หลาย ๆ วิธีประกอบกัน เช่น ติดตามสังเกตการทำงานสอบถาม สัมภาษณ์ รวมทั้งข้อเขียนด้วย

นอกจากนี้ โกวิท ประวาลพฤกษ์ (2533: 22-23) ได้กล่าวถึงการวัดผลประเมินผลทักษะ กระบวนการชั้นที่ 6 ซึ่งได้แก่ การปฏิบัติว่า ความสำเร็จของภาคปฏิบัติการฝึกลักษณะนิสัยจะขึ้นอยู่กับ ความชื่นชมความสำเร็จในตอนแรก ๆ เป็นอันมาก ศิลปะ นาฏศิลป์ ดนตรี พลศึกษา ถ้าขาดซึ่งความชื่นชม ความยินดี ความรู้สึกประสบผลสำเร็จ เหล่านี้แล้ว ทักษะเหล่านี้ก็จะไม่รุกหน้าไปสู่อาชีพได้เลย

จากที่กล่าวมา อาจสรุปถึงการวัดผลประเมินผลทักษะกระบวนการในวิชาศิลปะกับชีวิตได้ว่าควร เป็นการวัดในภาคปฏิบัติคือ ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติให้มากที่สุดพร้อมกับเป็นการตรวจสอบกระบวนการทำ งาน ไม่ใช่ดูที่ผลผลิตแต่เพียงอย่างเดียวและควรเลือกใช้ชีวิตวัดและเครื่องมือวัดให้สอดคล้องกับพฤติกรรมที่ บ่งชี้ในแต่ละกระบวนการที่กำหนดในแผนการสอน ทั้งนี้ควรครอบคลุมพฤติกรรมทั้งด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย ทักษะพิสัย และเน้นกระบวนการด้วย

6 สภาพและปัญหาการสอนวิชาศิลปะศึกษา

กระบวนการเรียนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิตในระบบโรงเรียนจะเจริญก้าวหน้าเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น หลักสูตร ผู้สอน ผู้เรียน กระบวนการเรียนการสอน งบประมาณการสนับสนุน จากฝ่ายบริหาร แต่ปัจจัยที่สำคัญและจะขาดไม่ได้คือ ครูผู้สอนและผู้บริหาร (วิรัช วงษ์ใหญ่, 2529: 42) เช่นเดียวกับที่ อีปสร มีสิงห์ (2534: 12) กล่าวว่า ครูนับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในองค์ประกอบ ของกระบวนการเรียนการสอน อันได้แก่ หลักสูตร ผู้สอน ผู้เรียน และที่เรียน เนื่องจากครูจะเป็นผู้พัฒนา องค์ประกอบตัวอื่น ๆ และยังเป็นผู้มีปฏิสัมพันธ์กับเด็กโดยตรงอีกด้วย ผู้เรียนจะเรียนรู้และพัฒนาตนเอง อย่างสูงสุดตามศักยภาพของเขาหรือไม่ ขึ้นอยู่กับครูผู้สอนมากกว่าขึ้นอยู่กับหลักสูตร โดยเฉพาะการจัดการ เรียนการสอนตามแนวของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ซึ่งครูมิใช่มีบทบาท หน้าที่เพียงแต่ผู้ทำการสอนเท่านั้น แต่ครูยังต้องเป็นผู้กำหนดเนื้อหาหลักสูตร วางแผนการสอน กำหนดแนว การสอน เขียนแผนการสอน รวมถึงการเลือกเทคนิควิธีสอน และเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมกับบทเรียนและ เนื้อหา ขึ้นใช้ให้เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้เรียนและสภาพในแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย

ในส่วนของรายวิชาศิลปะกับชีวิต ซึ่งถือเป็นวิชาที่มีลักษณะเฉพาะในการจัดการเรียนการสอนที่ ต้องอาศัยวิธีการสอนที่เน้นทักษะกระบวนการและการบูรณาการ ก็จำเป็นต้องอาศัยครูผู้สอนที่มีความเข้าใจ และสามารถเชื่อมโยงความรู้ในพื้นฐานของศาสตร์ทั้ง 3 อย่างแท้จริง รวมทั้งต้องมีทักษะการสอนที่ดีจึงจะ ทำให้การสอนบรรลุจุดมุ่งหมายได้ ซึ่งครูศิลปะส่วนใหญ่ก็มักมีความรู้ความชำนาญเฉพาะสาขาเท่านั้น (สังคม ทองมี, 2533: 136, 140)

ดังนั้น เมื่อครูผู้สอนขาดความพร้อมในคุณลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใด ก็ย่อมทำให้ประสบปัญหาการ สอนติดตามมาจนกลายเป็นปัญหาต่อเนื่อง หากที่จะทำการสอนให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรได้ จาก แนวปฏิบัติที่กล่าวมาจึงเป็นปัญหาสำคัญของครูผู้สอนที่จะปฏิบัติได้อย่างครบถ้วนตามกระบวนการหากไม่ได้รับการ เอาใจใส่ หรือชี้แนะจากฝ่ายบริหารหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ณรุที สุทธิจิตต์ (2535: 1-2) ได้กล่าวถึงสภาพและปัญหาในการจัดการเรียนการสอนวิชา ศิลปะกับชีวิต โดยให้เหตุผลในประการแรก กล่าวคือหลักสูตรไม่ได้กำหนดแนวปฏิบัติที่เด่นชัดหลักสูตรยังคง เสนอเนื้อหาที่แยกแยะระหว่างทัศนศิลป์และดนตรีเช่นเดิม คำอธิบายที่กล่าวในหลักสูตรมุ่งไปที่จุดประสงค์และ เนื้อหาเท่านั้น ไม่ได้กำหนดเกณฑ์ในการสอนวิชานี้ ประการที่สอง เนื้อหาที่สัมพันธ์กันนั้นไม่เด่นชัดว่าส่วน ใดจะนำมาบูรณาการกันได้บ้าง ผู้สอนจึงยึดแนวปฏิบัติเดิม คือต่างคนต่างสอนโดยแบ่งเวลาเป็นส่วน ๆ ประการที่สาม คือเรื่องเวลา ซึ่งวิชาศิลปะกับชีวิตเน้นการปฏิบัติค่อนข้างมาก จึงทำให้หากที่จะสอนสิ่ง ต่าง ๆ ในเวลาจำกัด ประการที่สี่ หนังสือประกอบการสอนมิได้ให้แนวคิดและแนวปฏิบัติ เพื่อแสดงให้เห็น ความสัมพันธ์ของศิลปศึกษา ประการที่ห้า คือเรื่องของการประเมินผล ได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับการประเมิน ตามจุดประสงค์ของรายวิชาซึ่งเป็นของใหม่รวมทั้งวิธีการประเมินผลตามเนื้อหาใหม่เช่นกัน

เนื่องจากวิชาศิลปะกับชีวิตเป็นวิชาใหม่ที่ปรับปรุงขึ้นจากหลักสูตรเดิม ผู้วิจัยจึงได้พิจารณาศึกษา ในส่วนที่วิชาศิลปะกับชีวิตได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากหลักสูตรเดิมเพื่อให้ครอบคลุมถึงสภาพและปัญหาที่เกิด ขึ้นจริง โดยศึกษาและปรับปรุงแนวคิดจากองค์ประกอบของแนวการสอนวิชาศิลปศึกษา ตามหลักสูตร มัธยมศึกษาตอนต้น ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 (กรมสามัญศึกษา, ม.ป.ป.: 18-19) พบสภาพและปัญหา การสอนวิชาศิลปะกับชีวิตในด้านต่าง ๆ 5 ด้านต่อไปนี้

1. ด้านการนำหลักสูตรไปใช้

สมาน บุญฉ่ำ (2524: 120) ได้ทำการศึกษาการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 ในเขตการศึกษา 1 พบว่า ปัญหาส่วนใหญ่ได้แก่ความไม่เพียงพอของเอกสารหลักสูตร รองลงมา คือ ความสอดคล้องของแผนการสอนและคู่มือครูแต่ละรายวิชา ความไม่เพียงพอของหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบ การจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็นเพื่อใช้ในแต่ละรายวิชา และการนิเทศครูในหมวดวิชาให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร

กรมวิชาการ (2528: 1-3) ได้ศึกษาการใช้หลักสูตรศิลปศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นพบว่า โครงสร้างในรายวิชาบังคับของหลักสูตรศิลปศึกษาไม่ต่อเนื่อง มีบังคับในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-2 แต่ไม่มีบังคับในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 นอกจากนี้ กรมวิชาการ (2526: 59-63) ยังได้พบว่า การใช้หลักสูตรศิลปศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 มีปัญหาอยู่ที่การขาดแคลนครูผู้สอนและการขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์ อาคารสถานที่ และยังพบว่า มีครูที่สอนศิลปศึกษาที่ไม่มีวุฒิทางศิลปศึกษา ทั้งที่เป็นข้าราชการประจำและอัตราจ้าง ซึ่งทำการสอนในโรงเรียนจำนวน 610 โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๖๕ ซึ่งครูในประเภทนี้ส่วนมากจะไม่ได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการสอนศิลปะเลย ปัญหาส่วนใหญ่ จึงอยู่ที่การขาดแคลนครู ความรู้ของครู การจัดการเรียนการสอนและระบบบริหาร อย่างไรก็ตามตัวหลักสูตรจะต้องมีการปรับปรุงให้เข้ากับข้อมูลที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมที่ปรากฏในปัจจุบัน (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2528: 10, 2529: 42)

จากการวิจัยของ สัจจุม ทงมี (2533: 136-139) พบว่า ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาหลักสูตรและนักวิชาการศิลปศึกษา มีความเห็นต่อโครงสร้างวิชาศิลปะกับชีวิตว่า ยังไม่เหมาะสม ควรแก้ไขโดยแยกวิชาทัศนศิลป์ ดนตรีและนาฏศิลป์ ออกจากกันและจัดการสอนเป็นรายวิชาเดี่ยว เพราะมีความแตกต่างกันในธรรมชาติของแต่ละศาสตร์ การฝึกทักษะ และการประเมินผล และควรขยายคาบเรียนให้ต่อเนื่องเป็นเวลา 2 คาบเรียน นอกจากนี้ ก็ยังไม่แน่ใจว่าโรงเรียนจะสามารถจัดการสอนแบบบูรณาการวิชาบังคับแกนศิลปะกับชีวิต ได้อย่างมีประสิทธิภาพในระดับเดียวกันทุกโรงเรียน สำหรับผู้ใช้หลักสูตรเห็นว่ายังขาดความพร้อมในเรื่องของเอกสารหลักสูตร สื่อการเรียนการสอน และการเตรียมความพร้อมในด้านวิชาการท้องถิ่นและแหล่งวิชาการท้องถิ่น และพบว่า การใช้หลักสูตรศิลปศึกษา (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ประสบความสำเร็จอยู่ในระดับปานกลางเท่านั้น สมควรที่มีการนำมาปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปใช้

ทั่วประเทศ ในปีการศึกษา 2534 โดยเฉพาะในรายวิชาศิลปะกับชีวิต ควรแยกเนื้อหาทัศนศิลป์ ดนตรีและนาฏศิลป์ออกจากกันและปรับคาบเวลาเรียนวิชาศิลปะกับชีวิต 1-6 จาก 1คาบให้เป็น 2 คาบ

2. ด้านวิธีการสอน

สภาพการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาโดยทั่วไปที่พบมากก็คือ ครูยังไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การสอนของตนเอง ยังคงยึดถือการสอนแบบเดิมหรือวิธีการเดิมที่เคยสอนมาก่อน ครูจึงยังคงมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการเรียน และมักจะทำให้ผู้เรียนปฏิบัติตามที่ตนกำหนดโดยที่ผู้เรียนไม่มีอิสระในการแสดงออกทางความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เท่าที่ควร ดังที่ น้อมศรี เคน และ วรสุดา บุญชูไวโรจน์ (2526: 67-68) กล่าวว่า ครูยังคงมีพฤติกรรมการสอนแบบเก่าที่ยึดตัวครูเป็นศูนย์กลางของการเรียน ใช้วิธีสอนที่ไม่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน เพราะขนาดเทคนิคการสอนเฉพาะวิชาและคณะครูวิชาการมิได้มีการนิเทศอย่างจริงจัง เช่นเดียวกับที่ เกตสเกล (Gaitskeel, 1958: 51) ได้ในทัศนะว่า แม้ครูจะมีความสามารถและความรู้ลึกในศิลปะเพียงใดก็จะประสบความล้มเหลวในการสอนศิลปะได้ ถ้าไม่รู้จักหลักและวิธีการสอน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะครูขาดความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรอย่างดีพอ ซึ่ง สมาน บุญฉันทน์ (2524: 132) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรย่อมมุ่งที่การเปลี่ยนพฤติกรรมการสอนของผู้สอน ถ้าผู้สอนไม่เปลี่ยนพฤติกรรมผู้เรียนก็ยังคงมีการเรียนรู้อยู่ในสภาพเดิม มิได้มีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปตามที่หลักสูตรต้องการ นอกจากนี้ วิรุฬ ตั้งเจริญ (2530: 14) ได้เสนอแนะว่า การสอนศิลปศึกษาระดับมัธยมควรเน้นเรื่องของทัศนคติเป็นประเด็นสำคัญ หลังจากนั้นจึงค่อยเน้นความรู้และการปฏิบัติ

สำหรับปัญหาการขาดแคลนบุคลากรก็ย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับต่อการเรียนการสอนเช่นกัน จากผลการวิจัยของกรมวิชาการ (2526: 57) พบว่า โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นส่วนใหญ่จะมีครูที่มีวุฒิทางทัศนศิลปศึกษาและดนตรีศึกษาเพียงคนเดียว สาเหตุนี้โรงเรียนจะไม่สามารถสอนรายวิชาต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลายตามความถนัดและความสนใจ

สมาน บุญฉันทน์ (2524: 138) พบว่า ครูยังคงใช้วิธีการสอนแบบบรรยายมากที่สุด อาจเป็นเพราะเนื้อหา มีมาก การบรรยายจึงทำให้อธิบายเนื้อหาสาระได้ครบถ้วนในเวลาสั้นกว่าการใช้วิธีอื่น และอีกประการหนึ่งคือครูไม่เข้าใจลักษณะการสอนแบบต่าง ๆ อย่างเพียงพอ จึงไม่สามารถนำวิธีสอนต่าง ๆ มาใช้ได้ ซึ่งกรมวิชาการ (2526: 57, 61-62) พบปัญหาการจัดการเรียนการสอนศิลปศึกษาประการหนึ่ง

คือ การกำหนดจุดประสงค์ของแต่ละรายวิชา อีกประการหนึ่ง คือ ผู้สอนขาดความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ตรงที่จะสอนในวิชาศิลปศึกษา และในรายวิชาบังคับทัศนศิลปศึกษาและดนตรีศึกษาก็มีปัญหาในการจัดการเรียนการสอนเป็นอย่างมาก ควรจะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขโดยเร่งด่วน ซึ่งปัญหาใหญ่อยู่ที่บุคลากรที่จะทำการสอนและการขาดอุปกรณ์การสอน และกรมวิชาการ (2528: 1-3) ยังพบอีกว่าผู้บริหารไม่ให้ความสำคัญแก่วิชาศิลปศึกษาเท่าที่ควร ไม่สนับสนุนและส่งเสริมครูศิลปศึกษาให้เข้าอบรมด้านวิชาการและวิธีการสอนแบบใหม่ ๆ ให้งบประมาณในหมวดศิลปศึกษาน้อย ทำให้ครูศิลปศึกษาขาดความกระตือรือร้นและขาดกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ นอกจากนี้ยังไม่เข้าใจจุดประสงค์ของวิชาศิลปศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่คิดว่าการเรียนศิลปะต้องอาศัยพรสวรรค์ จึงทำให้ไม่อยากเรียนและเกิดปัญหาการขาดความร่วมมือระหว่างผู้สอนและผู้เรียนขึ้น

จากการวิจัยของ ประเทศ สุทธิศักดิ์ (2533: 110-111) เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิต พบว่า ครูหัวหน้าหมวดศิลปศึกษามีความคิดเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยในจำนวนที่ใกล้เคียงกันในปัญหาที่ว่า แนวทางการเขียนคำอธิบายรายวิชาในลักษณะให้บูรณาการการจัดการเรียนการสอนศิลปะกับชีวิตไว้ด้วยกัน ซึ่งประเทศ สุทธิศักดิ์ ให้ความเห็นว่า ครูที่เห็นด้วยอาจเป็นเพราะครูสามารถพบแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาได้หลากหลายยิ่งขึ้นและไม่เห็นด้วยอาจจะเป็นเพราะครูศิลปะสำเร็จการศึกษาทางศิลปะสาขาเดียวจึงเกิดความไม่มั่นใจในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิตในลักษณะบูรณาการวิชาศิลปะทั้ง 3 สาขาเข้าด้วยกัน ซึ่งสอดคล้องกับ สังคม ทองมี (2533: 136-137) พบปัญหาว่า การจัดการสอนแบบบูรณาการในวิชาศิลปะกับชีวิตอาจทำได้โดยการสอนเป็นทีม แต่จะมีปัญหาด้านความพร้อมของครูผู้สอน ทั้งต้องอาศัยครูผู้สอนที่มีความเข้าใจในพื้นฐานของวิชาดังกล่าวอย่างแท้จริง และการสอนที่จะมุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิดความชื่นชม เห็นคุณค่า และเกิดค่านิยมที่ดี ผู้สอนต้องมีทักษะการสอนที่สามารถจะโน้มน้าวความรู้สึกของผู้เรียนได้ การสอนจึงต้องสร้างแรงจูงใจในการโน้มน้าวผู้เรียน ไม่ใช่บังคับเฉยๆ ระบุให้เกิดทักษะที่เท่าเทียมเหมือนกันหมด

3. ด้านสื่อการเรียนการสอน

จากการวิจัยของ สมาน บุญฉิ้น (2524: 120, 127, 134) พบว่า ครูผู้สอนศิลปศึกษามีปัญหาในเรื่องความพร้อมของหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบ และการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นเพื่อใช้ในการสอนของแต่ละวิชา พร้อมกับให้ทัศนะว่า ปัญหาด้านวัสดุอุปกรณ์สื่อการเรียนและสถานที่มีความสำคัญต่อ

การเปลี่ยนแปลงหลักสูตร การเรียนการสอนทุกหมวดวิชาจะต้องใช้สื่อ วัสดุอุปกรณ์และสถานที่ เพื่อให้เหมาะสมกับการจัดการเรียนการสอน นอกจากนี้หลักสูตรยังได้กำหนดให้รายวิชาศิลปศึกษาเป็นวิชาบังคับ แต่ครูผู้สอนต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับสื่อและอุปกรณ์ ที่จะส่งเสริมการเรียนการสอนในหมวดวิชา ด้วยเหตุนี้ การใช้หลักสูตรให้ได้ผลตามจุดมุ่งหมาย โรงเรียนจึงจำเป็นต้องจัดหาวัสดุอุปกรณ์ให้เพียงพอแก่ความต้องการ เพื่อใช้ในการสอนและฝึกฝนทักษะ เกี่ยวกับปัญหาสถานที่พบว่า ทางโรงเรียนส่วนใหญ่ไม่มีสถานที่เรียนศิลปศึกษา จำเป็นต้องสอนในห้องเรียนทำให้มีปัญหามาก ซึ่ง วิชัย วงษ์ใหญ่ (2528: 9, 11) กล่าวว่า ถ้าจะให้การเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษามุ่งจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ห้องปฏิบัติการทางศิลปศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง ถ้าการเรียนศิลปศึกษายังใช้ปนกับห้องเรียนจะทำให้การเรียนการสอนบรรลุความคาดหวังได้ยาก

กรมวิชาการ (2526: 56) พบว่า ผู้ใช้หลักสูตรมีความเห็นด้วยว่า ความมุ่งเน้นการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ทางการเรียนการสอนให้มากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่ต้องการให้ผู้สอนรู้จักใช้สื่อวัสดุอุปกรณ์การสอนที่สามารถหาได้ในท้องถิ่นและรู้จักใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการเรียนการสอน ซึ่งวิรุณ ตั้งเจริญ (2526: 125) ได้กล่าวว่า การใช้สื่อการสอนให้ได้ผล ครูจะต้องรู้จักผลิตหรือเลือกใช้สื่อการสอนที่ดี ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเรียนวิชาศิลปศึกษาอย่างมีความเข้าใจ สนุกสนาน เกิดความชื่นชมและเห็นคุณค่าของศิลปะ และจากการศึกษาของ บรรจง บุญการี (2532: 43) พบปัญหาว่าครูส่วนมากจะมีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณในการจัดซื้อ การขาดความรู้ความเข้าใจในการผลิตสื่อการสอน มีชั่วโมงทำการสอนมากเกินไปจนไม่มีเวลาในการผลิตสื่อ

จากการวิจัยของ ประเทศ สุขสถิตย์ (2533: 107, 111-112) พบว่า ครูผู้สอนศิลปศึกษาเห็นด้วยอย่างยิ่งกับหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ที่ได้กำหนดนโยบายในการจัดทำสื่อการเรียนการสอนได้อย่างเสรีและใช้สื่อที่หลากหลายมากขึ้น และพบว่าวิชาศิลปะกับชีวิต ที่ได้รวมการรับรู้ทางศิลปะ 3 ด้านคือ ทักษะศิลป์ ดนตรีและนาฏศิลป์ ซึ่งสื่อการเรียนการสอนที่หลากหลายจะช่วยพัฒนาการรับรู้ได้ตามประสาทสัมผัส ซึ่งเป็นประสบการณ์ตรงได้มากขึ้นและสังคม ทองมี (2533: 135) พบว่า ครูควรต้องอาศัยสื่อการสอนเพื่อช่วยแก้ปัญหาในคาบเวลาเรียนที่มีอยู่อย่างจำกัดและพบว่ายังขาดความพร้อมของเอกสารหลักสูตร สื่อการเรียนการสอน และการเตรียมความพร้อมในด้านวิชาการท้องถิ่น และแหล่งวิชาการท้องถิ่น

4. ด้านการวัดผลและประเมินผล

ชูศักดิ์ เพรศคอกท์ (2526: 1-2) กล่าวถึงการวัดผลทางศิลปะของเด็กสรุปได้ว่า ปัญหาสำคัญประการหนึ่งในการประเมินผลการทำงานศิลปะของเด็กที่ครูศิลปะประสบอยู่ ก็คือการทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการแสดงออกทางศิลปะของเด็ก ว่ามีความหมายหรือควรแก่การตีความว่าสามารถทดแทนหรือชี้แนะอะไรให้เราเห็นบ้าง ถ้าครูผู้สอนยังมีคตินว่าสิ่งที่เด็กแสดงออกมาน่าจะตีความอย่างไรแล้วก็ไม่ควรที่จะให้เกรดหรือคะแนนในลักษณะตามอำเภอใจผู้สอน แต่ควรหันมาศึกษาพิจารณาและทำความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับการแสดงออกของเด็กจากทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อนำมาปรับเป็นแนวทางในการดำเนินการวัดและประเมินผลการเรียนศิลปะต่อไป ซึ่ง สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (2510: 48, 53) กล่าวถึงการประเมินผลงานศิลปะว่า นอกจากจะดูที่ชิ้นงานแล้วจะต้องดูที่ process ด้วย เช่น process ของการคิด process ของการวางแผน พร้อมกับให้การแก้ไขปรับปรุง และยังให้ทัศนะว่า วิชาศิลปะควรเน้นการประเมินผลเรื่อง จิตพิสัยมากกว่าทางด้านทักษะพิสัยและพหุพิสัย

จากการวิจัยของ สุมาลี จันทร์ชลอ (2522: 64-66) ในเรื่องการติดตามผลการปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการประเมินผลการเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่าครูมีปัญหาคrucialในการประเมินผลตามระเบียบในเรื่อง มาตรฐานความรู้เกี่ยวกับการประเมินผลก่อนเรียนทำให้ครูไม่ทราบพื้นฐานความรู้เดิมของผู้เรียน และจากการวิจัยของ วุฒิ วัฒนสิน (2530: 137-138) พบว่า ครูศิลปะศึกษาควรมีความรู้เกี่ยวกับระเบียบว่าด้วยการวัดและประเมินผล และพบว่า การเรียนการสอนที่จะได้ผลที่แท้จริง มิใช่เพื่อตัดสินให้ได้ตกเท่านั้น แต่ต้องประเมินเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนด้วย ครูผู้สอนต้องเอาใจใส่สังเกตพฤติกรรมด้านสติปัญญา เจตคติ ทักษะ และสิ่งเกิดขึ้นตอนการปฏิบัติงานอย่างใกล้ชิด เช่นเดียวกับที่ โคบิสซ์ (Kobisz, 1976: 13) ได้กล่าวว่า เกณฑ์ในการวัดและประเมินผลวิชาทัศนศิลป์ศึกษาจะต้องประกอบด้วย การสังเกต และการสอบถาม เพื่อครูจะได้ทราบถึงความตั้งใจ ขอบเขต ความลึกซึ้ง และทิศทางในการสร้างผลงานศิลปะนั้นด้วย

จากรายงานของกรมวิชาการ (2528: 1-3), สังคม ทองมี (2533: 138) และข้อเขียนของ ประไพพรรณ โกศิสสุนทร (2528: 16-18) มีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า ครูศิลปะศึกษาส่วนมากยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการวัดและประเมินผลอย่างแท้จริง เกิดความไม่มั่นใจและไม่สามารถใช้การวัดผลให้เป็นส่วนหนึ่งของการบวนการเรียนการสอนได้เท่าที่ควร และมีการวัดและประเมินผลโดย

ไม่คำนึงถึงพัฒนาการของผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ มีนา คงสุริชนะนาวัน (2539: 97) ที่พบว่า ครูบางคนไม่ยึดถือการวัดผลเป็นระยะเพื่อพัฒนาการมากกว่าการวัดผลทางด้านทฤษฎี และยึดผลสำเร็จของงานมากกว่ากระบวนการทำงาน

ผลการวิจัยของ สมาน บุญฉั่น (2524: 123) พบว่า วิธีการประเมินผลที่ครูศิลปศึกษาใช้เป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ วิธีสอบภาคปฏิบัติ การสังเกต และการตรวจผลงาน ซึ่งสอดคล้องกับ ประเทศ สุทธิศักดิ์ (2535: 108) พบว่า ครูผู้สอนเห็นด้วยอย่างมากว่าการวัดและประเมินผลวิชาศิลปศึกษาควรเป็นการวัดภาคปฏิบัติ และควรดูกระบวนการทำงานมากกว่าผลงาน สำหรับวิชาบังคับแก่นศิลปะกับชีวิตควรเน้นทางด้านจิตนิสัยมากกว่าด้านอื่น ๆ และ สังคม ทองมี (2533: 137) พบว่า การประเมินผลวิชาศิลปศึกษา เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายทำได้ยาก ด้วยเวลาเรียนที่จำกัด ครูผู้สอนอาจจะไม่สามารถจัดการเรียนการสอนได้ตามเนื้อหาทั้งหมด จึงส่งผลกระทบต่อ การวัดและประเมินผล สำหรับในการประเมินผลวิชาศิลปะกับชีวิต นั้นน่าจะเป็นปัญหาเพราะ ความแตกต่างในธรรมชาติของแต่ละวิชาประการหนึ่ง และความแตกต่างของครูผู้สอนในวิชาทั้งสามที่มุ่งเน้นการวัดและประเมินผลที่แตกต่างกันออกไป

5. ด้านการสนับสนุนจากฝ่ายบริหาร

สังคม ทองมี (2530: 23, 25) และจำเริญ เสกชี่ระ (2535: 2) กล่าวว่า ปัญหาในการเรียนการสอนศิลปะประการหนึ่งคือ การขาดการสนับสนุนจากผู้บริหารหรือจากนโยบายผู้บริหารไม่ให้การสนับสนุน ครูผู้สอนจะต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีทางศิลปะ ให้เกิดขึ้นกับผู้บริหารและครูอื่น ๆ ภายในโรงเรียน และ สังคม ทองมี (2533: 142) ได้ให้ข้อเสนอแนะว่าผู้บริหารควรเปิดโอกาสให้ครูทุกคน ได้หมุนเวียนกันเข้ารับการอบรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตรและการเพิ่มประสิทธิภาพการสอน ให้ ความยุติธรรม และสนับสนุนความก้าวหน้าอย่างทั่วถึง นอกจากนี้ผู้บริหารควรสนับสนุนให้มีห้องปฏิบัติการทางศิลปศึกษาอย่างเพียงพอเพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสวงหาความรู้เพิ่มเติม และควรจัดงบประมาณในส่วนของหนังสือค้นคว้า และวัสดุอุปกรณ์เพื่อฝึกปฏิบัติได้อย่างเพียงพอเช่นเดียวกับที่ สุมิตร คุณานุการ (2518: 130) กล่าวว่า การนำหลักสูตรไปใช้ในโรงเรียนผู้บริหารต้องคำนึงถึงการจัดปัจจัยและสภาพต่าง ๆ ภายในโรงเรียนอันได้แก่ ขนาดของห้องเรียน จำนวนนักเรียน ห้องสมุด สื่อการเรียน การจัดการเรียน การจัดการครูเข้าสอน แผนการเรียน หนังสือเรียน ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีส่วนที่จะส่งเสริมหรือสกัดกั้นการปฏิบัติงานของครูเพื่อที่จะบรรลุความมุ่งหมายของหลักสูตรได้เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ วิชัย วงษ์ใหญ่

(2528: 8, 10-11) กล่าวว่า การสนับสนุนการเรียนการสอนศิลปศึกษาอย่างจริงจังและจริงจังจากฝ่ายบริหารเป็นหัวใจสำคัญนำไปสู่สภาพการเรียนการสอนที่พึงปรารถนา มีห้องปฏิบัติการทางศิลปะวัสดุอุปกรณ์ การสอนและฝึก คู่มือการสอน แผนการสอน ตลอดจนสื่อการเรียนต่าง ๆ โดยเฉพาะหนังสือเรียน ช่วยให้ผู้เรียนมีทัศนคติอันกว้างและพบว่าครูศิลปศึกษาส่วนมากต้องการให้ผู้บริหาร เข้าใจ เห็นใจ และสนับสนุน การจัดการเรียนการสอน และห้องปฏิบัติการทางศิลปะโดยเฉพาะ นอกจากการให้การสนับสนุนด้านงบประมาณวัสดุแล้ว การช่วยเหลือสนับสนุนให้กำลังใจ การให้ความรู้ลึกที่ต่อการปฏิบัติงานของครูศิลปศึกษา ให้รู้จักการปฏิบัติงานอย่างมีระบบมีแผนงาน มีโครงการจัดทำงบประมาณที่ชัดเจน สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวบ่งชี้ ให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

7. งานวิจัยในประเทศ

สังคม ทองมี (2533: บทคัดย่อ, 136-139) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ทัศนคติของผู้เชี่ยวชาญ ด้านการพัฒนาหลักสูตร นักวิชาการด้านศิลปศึกษาและผู้ใช้หลักสูตรที่มีต่อวิชาศิลปศึกษา ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)" มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาทัศนคติของผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตร และนักวิชาการด้านศิลปศึกษา ที่มีต่อหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น วิชาศิลปศึกษา (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และเพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียน และครูศิลปศึกษา ในด้านการเตรียมความพร้อมสำหรับการใช้หลักสูตร หลักการ จุดหมาย และโครงสร้างของหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับหลักสูตรและการใช้หลักสูตร เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตร และนักวิชาการด้านศิลปศึกษา จำนวน 10 คน และใช้แบบสอบถามผู้บริหาร จำนวน 151 คน และครูศิลปศึกษา ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตรจำนวน 302 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบค่าที (t-test)

ผลการวิจัยพบว่า ในทัศนคติของผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรและนักวิชาการด้านศิลปศึกษา มีทัศนคติตรงกันดังนี้

1. หลักการและจุดมุ่งหมายของหลักสูตร มีความชัดเจน สามารถมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพของคนที่สนองความต้องการของท้องถิ่นและประเทศชาติได้ และมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ

2. โครงสร้างหลักสูตรยังไม่เหมาะสม ควรแยกวิชาศิลปศึกษา คนตรี และนาฏศิลป์ และจัดการสอนเป็นรายวิชาเดี่ยว และเพิ่มเวลาเรียนวิชาบังคับแทนเป็น 2 คาบ/สัปดาห์/ภาค ดังนั้นการที่จะบูรณาการ 3 วิชาไว้ด้วยกันครูผู้สอนต้องมีความเข้าใจในพื้นฐานวิชาอย่างแท้จริง และการสอนต้องมุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิดค่านิยมที่ดี

3. ในรายวิชาศิลปะ การฝึกทักษะต่าง ๆ ควรเน้นในวิชาเลือกเสรี โรงเรียนควรเปิดให้พร้อมเพรียงกัน และยังมีความเห็นว่าในรายวิชาเลือก โรงเรียนที่มีความพร้อมด้านครูผู้สอนเท่านั้น จึงจะจัดการเรียนการสอนสนองความต้องการของผู้เรียนได้

4. การจัดการเรียนการสอนควรเน้นความรู้พื้นฐาน และความชื่นชม รู้คุณค่าในศิลปวัฒนธรรม การสอนจึงต้องสร้างแรงจูงใจ โน้มน้าวจิตใจ

5. การวัดและประเมินผล ครูยังขาดความรู้ความเข้าใจในด้านการวัด และประเมินผล และเนื้อหาวิชามาก ไม่อาจประเมินผลได้บรรลุจุดหมาย

การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหาร และครูศิลปศึกษา พบว่า

1. ด้านตัวหลักสูตร ผู้บริหาร และครูศิลปศึกษา มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 โดยเฉพาะในด้านจุดหมาย หลักการ และโครงสร้างของหลักสูตร
2. ด้านสภาพการใช้หลักสูตร ผู้บริหาร และครูศิลปศึกษาเห็นด้วยตรงกัน
3. ด้านปัญหาการใช้หลักสูตร ผู้บริหาร และครูศิลปศึกษาไม่แน่ใจตรงกัน
4. การเตรียมความพร้อมในการใช้หลักสูตร ผู้บริหารและครูส่วนใหญ่เห็นว่ามีความพร้อมในระดับปานกลาง
5. สาเหตุที่ครูศิลปะไม่ยอมรับหลักสูตร ผู้บริหารเห็นว่าเนื่องจากครูไม่เข้าใจทักษะกระบวนการในการนำหลักสูตรไปใช้ ส่วนครูศิลปศึกษาเห็นว่าเนื่องจากครูได้รับคำสั่งแจงเกี่ยวกับหลักสูตรไม่ชัดเจน

ประเทศ สุธงษิตย์ (2535: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ทัศนคติของหัวหน้าหมวดวิชาศิลปศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร ต่อหลักสูตรศิลปศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นของหัวหน้าหมวดวิชาศิลปศึกษา ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตรต่อหลักสูตรศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในด้านตัวหลักสูตร ในเรื่องจุดประสงค์ของ

หลักสูตร โครงสร้างของหลักสูตร คำอธิบายรายวิชา และจุดประสงค์ของรายวิชาบังคับแกน (ศิลปะกับชีวิต) ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านการวัดผลและประเมินผล ตามแนวของหลักสูตร ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 กลุ่มตัวอย่างประชากรได้แก่ หัวหน้าหมวดวิชาศิลปศึกษา ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตรทั่วประเทศ จำนวน 17 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามความคิดเห็นของหัวหน้าหมวด วิชาศิลปศึกษาต่อหลักสูตรศิลปศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ผลการวิจัย พบว่า

1. หัวหน้าหมวดวิชาศิลปศึกษา ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตรมีความคิดเห็นต่อหลักสูตรศิลปศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ในด้านตัวหลักสูตร ได้แก่ จุดประสงค์ของหลักสูตร โครงสร้างของหลักสูตร คำอธิบายรายวิชา และจุดประสงค์รายวิชาบังคับแกนศิลปะกับชีวิต ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน ด้านการวัดผลและประเมินผล มีเกณฑ์เฉลี่ยอยู่ในระดับเห็นด้วยมากและเห็นด้วยอย่างยิ่ง และมีผลการวิจัยที่แตกต่างออกไป ได้แก่ ด้านการจัดการเรียนการสอน ซึ่งพบว่า ครูหัวหน้าหมวดมีความคิดเห็นที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ในจำนวนที่ใกล้เคียงกันในปัญหาที่เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการบูรณาการวิชาทัศนศิลป์ ดนตรีและนาฏศิลป์ เข้าด้วยกัน

2. หัวหน้าหมวดวิชาศิลปศึกษา ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตรที่มี เพศ อายุ วุฒิการศึกษา สาขาวิชาที่สำเร็จ และประสบการณ์ในการสอนที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อหลักสูตรวิชาศิลปศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ในทุกด้านไม่แตกต่างกัน

สำหรับผลการวิจัยโดยเฉลี่ยที่อยู่ในระดับเห็นด้วยและเห็นด้วยอย่างยิ่งในทุก ๆ ด้านนั้น ผู้วิจัยให้ความเห็นว่าอาจเป็นเพราะผู้ตอบแบบสอบถามในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตรเป็นกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับการชี้แจงเกี่ยวกับหลักสูตรศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) อย่างต่อเนื่องนับแต่เริ่มใช้หลักสูตร ดังนั้นจึงเกิดทัศนคติที่ดีต่อหลักสูตร ดังกล่าว

กรมวิชาการ (2537: บทคัดย่อ), 7) ได้รายงานการวิจัยเรื่องการสังเคราะห์ผลการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษา (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) เป็นการสังเคราะห์ความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอน จำนวน 145 คน จากทุกจังหวัดที่เข้าร่วมการประชุมสัมมนา เรื่อง ผลการประเมินการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ด้วยการทำผลการอภิปรายกลุ่มรวม 16 กลุ่ม มาวิเคราะห์และนำมาสังเคราะห์ให้เห็นภาพการใช้หลักสูตร ได้ผลการวิเคราะห์ที่เกี่ยวเนื่องกับการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิตดังนี้

ในการจัดการเรียนการสอนตามโครงสร้างของหลักสูตร ผู้เข้าประชุมร้อยละ 100 มีความเห็น ว่ามีความสำเร็จพอควร และผู้เข้าประชุมส่วนมาก ร้อยละ 63 เห็นว่ารายวิชาที่มีปัญหา คือ วิชาศิลปะ กับชีวิต เพราะหลักสูตรให้เรียน 3 เนื้อหาสาระ คือ ศิลปศึกษา ดนตรี นาฏศิลป์ ในรายวิชาเดียวกัน ใน รหัสวิชา ศ 101 - ศ 306 ทำให้มีปัญหายุ่งยากมากในการจัดผู้เข้าสอน การวัดผลและการประเมินเนื้อหา นอกจากนี้การกำหนดวัตถุประสงค์ไม่สอดคล้องกับสิ่งที่พึงประสงค์ เพราะมีการเน้นให้เกิดทักษะเล่นได้ทำ ได้ ทั้ง ๆ ที่เป็นรายวิชาที่ต้องการเพียงให้เกิดความซาบซึ้ง แนวทางที่ควรแก้ไข คือ แยกเนื้อหาออกจาก กัน ปรับลดเนื้อหาหรือเพิ่มคาบเวลา แยกให้สละจากกันเป็น 6 รายวิชา วิธีแรก คือ แยกเป็น 6 รายวิชา ได้แก่ ศ 101 - ศิลปะ ศ 102 - นาฏศิลป์ ศ 203 - ดนตรี ศ 204 - ศิลปะ ศ 305 - นาฏศิลป์ ศ 306 - ดนตรี วิธีที่สองแยกเป็น 6 รายวิชา ได้แก่ ศ 101 - 102 ศิลปะ ศ 203 - 204 นาฏศิลป์ ศ 305 - 306 ดนตรีศึกษา

กรมวิชาการ (2537ก: 76-88) ได้จัดประชุมสัมมนา เรื่องการประเมินการใช้หลักสูตร มัธยมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 ตามโครงการประเมินการสัมฤทธิ์ผลของหลักสูตรมัธยมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 สรุปผลการประชุมสัมมนาในส่วนของวิชาศิลปะกับชีวิตดังนี้ คือ วิชาบังคับแกน ศ 101 - ศ 306 มีปัญหาที่เวลาเรียนน้อย แต่มีสาระที่จะให้นักเรียนศึกษามาก ทำให้มีปัญหาในการจัดการเรียนการสอน การวัดผลและการประเมินเนื้อหา เนื่องจากนำวิชาทัศนศิลป์ ดนตรี นาฏศิลป์ มา รวมไว้ในรายวิชาเดียวกัน นอกจากนี้ยังพบปัญหาอื่น ๆ อีกเช่น การขาดบุคลากร บุคลากรส่วนใหญ่มีความสามารถเฉพาะเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น รวมถึงปัญหาระหว่างตัวบุคคล ซึ่งวิชาศิลปะกับชีวิตต้องใช้ครูสอนหลายคน และแต่ละชั้นเรียนมีนักเรียนจำนวนมาก และพบว่าในโรงเรียนต่าง ๆ มีสภาพการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปะกับชีวิตแตกต่างกันออกไป คือ บางโรงเรียนจะสอนดนตรี ศิลปะ นาฏศิลป์ไปพร้อม ๆ กัน โดยแบ่งนักเรียนเป็นกลุ่มย่อยแล้วแยกไปเรียนแต่ละแขนง บางโรงเรียนสอนให้จบทีละแขนง เมื่อจบแขนงหนึ่งแล้วก็ไปเรียนในแขนงต่อไปหมุนเวียนกันไปใน 1 ภาคเรียน บางโรงเรียนเรียนเพียงแขนงเดียวใน 1 ภาคเรียนอีก 1 ภาคเรียนก็เปลี่ยนไปเรียนแขนงอื่น

กรมวิชาการ (2531: 107-117) ได้จัดให้มีการสัมมนาระดับชาติเรื่อง หลักสูตรมัธยมศึกษา ขึ้น โดยเชิญผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้แก่ ครูผู้สอน ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา ศึกษา-นิเทศก์ ผู้บริหารการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงนักพัฒนาหลักสูตร จำนวน 228 คน โดยการอภิปรายและแบ่งกลุ่มสัมมนา ในส่วนวิชาศิลปะศึกษาได้ข้อสรุปว่า ศิลปศึกษาควรมีการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร โดยทบทวน

จุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาศิลปศึกษาทุกระดับให้มีความสอดคล้องกัน มุ่งสร้างผู้เรียนให้เป็นผู้วิภาคศิลปะที่ดี ไม่ใช่ผู้ผลิตศิลปินการสอนศิลปะต้องสอนหรือเน้นให้เด็กเกิดความคิดสร้างสรรค์ ด้านโครงสร้างของหลักสูตรควรบังคับให้วิชาศิลปศึกษาเป็นวิชาบังคับสำหรับชั้น ม. 3 ด้วย ส่วนหนังสือเรียนนั้นพบว่าหนังสือเรียนวิชาศิลปศึกษาของกรมวิชาการบางเล่มมีเนื้อหาผิดพลาด ปัญหาการใช้หลักสูตรที่พบ คือ โรงเรียนส่วนใหญ่จัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นแต่ภาคทฤษฎีและนักเรียนมีโอกาสเลือกเรียนตามความถนัดของตัวเองน้อยมาก ในด้านการจัดการเรียนการสอนมุ่งเน้นเฉพาะการผลิตมากกว่าการจัดการ ในด้านเนื้อหา ยังมีความซ้ำซ้อนกันมาก ระหว่างวิชาการงานกับวิชาอาชีพ

วิบูลย์ จันทร์แถม (2531: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา เรื่อง "สภาพการจัดการเรียนการสอนของครูศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนของครูศิลปศึกษาที่มีความแตกต่างกันในด้าน เพศ วิชา วุฒิ และขนาดของโรงเรียน โดยใช้แบบสอบถามครูศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสังกัดจังหวัด ลพบุรี สระบุรี สิงห์บุรี จำนวน 72 คน ผลการวิจัยได้พบว่า

1. ด้านหลักสูตร เวลาเรียนศิลปศึกษาที่กำหนดวันน้อยเกินไป ไม่เพียงพอในการเรียนการสอน มีผลทำให้นักเรียนปฏิบัติงานในเวลาเรียนไม่สำเร็จ กิจกรรมการเรียนขาดความต่อเนื่อง นักเรียนขาดทักษะในการปฏิบัติ และมีผลทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในการเรียน
2. เนื้อหาวิชา ในบางเรื่องยังไม่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เนื้อหาวิชาบางส่วนมีความซ้ำซ้อนกัน วัสดุอุปกรณ์ในการปฏิบัติงานหาซื้อได้ยาก วิชาศิลปศึกษาที่เป็นวิชาบังคับเรียนเฉพาะชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และปีที่ 2 เท่านั้น ส่วนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ไม่มีวิชาบังคับทำให้นักเรียนขาดความต่อเนื่อง เมื่อไปเลือกเรียนวิชาศิลปศึกษาในระดับสูงต่อไปมักจะล้มความรู้พื้นฐานเดิม ดังนั้นจึงควรจัดให้เป็นวิชาบังคับในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ด้วย
3. ครูศิลปศึกษา มีความต้องการที่จะเข้ารับการสัมมนาทางด้านศิลปะเพิ่มเติมและวิธีการสอนศิลปศึกษาที่ครูศิลปะใช้น้อยที่สุด คือ การศึกษานอกสถานที่
4. สื่อการสอนที่ใช้น้อยที่สุด คือ เครื่องวีดิทัศน์ (Vidio-Tape) โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นส่วนใหญ่ไม่มีห้องปฏิบัติงานศิลปศึกษาโดยเฉพาะ
5. หนังสือแบบเรียนที่ใช้ประกอบการสอนยังไม่เพียงพอ และหนังสือแต่ละเล่มผู้เขียนมักจะอธิบายความหมายหรือข้อความแตกต่างกันออกไป ทำให้เกิดความสับสน โดยเฉพาะผู้สอนบางคนที่ไม่ได้สำเร็จการศึกษาทางด้านศิลปศึกษาโดยตรง จะประสบปัญหาทางการสอนมาก

พจนมาลย์ เพิ่งปาน (2534: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์การจัดวิชาเลือกเสรี ตามหลักสูตรมัธยมศึกษา (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 1" มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สภาพการจัดและปัญหาในการจัดวิชาเลือกเสรีตามหลักสูตรมัธยมศึกษา (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 1 กลุ่มตัวอย่างประชากร ได้แก่ ผู้บริหาร จำนวน 124 คน หัวหน้าฝ่ายแนะแนว จำนวน 62 คน ครูผู้สอนวิชาเลือกเสรี 5 กลุ่มวิชา จำนวน 310 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามเป็นแบบสำรวจรายการ และแบบปลายเปิด โดยแยกเป็น 3 ฉบับตามกลุ่มตัวอย่างประชากร

ผลการวิจัยพบว่า ในการเตรียมการ โรงเรียนกำหนดนโยบายโดยคำนึงถึงความพร้อมของโรงเรียนในด้านบุคลากร มีการวางแผนโดยสำรวจความถนัด ความสามารถของบุคลากรภายในโรงเรียน จัดกลุ่มการเรียน โดยให้นักเรียนเลือกเรียนตามรายวิชาที่โรงเรียนเปิด จัดเตรียมบุคลากรโดยจัดประชุมเพิ่มให้ความรู้แก่ครู มีการจัดหาหลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตร วัสดุ อุปกรณ์ เพื่อการผลิตสื่อการสอน ส่งเสริมให้ครูใช้ห้องปฏิบัติการ และโรงฝึกงานของโรงเรียน แต่งตั้งครูแนะแนวเป็นผู้รับผิดชอบในการเตรียมบริการแนะแนว จัดหาคู่มือวัสดุ อุปกรณ์งบประมาณ เพื่อการวัดผล ประเมินผล ปัญหาด้านการเตรียมการ ได้แก่ ขาดข้อมูลเกี่ยวกับนักเรียนและท้องถิ่น ครูผู้สอนมีจำนวนไม่เพียงพอขาดงบประมาณในการจ้างบุคลากรภายนอก ครูมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตรไม่เพียงพอ วัสดุ อุปกรณ์ อาคารสถานที่มีไม่เพียงพอในการดำเนินการ โรงเรียนส่งเสริมให้ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเน้นทักษะกระบวนการครูใช้วิธีสอนแบบบรรยายเป็นส่วนใหญ่ มีการใช้อาคาร ห้องปฏิบัติการ โรงฝึกงานของโรงเรียน มีการวัดผลระหว่างเรียน หลังเรียน จัดบริการแนะแนว มีการใช้แบบสอบถามทำระเบียนสะสม มีการสังเกตพฤติกรรมนักเรียน นิเทศและติดตามผลด้วยการจัดประชุมครู ปัญหาที่พบคือ ครูมีงานมาก ครูมีความรู้ไม่เพียงพอ อาคารสถานที่มีไม่เพียงพอ เอกสารประกอบหลักสูตร และการสอนมีไม่เพียงพอ ครูไม่สามารถทำการสอนได้ตรงตามแผนการสอนและขาดงบประมาณในการจัดทำและจัดซื้อสื่อการเรียนการสอน การติดตามประเมินผลในด้านการเตรียมการและดำเนินการ จะใช้วิธีสอบถามและส่วนใหญ่ไม่มีปัญหา

สมาน บุญล้น (2524: บทคัดย่อ, 131) ได้ทำการศึกษาเรื่อง "การใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น นุทศศักราช 2521 ในเขตการศึกษา 1" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนการสอนและกิจกรรมที่ได้ปฏิบัติในการนำหลักสูตรไปใช้ และเพื่อศึกษาปัญหาในการใช้หลักสูตร กลุ่มตัวอย่างประชากร

ได้แก่ บุคคล 3 ฝ่าย คือ ผู้บริหารจำนวน 105 คน หัวหน้าหมวดและครูประจำหมวดวิชาต่าง ๆ จำนวน 450 คน และเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ จำนวน 75 คน รวมกลุ่มตัวอย่างประชากร 630 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ผลการวิจัยพบว่า

กิจกรรมที่ผู้บริหารโรงเรียนส่วนมากได้ปฏิบัติคือ ส่งเสริมการใช้หลักสูตรโดยส่งเสริมให้ครูได้เข้ารับการอบรมเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรเป็นส่วนมาก รองลงมา คือ จัดสรรงบประมาณประจำปีให้แก่หมวดวิชาต่าง ๆ และจัดครูผู้สอนให้ตรงตามความสามารถและวิชาเอก

ปัญหาสำคัญที่ผู้บริหารโรงเรียนพบคือ การจัดหลักสูตรหมวดวิชาการทำงานและอาชีพเพื่อสนองความต้องการของนักเรียน การจัดตารางสอน และแผนการเรียนให้สอดคล้องกับหลักสูตร และการขาดความร่วมมือจากครูในการจัดการเรียนการสอนเพื่อปฏิบัติตามหลักสูตร

หัวหน้าหมวดและครูผู้สอนวิชาต่าง ๆ มีความเห็นเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนการสอนสอดคล้องกันว่า เอกสารหลักสูตร เอกสารประกอบและวัสดุอุปกรณ์มีแต่ไม่เพียงพอ ขาดสถานที่เป็นห้องพิเศษเฉพาะหมวดวิชา หมวดวิชาต่าง ๆ ยังคงใช้ห้องเรียนเป็นส่วนมาก ยกเว้นหมวดวิชาวิทยาศาสตร์ที่มีห้องปฏิบัติการโดยเฉพาะเป็นส่วนมาก และหมวดวิชาพลานามัยที่ใช้สนามเป็นส่วนมาก วิชาสอนส่วนมากยังคงใช้วิธีบรรยาย รองลงมาคือสาธิต ทดลองฝึกทักษะ แก้ปัญหา และปฏิบัติจริง แต่ก็มีเป็นส่วนน้อย วิชาวัดผลส่วนมากใช้วิธีตรวจผลงานสังเกต สอบข้อเขียนแบบปรนัยและอัตนัย ส่วนวิธีการออกข้อสอบและให้ระดับคะแนนครูผู้สอนเป็นผู้ออก และให้ระดับคะแนนเองเป็นส่วนมาก

ปัญหาที่สำคัญของหัวหน้าหมวดและครูผู้สอนวิชาต่าง ๆ ในการใช้หลักสูตรได้แก่ ขาดความร่วมมือของครูในหมวดวิชาเพื่อปฏิบัติตามหลักสูตร งบประมาณที่ได้รับในการดำเนินงานตามหมวดวิชาไม่เพียงพอ เอกสารหลักสูตรและเอกสารประกอบการเรียนการสอนไม่เพียงพอ หนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบไม่เพียงพอ การเปิดสอนรายวิชาต่าง ๆ ตามแผนการเรียนไม่อาจกระทำได้อย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะขาดบุคลากร วัสดุอุปกรณ์ และสถานที่ สำหรับหมวดวิชาศิลปศึกษา ปัญหาส่วนใหญ่ได้แก่ ความไม่เพียงพอของเอกสารหลักสูตร และเอกสารประกอบ รองลงมา คือ ความสอดคล้องของแผนการสอนและคู่มือครูแต่ละรายวิชา ความไม่เพียงพอของหนังสือเรียน หนังสืออ่านประกอบ และการจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็นเพื่อใช้ในแต่ละรายวิชา และการนิเทศครูในหมวดวิชา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร

ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ (2526: บทคัดย่อ, 53-57) ได้ทำการวิจัยถึงสภาพการใช้หลักสูตรวิชาศิลปศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักสูตรวิชาศิลปศึกษา ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ และสาเหตุของปัญหาอันเกิดจากการนำหลักสูตรวิชาศิลปศึกษาไป

ใช้ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ผลการวิจัยพบว่า จุดประสงค์ของวิชาศิลปศึกษาตอบสนองความต้องการ จุดหมาย และมีเนื้อหาครอบคลุมดี ในรายวิชาบังคับทัศนศิลปศึกษา และดนตรีศึกษา กำหนดจุดประสงค์ เหมาะสม และสอดคล้องกับคำอธิบายรายวิชาดีแล้ว แต่ควรปรับปรุงแก้ไขคำอธิบายรายวิชาในรายวิชา เลือกในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และ 3 การจัดการเรียนการสอนตามโครงสร้างหลักสูตรที่กำหนดไว้ โรงเรียนสามารถจัดการสอนได้ แต่จุดประสงค์ในแต่ละรายวิชามีปัญหาในด้านการสอนและการจัดแผน การเรียนการสอนมาก ในรายวิชาบังคับได้กำหนดความรู้ด้านทฤษฎีและการปฏิบัติเหมาะสมกับผู้เรียนดี แต่ควรปรับปรุงด้านความร่วมมือจากผู้เรียน และการนำทรัพยากรท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สำหรับ ด้านการจัด และบริหารหลักสูตร พบว่าสาเหตุที่โรงเรียนไม่เปิดสอนวิชาเลือกหรือเปิดสอนน้อย เพราะ ขาดครูผู้สอน นักเรียนไม่เลือกและขาดอุปกรณ์การสอน วัสดุฝึก และอาคาร สถานที่

กรมวิชาการ (2523: 1-3) ได้ทำการรวบรวมปัญหาในการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 ทั้งในโรงเรียนส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคที่มีขนาดต่าง ๆ กันพอสรุปได้ดังนี้

1. สภาพโรงเรียนและการบริหารหลักสูตร

1.1 ความพร้อมด้านอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ บุคลากร

- โรงเรียนขนาดใหญ่มีความพร้อมด้านอาคารสถานที่ แต่โรงเรียนขนาดเล็ก และโรงเรียนราษฎร์ยังขาดความพร้อมเกี่ยวกับอาคารสถานที่
- ด้านวัสดุอุปกรณ์ โรงเรียนส่วนใหญ่ประสบกับปัญหาขาดแคลนอุปกรณ์การฝึก วิชาการงานและอาชีพที่มีไม่เพียงพอ อุปกรณ์เกษตรและกีฬาคุณภาพไม่ดีพอ บางแห่งขาดอุปกรณ์ประกอบ
- ด้านบุคลากร โรงเรียนส่วนใหญ่มีปัญหาในการจัดครูเข้าสอนไม่ตรงตาม ความถนัด ครูขาดในบางวิชาและเกินในบางวิชา ที่ขาดแคลนมากคือ กลุ่มวิชาการงานและอาชีพ และกลุ่มพัฒนาบุคลิกภาพ

1.2 การจัดการเรียนการสอนตามแนวหลักสูตรใหม่

- โรงเรียนขนาดใหญ่จัดแผนการเรียนได้กว้างขวางแต่ส่วนมากเป็นสายสามัญ มากกว่าสายอาชีพ
- โรงเรียนขนาดเล็กไม่มีโอกาสได้เลือกแผนการเรียน

1.3 การใช้แหล่งวิทยาการ มีขอบเขตจำกัด และอุปสรรคหลายประการ ทั้งทางสถานที่ ประกอบการและโรงเรียน

2. สื่อการเรียนการสอน

- 2.1 เอกสารคู่มือครูต่าง ๆ โรงเรียนส่วนมากได้รับแต่ไม่เพียงพอ และซ้ำมาก ไม่ทันเตรียมการสอน และบางวิชาไม่มีคู่มือครู และบางวิชามากเกินไปของเด็ก เช่น สังคมศึกษา และบางวิชาพิมพ์ผิดมาก เช่น วิชาภาษาไทย

3. การจัดบริการแนะแนว

- 3.1 จัดบริการแนะแนวอย่างเป็นระบบได้เฉพาะโรงเรียนขนาดใหญ่ ส่วนโรงเรียนขนาดเล็กยังไม่ได้จัดเพราะขาดบุคลากรด้านนี้ และปัญหาที่สำคัญคือ ครูขาดความรู้ทางด้านการแนะแนว ขาดเอกสารและอุปกรณ์ที่จะใช้ในการแนะแนว

4. การประเมินผลการเรียน

- 4.1 ไม่มีการประเมินผลก่อนเรียน
4.2 ครูขาดความเข้าใจในการทำเอกสาร รบ.1 ต. และหลักการปฏิบัติ

สำนักงานศึกษาธิการเขต 1 (2523: 38) ได้ทำการติดตามและแนะนำการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 พบปัญหาสำคัญที่พอจะสรุปได้ ดังต่อไปนี้

1. ขาดครูที่มีวุฒิตรงกับความต้องการ เช่น ครูวิชาการงานและอาชีพ ครูพลานามัย
2. ครูไม่เปลี่ยนพฤติกรรมในการสอน
3. เนื้อหาวิชาากเกินไป
4. หนังสือเรียน คู่มือครู คู่มือการสอนไม่เพียงพอ
5. ขาดวัสดุอุปกรณ์วิชาการงานและอาชีพ
6. ผู้ปกครองไม่อยากให้บุตรหลานเรียนวิชาการงานและอาชีพ
7. นักเรียนสนใจการเรียนน้อย เรียนอ่อน
8. ขาดแหล่งค้นคว้า
9. โรงเรียนมีอาคารสถานที่ไม่เพียงพอ
10. ครูยังขาดความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรใหม่

7. งานวิจัยต่างประเทศ

เลวิส (Lewis 1979: 3707-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "Development and Demondtration of an Art Curriculum Model for Secondary Education" มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อออกแบบรูปแบบของหลักสูตรวิชาศิลปศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาซึ่งประกอบด้วยจุดประสงค์ของการเรียนการสอนในวิชาศิลปศึกษา ที่สัมพันธ์กับกระบวนการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษา ที่ตอบสนองความเปลี่ยนแปลงของสังคม และสอดคล้องกับความต้องการและวัยของผู้เรียนซึ่งเป็นวัยรุ่น เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยการศึกษาวรรณคดีที่เกี่ยวข้อง ประวัติความเป็นมาของหลักสูตรที่มีอิทธิพลต่อเป้าหมายของวิชาศิลปศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ศึกษาบทความที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายในปัจจุบัน พร้อมทั้งศึกษาความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์และของวัยรุ่น วิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของหลักสูตรวิชาศิลปศึกษาในระดับประถมและมัธยมศึกษาพบว่ามีความเหมือนกันหรือต่างกันในด้านโครงสร้าง รูปแบบและเป้าหมายของหลักสูตร

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า เกณฑ์ในการประเมินผลรูปแบบของหลักสูตรที่สร้างขึ้นต้องพิจารณาในเรื่องโครงสร้าง และจุดประสงค์ของหลักสูตรว่าจะต้องตอบสนองความต้องการของวัยรุ่นที่สอดคล้องกับทฤษฎีทางการศึกษา และโครงสร้างของหลักสูตร ควรยืดหยุ่นเพียงพอที่ครูและนักเรียนสามารถนำไปใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน

ริชาร์ดสัน (Richardson, 1983, 3191-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "Educator's Attitude Toward Goals and Theories of Art Education" เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสถานะของวิชาศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาในสหรัฐอเมริกา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทัศนคติของนักการศึกษาที่มีต่อทฤษฎี และการปฏิบัติในวิชาศิลปศึกษา กลุ่มตัวอย่างประชากรแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนักการศึกษาทางศิลปศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาและกลุ่มบริหารโรงเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามเกี่ยวกับเป้าหมายของวิชาศิลปศึกษา 12 รายการ โดยให้แสดงความคิดเห็นตามสภาพที่เป็นจริงและสภาพที่คาดหวัง ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มประชากรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับจุดหมายของศิลปศึกษาอย่างมากในเรื่อง ความคิดสร้างสรรค์และการแสดงออกด้วยตนเอง การสร้างงานศิลปะ การแปลความหมายของสภาพแวดล้อม ศิลปนิยาม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ยังเห็นว่าควรจำกัดจุดหมายให้น้อยที่สุด และเน้นการใช้สื่อการสอนและกระบวนการสอนแบบต่าง ๆ ควรสนับสนุนจุดหมายของ

ศิลปศึกษาในด้านมนุษยนิยม อันเป็นสิ่งที่มิประโยชน์ต่อตนเองและสังคมมากกว่าการสนับสนุนด้านเนื้อหาวิชา ในการเปรียบเทียบจุดหมายของศิลปศึกษาตามสภาพที่เป็นจริง และสภาพที่คาดหวัง ปรากฏว่าไม่มี ความแตกต่างกัน

ไรท์ (Wright 1986: 2167A-2168A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "Arts Education in Secondary class rooms factors related to what student learn" ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างวิชาต่าง ๆ ที่มีการเรียนการสอนในชั้นเรียน และผลกระทบต่าง ๆ ที่มีต่อการเรียนการสอนในชั้นเรียนศิลปศึกษา ในการศึกษาวิจัยนี้ใช้ข้อมูลที่รวบรวมจากโครงการวิจัยแห่งชาติ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาในโรงเรียน ตัวอย่างประชากรประกอบด้วย ชั้นเรียนศิลปศึกษา 122 ชั้นเรียน ในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา 25 โรงเรียน ข้อมูลที่ได้รับเพิ่มเติมได้มาจากการสังเกตการเรียนการสอนในชั้นเรียนของครู และการสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความแปรปรวนในการเรียนรู้ทางศิลปศึกษาในชั้นเรียน มี 4 ประการคือ ครูผู้สอน ผู้เรียน การมีผลกระทบและความสัมพันธ์ภายในชั้นเรียน และเนื้อหาของหลักสูตร ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เสนอแนะข้อควรปฏิบัติซึ่งได้จากผลการวิจัย ดังนี้ คือ

1. ครูศิลปศึกษา จะต้องประสานงานและจัดการเรียนการสอน ในชั้นเรียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
2. ครูศิลปศึกษาจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีอิสระในการคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง
3. ครูศิลปศึกษาจะต้องให้ความสนใจอย่างยิ่งต่อผลกระทบ และความสัมพันธ์ภายในชั้นเรียน
4. โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา ควรจะมีห้องเรียนเฉพาะสำหรับการเรียนการสอนศิลปศึกษา
5. ในกลุ่มปฏิบัติการทางศิลปศึกษา ควรเน้นการปฏิบัติการทางทัศนศิลป์

แบลคเวลล์ (BLACKWELL 1984: 2330-A) ทำการวิจัยเรื่อง "A Longitudinal Study of the Long Term Effectiveness of A High School Visual Arts Program" ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษาสัมฤทธิ์ผลตามความยาว (Longitudinal) ของโปรแกรม ทัศนศิลปศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ตัวอย่างประชากรประกอบด้วยผู้ที่จบการศึกษาจากโรงเรียนมัธยมดาคูลา (Dacula Highschool) รัฐจอร์เจีย ระหว่างปี 1971-1982 ข้อมูลถูกรวบรวมเอาไว้ในรูปของแบบสอบถามซึ่งออกแบบเพื่อการศึกษาที่เกี่ยวกับ ทัศนคติต่อวิชาศิลปศึกษาในระดับมัธยมศึกษาที่มีเกี่ยวกับคุณค่าส่วนดีและสิ่งที่บกพร่องในการสอนวิชาทัศนศิลปศึกษา ผลของการวิจัยพบว่า

1. การสอนวิชาทัศนศิลป์ศึกษา สามารถส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการและการแสดงออก
2. ทักษะทางศิลปะมีคุณค่าและมีประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของวัยรุ่น
3. การสอนวิชาทัศนศิลป์ศึกษา สามารถปลูกฝังพัฒนาการของความคิดเกี่ยวกับตนเอง และการยอมรับตนเองของผู้เรียน
4. การสอนวิชาทัศนศิลป์ศึกษาสามารถส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเข้าใจ และมีความชื่นชมเพลิดเพลินในการดูงานศิลปกรรม
5. การสอนวิชาทัศนศิลป์ศึกษามีอิทธิพลในการผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนและซื้อผลงานศิลปกรรมในโอกาสต่อไป

เทอร์เบิร์น (Thorburn 1982: 2983-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "The Place of Teacher Attitude in Curriculum Design: A Case Study of How Art Teachers in New Zealand Primary and Secondary Schools View Their Role" ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย เพื่อพิจารณาถึงสถานภาพของการศึกษาในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โดยพิจารณาความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อการออกแบบ รูปแบบของหลักสูตร และเพื่อหาหนทางในการกำหนด และวางแผนในการจัดการศึกษาด้านศิลปศึกษา และของการวิจัยพบว่า ผลกระทบต่อทิศทางการพัฒนาหลักสูตรศิลปศึกษาเป็นปัญหาที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขในการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาในชั้นประถมศึกษา และมัธยมศึกษา คือ ครูผู้สอนจะต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกันของจุดประสงค์ของวิชาศิลปศึกษากับสภาพแวดล้อมในสังคม ความสอดคล้องกันของทัศนคติของครูประถมศึกษากับครูมัธยมศึกษา ความสอดคล้องกันของทฤษฎีและการปฏิบัติกิจกรรมทางศิลปศึกษา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย